

ISSN 2956-0489

РЕПУБЛИКА СРБИЈА
ВИШЕ ЈАВНО ТУЖИЛАШТВО У БЕОГРАДУ

БИЛТЕН

БРОЈ 7

Децембар 2025.

БИЛТЕН ВИШЕГ ЈАВНОГ ТУЖИЛАШТВА У БЕОГРАДУ

ПРИРЕЂИВАЧ:

Више јавно тужилаштво у Београду
улица Савска број 17а, 11000 Београд
телефон: 011/745-1510
факс: 011/745-1498
е-mail: uprava@beograd.vjt.rs
сајт: <https://beograd.vjt.rs>

ЗА ПРИРЕЂИВАЧА:

Ненад Стефановић, главни јавни тужилац Вишег јавног тужилаштва у Београду

ГЛАВНИ И ОДГОВОРНИ УРЕДНИК:

Никола Пантелић, јавни тужилац Вишег јавног тужилаштва у Београду,
постављен за в. ф. главног јавног тужиоца у Вишем јавном
тужилаштву у Панчеву

ЧЛАНОВИ РЕДАКЦИЈЕ:

Јавни тужиоци Вишег јавног тужилаштва у Београду и подручних
основних тужилаштва

др Снежана Радојичић, мр Мирослав Симић, Јелена Стеванчевић,
мр Ана Ђуричић, Данијела Јокановић

Јавнотужилачки помоћници Вишег јавног тужилаштва у Београду
Светлана Милићевић, Александра Хаџић

СЕКРЕТАР РЕДАКЦИЈЕ:

Александра Хаџић, јавнотужилачки помоћник Вишег јавног
тужилаштва у Београду

ИЗДАВАЧ:

Више јавно тужилаштво у Београду

ПРЕЛОМ, КОРЕКТУРА И ДИЗАЈН:

Службени гласник д. о. о.

ШТАМПАРИЈА:

Службени гласник д. о. о.

Свако копирање, умножавање, објављивање и дистрибуирање целине или делова
текста из ове публикације представља повреду ауторског права и кривично дело.

Коришћење делова текста из овог Билтена дозвољено је сходно ауторском праву
и уз сагласност издавача.

САДРЖАЈ

I

УВОДНЕ РЕЧИ

- Уводне речи ----- 9

II

НАСИЉЕ У ПОРОДИЦИ

- Насиље у породици и родно засновано насиље у Србији (Сања Вејић) ----- 13
- Одговорност органа у систему заштите од насиља у породици (мр Ана Ђуричић) ----- 32
- Улога Министарства правде у спречавању насиља над женама (Ивана Славнић) ----- 46
- Анализа предмета кривице Вишег јавног тужилаштва у Београду због извршења кривичног дела тешко убиство из члана 114. став 1. тачка 10. КЗ (Данијела Јокановић) ----- 54
- Дилеме код кривичног дела насиље у породици (Гордана Радић) ----- 59

III

ОПШТИ ИНСТИТУТИ КРИВИЧНОГ ПРАВА

- Кратак осврт на трошкове кривичног поступка (Јелена Стеванчевић) ----- 67
- Медијско иступање јавних тужилаца – правни и етички оквир (Новица Радовић) ----- 79

IV

ПРВОСТЕПЕНО КРИВИЧНО ОДЕЉЕЊЕ

- Кривичноправна одговорност мајке приликом напуштања детета (Стефан Петровић) - - - - - 91

V

ДРУГОСТЕПЕНО КРИВИЧНО ОДЕЉЕЊЕ

- Условни отпуст (др Снежана Радојичић) - - - - -101
- Застарелост кривичног дела недавање издржавања (др Снежана Радојичић) - - - - -103
- Последица кривичног дела насилничко понашање (др Снежана Радојичић) - - - - -105
- Кривично дело недозвољене полне радње и однос са кривичним делом полно узнемиравање (др Снежана Радојичић) - - - - -108
- Кривично дело уцена и оцена подобности средства извршења кривичног дела (др Снежана Радојичић) - - - - -111

VI

ПОСЕБНО ОДЕЉЕЊЕ
ЗА СУЗБИЈАЊЕ КОРУПЦИЈЕ

- Однос кривичног дела проневера и кривичног дела послуга (Сања Радовић) - - - - -117

VII

ГОСТИ БИЛТЕНА

- Законитост употребе материјала прибављеног са SKY ЕСС комуникације у кривичним поступцима у Републици Србији (др Предраг Ћетковић) - - - - -131

-
- Доказно средство исправе која садржи комуникацију остварену путем „SKY“ апликације и њена употреба (Драгослав Љубичановић) -----155
 - Social path – Хумани модел идентификације жртава трговине људима (Мирослав Јовановић) -----160
 - Анализа основаности судских одлука у погледу пасивне легитимације и одговорности Града Београда у парницама за накнаду штете настале уједом невластичке животиње (Нађа Младеновић)-----167
 - Критеријуми утврђивања елемената кривице код саобраћајних деликата у кривичном поступку (Срђан Шупут)- -----179
 - Јединствени кривични поступак (Лазар Магделинић)- -----200
 - Сличности и разлике између кривичног дела неовлашћено коришћење туђег возила и кривичног дела (тешка) крађа (Наталија Шупут)- -----207
 - Историјски преглед настанка јавног тужилаштва (Филип Бошковић) -----217
 - Реконструкција, градација и коефицијент мотива као неопходан услов за правично одмеравање казне (Александар Ђуринац) -----224

I
УВОДНЕ РЕЧИ

Поштоване колегинице и колеге,

Пред вама је седми број *Билтена Вишеї јавної тужилаштва у Београду*, у којем је посебна пажња посвећена насиљу у породици као једном од најосетљивијих, али и најучесталијих облика кривичноправне заштите у савременој тужилачкој пракси. Реч је о појави која не представља искључиво правни проблем, већ и сложено друштвено питање, са последицама које погађају жртве, породицу и заједницу у целини.

Подаци из праксе указују на континуирано висок број предмета у овој области, као и на сложеност поступања које обухвата примену хитних мера, процену ризика, координацију с другим органима и институцијама, као и посебну пажњу у односу на заштиту жртава. У том контексту, значајну улогу имају и међународни стандарди, пре свега обавезе које Република Србија преузима применом Истанбулске конвенције, која додатно наглашава потребу за ефикасном превенцијом, правовременом реакцијом и адекватним санкционисањем учинилаца насиља.

Текстови посвећени овој теми у новом броју настоје да осветле различите аспекте насиља у породици: од нормативног оквира и институционалне улоге надлежних органа, до конкретних дилема и изазова с којима се тужиоци суочавају у свакодневном раду. Циљ је да се, кроз размену искустава и анализа, допринесе унапређењу праксе и јачању механизма заштите.

Истовремено, иако је насиље у породици тематски наглашено, ово издање *Билтена* обухвата и низ других стручних радова из различитих области кривичног материјалног и процесног права, доказних радњи, тужилачке организације и ширег правосудног контекста. Та разноврсност тема

одражава сложеност тужилачке функције и потребу да се актуелна питања сагледавају из више угла, уз повезивање теорије и праксе.

Захваљујемо свим ауторима који су својим радовима допринели овом броју, као и читаоцима који *Билџен* препознају као простор за стручно промишљање, дијалог и унапређење професионалних стандарда. Надамо се да ће и ово издање бити користан ослонац у свакодневном раду и подстицај за даље стручно усавршавање.

Редакција *Билџена*

II
НАСИЉЕ
У ПОРОДИЦИ

МА Сања Вејић

НАСИЉЕ У ПОРОДИЦИ И РОДНО ЗАСНОВАНО НАСИЉЕ У СРБИЈИ: НОРМАТИВНИ ОКВИРИ, ИЗАЗОВИ ПРИМЕНЕ И ПРЕПОРУКЕ ЗА УНАПРЕЂЕЊЕ СИСТЕМА ЗАШТИТЕ ЖРТАВА

Сажетак: Рад се бави анализом феномена насиља у породици и родно заснованог насиља у Републици Србији, са посебним освртом на нормативне оквире, изазове у примени и препоруке за унапређење система заштите. Полазећи од чињенице да су ови облици насиља и даље широко присутни и да имају дале-косежне последице по појединца и друштво, рад пружа преглед кључних законских решења: Кривичног законика¹, Породичног закона², Закона о спречавању насиља у породици³ и Закона о родној равноправности⁴, као и међународних докумената, пре свега Истанбулске конвенције⁵ и нове Директиве Европске уније⁶ из 2024. године.

Анализом примене ових прописа и функционисања институци-оналне заштите уочени су бројни изазови као што су недовољна едукација надлежних органа, неуједначена пракса, ограничени

1 Кривични законик, „Службени гласник РС“, бр. 85/05 – испр., 107/05, 72/09, 111/09, 121/12, 104/13, 108/14, 94/16, 35/19 и 94/24.

2 Породични закон, „Службени гласник РС“, бр. 18/05, 72/11 и 6/15.

3 Закон о спречавању насиља у породици, „Службени гласник РС“, бр. 94/16 и 10/23.

4 Закон о родној равноправности, „Службени гласник РС“, број 52/21.

5 Europe Convention on Preventing and Combating Violence Against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention), Council of Europe, Istanbul, 2011.

6 Directive 2024/1385 of the European Parliament and of the Council on combating violence against women and domestic violence, 2024.

ресурси и недовољна координација институција. Статистички подаци указују на високу учесталост породичног насиља, као и на изразито родну димензију ове појаве, с обзиром на то да су жене најчешће жртве.

У завршном делу рада предложени су модели и мере за унапређење система заштите, који укључују увођење родно мотивисаних кривичних дела, формирање националног регистра насилника, пружање континуиране подршке жртвама и увођење рехабилитационих програма за починиоце. Посебан акценат стављен је на потребу системског приступа који обухвата правосудне, социјалне, образовне и медијске институције.

Закључак овог рада је да ефикасна борба против насиља у породици и родно заснованог насиља захтева доследну примену закона, сталну едукацију и развој културе нулте толеранције на насиље, у складу са европским и међународним стандардима, како би насиље у породици и родно засновано насиље били изоловани случајеви, а не свакодневица нашег друштва.

Кључне речи: насиље у породици, родно засновано насиље, правна заштита, родна равноправност, национално законодавство, међународни документи, Кривични законик, Истанбулска конвенција

УВОД

Насиље у породици и родно засновано насиље представљају један од најозбиљнијих друштвених и правних изазова савременог друштва. Њихова распрострањеност и тежина последица које остављају на жртве, породицу и целокупно друштво чине ову појаву централним питањем система заштите људских права, социјалне политике и кривичноправне регулативе. Подаци надлежних институција и организација цивилног друштва указују на то да је насиље у породици и даље широко присутно у Србији, упркос значајним нормативним и институционалним напорима усмереним ка његовом сузбијању. Последице таквог насиља нису ограничене само на физичке и психичке трауме жртава, већ обухватају и

дугорочне социјалне, економске и културолошке последице по целокупну заједницу.

Циљ овог рада је да се анализирају постојећи нормативни оквири који регулишу заштиту од насиља у породици и родно заснованог насиља у Републици Србији, процени њихова ефикасност у пракси, идентификују кључни изазови у примени закона, као и да се предложи конкретне препоруке за унапређење система заштите. У раду се тежи на свеобухватном увиду у степен усклађености националног законодавства с међународним стандардима, нарочито у контексту обавеза које произилазе из процеса европских интеграција и примене Истанбулске конвенције Савета Европе о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици.

Методологија истраживања обухвата анализу релевантних домаћих закона, подзаконских аката и стратегија, као и међународних докумената који постављају стандарде у овој области. Поред тога, у раду су коришћени подаци званичне статистике, извештаји институција и организација које се баве заштитом жртава, као и релевантна академска и стручна литература. Оваквим приступом настоји се обезбедити целовита процена нормативних и практичних аспеката система заштите.

Актуелност теме произилази из чињенице да Србија, као држава која тежи пуноправном чланству у Европској унији, има обавезу да своје законодавство и праксу усклади са европским и међународним стандардима у области заштите људских права и родне равноправности. Истовремено, раст јавне свести о проблему насиља и потреби за ефикаснијом заштитом жртава указује на то да ова тема има не само правни већ и шири друштвени значај. Стога је свеобухватна анализа нормативних оквира, процена њихове примене и предлагање мера за унапређење система заштите од кључног значаја за развој правне државе и очување основних вредности друштва заснованог на поштовању људског достојанства и равноправности.

АНАЛИЗЕ ЕФИКАСНОСТИ ЗАШТИТЕ ОД НАСИЉА

Република Србија има низ законских норми којима се одређује шта се сматра насиљем у породици, које су мере и принципи заштите од њега, и стратешке документе који на највишем нивоу дају правац деловања како решити проблеме оваквог типа насиља и имати позитивну примену мера на дугорочном плану. Почевши од стратегија којима се предвиђало усвајање Закона о спречавању насиља у породици и Закона о родној равноправности, тренутно важећи стратешки документи су: Стратегија за спречавање и борбу против родно заснованог насиља према женама и насиља у породици⁷ 2021–2025 и Стратегија за родну равноправност⁸ 2021–2030, које је усвојила Влада Републике Србије. Имајући у виду комплексност теме, стратегије неће у даљем тексту бити засебно обрађене, већ ће акценат бити на законима помоћу којих институције имају надлежност и основ за деловање.

Анализа ефикасности заштите биће извршена приказом нормативног оквира. Приказ ће обухватати конкретна законска решења са проблемима који се јављају приликом њихове примене. Осим закона, у овом делу рада биће приказани проблеми надлежних институција с којима се сусрећемо, с посебним акцентом на јавно тужилаштво, и како би усвајање нових кривичних дела деловало на њихов даљи рад. Након тога биће приказана статистика података познатог насиља у породици.

Нормативни оквири

Од насиља у породици и родно заснованог насиља грађане Републике Србије штите Кривични законик, Породични закон, Закон о спречавању насиља у породици и Закон о родној

7 Стратегија за спречавање и борбу против родно заснованог насиља према женама и насиља у породици за период 2021–2025. године, „Службени гласник РС“, број 47/21.

8 Национална стратегија за родну равноправност 2021–2030, „Службени гласник РС“, број 52/21.

равноправности. Поред тога, значајни међународни документи у овој области су Истанбулска конвенција и Директива Европске уније из 2024. године. Ови прописи, иако различите правне природе, формирају јединствен систем заштите заснован на превенцији, санкционисању и подршци жртвама.

Док кривичноправни оквир обезбеђује најстрожи облик реакције државе, грађанскоправни и посебни закони имају превентивну и заштитну функцију. Међутим, у пракси се често показује да међусобна повезаност ових прописа није у потпуности функционална, што доводи до преклапања надлежности и различитог тумачења појмова жртве, члана породице или насиља.

Кривичноправна заштита од насиља у породици у оквиру Кривичног законика

Кривичноправна заштита од насиља у породици у оквиру Кривичног законика и родно заснованог насиља представља највиши и најстрожи облик институционалне реакције на ове појаве. Суштина кривичних норми и санкција је да се обезбеди заштита основних вредности друштва односно, у случају кривичног дела насиља у породици, да се заштите живот, телесни интегритет, достојанство и спокојство чланова породице. Кривичноправна реакција има за циљ да спречи насиље, казни учиниоца, пружи жртви заштиту, али пре свега да делује на спречавање будућих сличних понашања, односно специјалну и генералну превенцију. У правном систему Републике Србије насиље у породици је предвиђено као посебно кривично дело у члану 194. Кривичног законика. Овим чланом се прописује да ће свако лице које применом насиља, претњом да ће се напасти живот или тело члана породице, дрским или безобзирним понашањем угрози спокојство, телесни интегритет или душевно стање члана породице бити санкционисано⁹. Поред основног облика, законодавац је предвидео и три

9 Кривични законик, „Службени гласник РС“, члан 194, бр. 85/05 – испр., 107/05, 72/09, 111/09, 121/12, 104/13, 108/14, 94/16, 35/19 и 94/24.

квалификована облика кривичног дела насиља у породици, чије биће је остварено ако је приликом извршења коришћено опасно оружје или оруђе, ако је настала тешка телесна повреда или је дело учињено према малолетном лицу, и најтежи облик ако је наступила смрт члана породице¹⁰. Иако је у члану 194. предвиђена казна за лишење живота члана породице, законодавац је у посебним случајевима када је то убиство извршено на свиреп или подмукао начин, с постојањем жеље да се члан породице лиши живота, предвидео квалификацију таквог дела у члану 114. став 10. као тешко убиство члана породице које је претходно трпело насиље¹¹. Уз члан 194. Кривичног законика често се примењују и кривична дела: телесне повреде, принуда, убиство у покушају, силовање, угрожавање сигурности, противправно лишење слободе и друга кривична дела која имају елемент угрожавања живота члана породице, односно родно су заснована.

У пракси, кривичноправна заштита често наступа тек након што је насиље већ ескалирало, што указује на потребу јаче везе између превентивних механизма из Породичног закона и хитних мера прописаних Законом о спречавању насиља у породици. Недовољна комуникација између полиције, тужилаштва и центара за социјални рад утиче на благовременост реакције и уједначеност судске праксе.

Грађанскоправна заштита од насиља у породици у оквиру Породичног закона

Заштита од насиља у породици у правном систему Републике Србије није ограничена само на кривичноправну заштиту већ је обухваћена инструментима грађанског права у оквиру Породичног закона. Циљ ових одредаба је, пре свега, заштита жртве, спречавање појаве насиља и очување безбедности и достојанства породичних односа, а не кажњавање.

10 Кривични законик, „Службени гласник РС“, члан 194, бр. 85/05 – испр., 107/05, 72/09, 111/09, 121/12, 104/13, 108/14, 94/16, 35/19 и 94/24.

11 Кривични законик, „Службени гласник РС“, члан 114. бр. 85/05 – испр., 107/05, 72/09, 111/09, 121/12, 104/13, 108/14, 94/16, 35/19 и 94/24.

Породични закон у члану 197. дефинише насиље у породици као понашање којим један члан породице угрожава телесни интегритет, душевно здравље или спокојство другог члана породице¹². Породичним законом је конкретизовано шта се сматра насиљем у породици, дакле то је наношење или покушај наношења телесне повреде, изазивање страха претњом убиства или наношење телесне повреде, присиљавање на сексуални однос, навођење на сексуални однос или сексуални однос с лицем које није навршило 14. годину живота или немоћним лицем, ограничавање слободе кретања или комуницирања с трећим лицима, вређање и друго дрско и безобзирно и злонамерно понашање.¹³ Такође, овим законом је уређено и ко се сматра чланом породице, односно која лица су обухваћена законом и чији се интереси штите: супружници, бивши супружници, деца, родитељи, остали крвни сродници, тазбински сродници, адоптивно сродство, лица која везује хранитељство, лица која живе или су живела у истом породичном домаћинству, ванбрачни партнери, бивши ванбрачни партнери, лица која су међусобно у емотивној вези, бивши емотивни партнери, партнери у сексуалној вези или ако имају заједничко дете или је дете на путу да буде рођено, иако никада нису живела у истом породичном домаћинству.¹⁴ Посебно значајан део уређује се чланом 198, а то су превентивне мере које имају хитан карактер и усмерене су на то да се жртви обезбеди заштита иако је кривични поступак у току или још није покренут. Мере заштите од насиља у породици изричу се појединачно или групно и могу трајати највише годину дана. Мере које закон прописује су: издавање налога исељења или усељења без обзира на право својине односно закупа непокретности, забрана приближавања члану породице на одређеној удаљености, забрана приступа у простор око места становања или места рада члана породице, забрана даљег узнемиравања члана породице¹⁵.

12 Породични закон, „Службени гласник РС“, бр. 18/05, 72/11 и 6/15, члан 197.

13 Породични закон, „Службени гласник РС“, бр. 18/05, 72/11 и 6/15, члан 197.

14 Породични закон, „Службени гласник РС“, бр. 18/05, 72/11 и 6/15, члан 197.

15 Породични закон, „Службени гласник РС“, бр. 18/05, 72/11 и 6/15, члан 198.

У пракси се уочавају одређене неусклађености и преклапања између Породичног закона и Кривичног законика, јер се за исто понашање понекад покрећу паралелни поступци – један ради изрицања заштитних мера, а други ради кривичног гоњења. Иако је то формално могуће, у пракси долази до недовољне координације, што може резултирати противречним одлукама или кашњењем у изрицању мера заштите.

Закон о спречавању насиља у породици

Усвајањем новог закона, који се примењује од 1. јуна 2017. године, уведене су и новине у погледу примене која захтева супсидијарност, проширен је правни простор деловања давањем акцента превенцији увођењем појма: могућег учиниоца и непосредне опасности, а уместо оштећеног предвиђен је појам жртве.¹⁶ Закон је увео хитне мере које се изричу од стране надлежног полицијског службеника, чије трајање није дуже од 48 часова, а ако постоје оправдане чињенице за њихово продужење од стране суда, на предлог јавног тужиоца, оне најдуже могу трајати 30 дана.¹⁷ Насиље у породици у смислу овог закона постоји ако су кумулативно испуњена два услова: први услов је остваривање неког од алтернативно прописаних облика насиља (физичко, психичко, сексуално или економско), а други се односи на постојање одређене везе између учиниоца и жртве.¹⁸

Добра страна широког дијапазона могућности обезбеђивања заштите јесте у могућности да жртве могу на више начина да прекину ток вршења насиља, али услед неусклађености између закона у конкретној ситуацији може се јавити проблем где један закон предвиђа могућност пружања заштите, док на основу другог закона нема основа, те се истиче неопходност усклађивања норми ради ефикасније заштите.

16 Панов С., *Породично право са њекстим Породичног закона*, Београд, 2020, стр.102.

17 Закон о спречавању насиља у породици, „Службени гласник РС“, бр. 94/16 и 10/23.

18 Коларић Д., Марковић С., *Коментар закона о спречавању насиља у породици*, Београд, 2019, стр. 61.

Овај закон у великој мери надопуњује Породични закон тиме што прописује хитне мере и процедуре које полиција и тужилаштво морају спровести. Ипак, у пракси се често јавља проблем неусклађености у тумачењу шта представља „непосредну опасност“, као и недовољно прецизиране обавезе институција када је у питању континуирана подршка жртви. То доводи до ситуације да се превенција и санкционисање не спроводе у потпуној усаглашености.

Закон о родној равноправности

Република Србија је на основу ратификоване конвенције и планског система усвојила стратешки документ, чији је циљ био спровођење промоције ненасилног понашања и родне равноправности, под називом Стратегија за спречавање и сузбијање насиља над женама у породичним и партнерским односима¹⁹ из 2011. године. Прописивањем радњи које би допринеле остварењу циља, а једна од њих је усвајање закона чија је сврха спречавање и превенција родно заснованог насиља, стратегија треба да обезбеди једнака права и могућности свим грађанима. Закон о родној равноправности усвојен је тек 2021. године, њиме су обухваћене мере за сузбијање и спречавање свих облика родно заснованог насиља, насиља према женама и насиља у породици и обавезе државних институција, послодаваца и оних који интегришу родну перспективу у којој делују.²⁰ Анализом овог закона уочено је да нема истакнуте одговорности појединца, већ овај закон предвиђа прекршајну одговорност органа и привредника, и даје упуте како родну равноправност треба интегрисати у заједницу.

Закон о родној равноправности надопуњује претходне прописе у делу превенције и стварања културе једнакости, али у пракси нема довољно механизма за непосредну заштиту

19 Национална стратегија за спречавање и сузбијање насиља над женама у породици и партнерским односима за период од 2009. до 2011, „Службени гласник РС“, број 27/11.

20 Закон о родној равноправности, „Службени гласник РС“, број 52/21.

жртва. Тако се уочава јаз између нормативног промовисања равноправности и конкретне примене у случајевима насиља, што указује на потребу интеграције овог закона с постојећим инструментима заштите.

Истанбулска конвенција

Кључни међународни документ држава чланица Савета Европе и других држава које су препознале значај искоренивања насиља над женама и насиља у породици у Европи јесте Конвенција о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици ратификована у Истанбулу 2011. године. Ова конвенција је препознала да је постизање једнакости полова најзначајније питање које треба решити, имајући у виду да је оно кључни проблем у настајању насиља над женама и насиља у породици. Тако да је значај овог документа, који насиље темељи на родној неједнакости, давање препорука и института који обухватају превенцију, заштиту и процесуирање насиља над женама и насиља у породици.²¹ Једна од тих препорука је јединствени регистар насилника који је предвиђен за формирање у актуелној Стратегији за спречавање и борбу против родно заснованог насиља према женама и насиља у породици.

Међународни документи постављају стандарде који захтевају пуно усаглашавање домаћег законодавства. Истанбулска конвенција инсистира на свеобухватном приступу превенције, заштите и процесуирања, док нова Директива Европске уније из 2024. године проширује појам насиља на дигиталне облике и пружа смернице за јачање институционалне координације. У том контексту, национални прописи у Србији и даље показују делимичну усаглашеност, што отежава доследну примену европских стандарда.

21 Видети: Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (CETS No. 210, Istanbul, 2011).

Директива Европске уније

Насиље над женама није само проблем који доживљава експанзију у нашој земљи већ оно представља озбиљан и системски проблем који је захтевао реакцију Европске уније. У жељи да спречи и сузбије проблем који утиче на друштво у целини и који захтева координисане мере на свим нивоима Европска унија је донела прву Директиву о борби против насиља над женама и породичног насиља 2024. године. Иако Србија није чланица Европске уније, ова директива може да има индиректан утицај представљајући важан стандард и смер за реформу нарочито у областима које нису обухваћене националним законима, а то су дигитално насиље, присилни брак и подршка жртвама²² која ће се остварити применом модела добре праксе. Имајући у виду да су у конкретним случајевима, када је насиље у питању, институције принуђене да ради кажњавања извршиоца дело квалификују и под члановима који не спадају у заштиту од насиља у породици, ствара се проблем праћења статистичких података и стварне слике о постојању насиља. Поштујући одредбе и смернице које пружа Директива и иницијативом државе да имплементира нова кривична дела отвара се могућност испуњења обавезе прикупљања података о насиљу над женама и надгледање напретка тако што ће се развити национални систем за праћење на основу ког ћемо имати реалну слику стања, самим тим ће бити омогућена и адекватна реакција која ће се најпре огледати у превенцији и едукацији надлежних институција и друштва у целини.

Директива представља први свеобухватни документ Европске уније којим се обавезују државе чланице на увођење јединствених стандарда за борбу против насиља над женама и породичног насиља. Иако Србија није чланица Европске уније, ова директива има нормативни и оријентациони значај као модел за даље усклађивање.

22 Видети: Directive 2024/1385 of the European Parliament and of the Council on combating violence against women and domestic violence, 2024.

Посебно је значајно што уводи области које још увек нису у довољној мери регулисане домаћим прописима као што су дигитално насиље и присилни брак. Њена имплементација би омогућила развој јединственог система за прикупљање података и унапређење превентивних политика. У овом контексту, Директива се надовезује на Истанбулску конвенцију, допуњујући је савременим облицима заштите у дигиталном окружењу.

Сумирајући, може се закључити да је нормативни оквир Републике Србије формално усклађен с међународним стандардима, али да у пракси постоје одређене празнине и преклапања између појединих прописа. Док Кривични законик пружа репресивни оквир, Породични закон и Закон о спречавању насиља у породици обезбеђују заштитне и превентивне механизме, а Закон о родној равноправности поставља стратешки и политички основ. У том смислу, неопходно је јаче повезивање ових закона у функционалан систем, уз јасно дефинисане надлежности институција и доследну примену у складу с европским стандардима.

Изазови институционалне заштите

Узимајући у обзир комплексност насиља у породици које захтева мултисекторски приступ, институције које имају надлежност да поступају су: полиција, тужилаштво, суд и центар за социјални рад. Анализом случајева који су узнемирили јавност од момента инкриминисања кривичног дела насиља у породици до данас уочени су проблеми с којима се ове институције сусрећу приликом поступања у конкретним случајевима. На првом месту су недовољна едукација и изостанак родне сензитивности, пасивност или непрепознавање ризика, сложене процедуре, поновно излагање жртве ризику, мултисекторска сарадња која остаје на формалном нивоу, неуједначено оптерећење и распоред предмета, ограничени број извршилаца који су надлежни да поступају у сферама својих надлежности, неуравнотежен распоред ресурса и различит приступ у пракси. Сумирањем свих елемената, тужилаштво

као институција која сноси највећу одговорност спровођења мера заштите жртава мора радити на сталној едукацији за поступање у области насиља у породици и родно заснованог насиља, јер њен недостатак доводи до неуједначене праксе и различитих приступа у истим ситуацијама. Други проблем јесте недостатак кадра који није исто распоређен на нивоима тужилаштва и регионима наше земље, те долази услед преоптерећености до застоја у раду. Трећи проблем јесте да механизми координације који су прописани Законом о спречавању насиља у породици, а то су обавезно формирање групе за координацију и сарадњу, не функционишу у свим случајевима доследно, већ све остаје на формалном нивоу ради испуњавања обавезних извештаја.

Недовољна хармонизација закона и непотпуна координација институција често доводе до одлагања реакције и правне несигурности жртава, што продубљује њихов осећај беспомоћности и неповерења у систем. У пракси, такви пропусти резултирају тиме да жртве, уместо заштите, неретко пролазе кроз секундарну виктимизацију – додатну трауму насталу услед непоступања државних органа који би требало да им обезбеде сигурност.

Статистички подаци насиља у породици, насиља над женама и фемицида

Приказ статистичких података који су познати о постојању насиља у породици, насиља које се врши над женама и убиства жена за циљ има емпиријску оправданост доношења мишљења и закључака који би требало да допринесу смањењу тих појава. Имајући у виду начин прикупљања података, којим је извршена анализа података из више извора надлежних институција, приказани подаци представљају минималну процену засновану на просеку више година, односно биће приказани најнижи бројеви постојања насиља који ће допринети приказу колико су заправо ови облици насиља заступљени у нашој заједници. Прва анализа вршена је за

укупан број догађаја за период од пет година где је закључено да број догађаја насиља у породици није мањи од 28.000 у току једне године. Када је у питању процентуални однос који се односи на облик насиља који се најчешће врши, прво место заузима психичко, физичко, економско па сексуално насиље. Анализом података утврђено је да су у преко 80% учиниоци насиља мушког пола, док је анализа процентуалног односа броја жртава констатовала да је у 70% случајева жртва породичног насиља женског пола. Посебна пажња посвећена је анализи познатих статистичких података о броју догађаја у којима је лице лишено живота вршењем кривичног дела насиља у породици и акценат је био на томе да се утврди колико је међу њима било жртава женског пола. Даљом анализом утврђено је да су 2013. године лишене живота чак 42 жене и да се тај број након усвајања Закона о спречавању насиља у породици из године у годину смањивао. И поред свих стратешких докумената и труда, како институција тако и заједнице, да укажу на проблем фемцида, у Републици Србији је у току једне године најмањи број извршених убистава жена 19. Потребно је посебно нагласити значај препознавања убистава жена као специфичног облика родно заснованог насиља из разлога што је извршеном анализом и прикупљеним подацима укупног броја жртава женског пола утврђено да је у периоду 2012–2024. године убијено 400 жена. Треба нагласити да, поред познатих података, значајан број случајева насиља у породици и родно заснованог насиља није пријављен.

МОДЕЛИ И ПРЕПОРУКЕ ЗА ПОБОЉШАЊЕ ЗАШТИТЕ ОД НАСИЉА У ПОРОДИЦИ И РОДНО ЗАСНОВАНОГ НАСИЉА

Имајући у виду да актуелна стратегија није остварила свој циљ и да је имплементација Истанбулске конвенције делимична, постоје модели који би дали смернице ка значајним практичним побољшањима у борби против насиља у породици и родно заснованог насиља. Једна од препорука је да се

испоштује обавеза ратификовањем Истанбулске конвенције, а то је увођење јединственог регистра који треба да прати насиље у породици и измене и допуне постојећих законских оквира које ће унапредити спречавање и сузбијање насиља у породици препознавањем родно заснованог насиља у кривичноправној заштити, како су то урадиле земље попут Италије и Хрватске.

Увођење родно мотивисаних кривичних дела у законодавни оквир

Како је раније наведено, национално законодавство као кривично дело препознаје насиље у породици, а ако појединац жели да заштити своја права, а не постоје елементи кривичног дела насиља у породици, принуђен је да се позове на друго кривично дело које не сноси адекватну санкцију. Приказом статистичких података, односно да је највећи број жртава насиља у породици женског пола, постоји оправданост доношења закључка да у оквиру Кривичног законика треба препознати насиље над женама као кривично дело јер је родно засновано. Нови облик кривичног дела насиље над женама требало би да препозна и нови облик насиља који је све заступљенији због експанзије дигиталних технологија – сајбер односно дигитално насиље. Врло је важно да се законом регулише проблем убиства жене као посебно кривично дело, а не као тешко убиство члана породице који је претходно трпео насиље, баш због родног елемента који представља квалификовану околност и да за такво дело буде запређена максимална казна – доживотни затвор. Корак који би допринео борби против родно мотивисаних кривичних дела јесте усвајање родног елемента и у другим кривичним делима попут праћења, незаконитог лишења слободе који би представљао отежавајућу околност. На тај начин ће се истински показати жеља за постизањем циља, односно да се омогући свим женама да живе безбедно.

Праћење починилаца насиља кроз национални регистар насилника

Идеја да се формира национални регистар насилника резултат је анализе Стратегије за спречавање и борбу против родно заснованог насиља према женама и насиља у породици у којој је као посебан циљ предвиђено интегрисање јавне политике и успостављен целовит и функционалан систем прикупљања и анализе података о родно заснованом насиљу према женама и насиљу у породици. Овај циљ прописује да унапређењем деловања у области насиља, поред постојећих политика које би требало да се ускладе с међународним прописима и стандардима, прикупљањем и анализом података о родно заснованом и насиљу у породици треба креирати адекватан одговор чија је сврха успостављање нулте толеранције на насиље. Такође, узети су примери добре праксе земаља које имају регистар насилника и јавне податке којима се прате случајеви насиља у породици и над женама, а то су Сједињене Америчке Државе, Бразил, Шпанија, Данска, Естонија и Нигерија. Важно је напоменути да ниједан од регистара не служи само за праћење насиља у породици, већ многи служе као заводи за статистику, осим у случајевима Шпаније и Сједињених Америчких Држава које имају систем за праћење случајева насиља у породици, али ни они нису централизованог карактера нити широко имплементирани.

Национални регистар насилника служио би за праћење починилаца насиља у породици и родно заснованог насиља, превенцију поновљених инцидената насиља, координацију између полиције, центра за социјални рад, тужилаштва и суда као и омогућавање анализе образаца насиља ради унапређења превентивних мера. Циљ регистра био би превасходно заштита жртава, а поред тога представљао би могућност повећања ефикасности институција у реаговању на насиље без угрожавања приватности. Приликом вођења регистра важно је обезбедити поштовање принципа заштите личних података, како би се гарантовала приватност жртава и спречила неовлашћена доступност осетљивих информација. Регистар

би поседовао и јавне и интерне податке. Јавни подаци били би доступни широј јавности која би имала увид у статистике врсте насиља и општих упозорења који су значајни за жртве, док би остали подаци били доступни надлежним институцијама као интерни. Подаци који би се уносили поред имена и презимена и адресе пребивалишта јесу: датум рођења, врста насиља, датум пресуде, изречена мера/казна (затвор, забрана приласка, обавезни програми), ризик од понављања (висок, средњи, низак), праћење/надзор (полиција / центар за социјални рад), укљученост у рехабилитацију (да/не) и јавни статус који би по потреби садржао упозорење за заједницу.

Предност имплементације националног регистра насилника представљала би већу заштиту жртава праћењем починилаца, транспарентношћу рада институција, могућношћу креирања политика заснованих на доказима, а пре свега едукацијом јавности и подизањем свести у заједници ради превенције од нових случајева насиља.

Додатне препоруке

Имајући у виду законска решења других држава попут Италије, Хрватске те и саме Европске заједнице, наша земља би законски требало да регулише питање подршке жртви коју би имала током читавог процеса од момента пријаве до окончања поступка, с обзиром на то да жртве имају велику дозу страха и несигурности те би им лице од поверења било значајно у истрајавању да се процес оконча без повлачења тужбе или кривичне пријаве. Требало би да се посвети посебна пажња практичном прихватању да приликом трајања процеса, након психолошке процене, буде омогућено избегавање суочавања жртве и насилника или, ако је то потребно, да се институције постарају да се жртва и насилник не сретну током процеса. Такође, увођење рехабилитационих мера у оквиру Закона о спречавању насиља у породици ка насилнику које обухватају обавезно психијатријско лечење, лечење од алкохолизма или наркоманије има кључну улогу у приступу овом проблему са

више тачака. Значајно је истаћи да би први корак требало да буде усаглашавање грађанскоправне заштите која се остварује Породичним законом и Законом о спречавању насиља у породици. Као крајњи свеобухватни приступ неопходно је усвојити нови стратешки документ, са пратећим акционим планом који би садржао мере и конкретан правац ка остварењу циља смањења насиља, промовисање културе ненасиља, оснаживање жртава, односно подизање свести о различитим облицима насиља, едукација за бољи емпатични и родно осетљив приступ, креирање јасне подршке и сигурносне мреже за жртве. Да би се остварило испуњење наведених циљева, неопходно је да заједно учествују институције, невладине организације, медији, образовне институције и заједница. Најзначајнија мера која би требало да се предузме јесте она од стране друштва, које треба да сруши темеље стереотипа који представљају основ вршења родно заснованог насиља, а самим тим и насиља у породици што се једино може остварити сталном едукацијом.

ЗАКЉУЧАК

Насиље у породици и родно засновано насиље представљају дубоко укоренење друштвене и правне проблеме који захтевају системски, свеобухватан и координисан одговор државе и друштва. Анализа нормативних оквира показује да је Република Србија успоставила значајан законодавни основ за заштиту жртава и санкционисање учинилаца Кривичним законом, Породичним законом, Законом о спречавању насиља у породици и Законом о родној равноправности, као и ратификовањем Истанбулске конвенције. Ипак, и поред постојања ових аката, изазови у примени су бројни и дубоко структурни — од недовољне едукације и родне сензитивности службеника, преко неуједначене праксе и недовољне координације институција, до непостојања јединственог система за праћење случајева насиља.

Подаци показују да су жене и даље најчешће жртве породичног насиља, док су починиоци у већини случајева

мушкарци. Иако су законске интервенције допринеле смањењу броја најтежих последица, попут убистава у породичном контексту, број случајева и даље остаје висок, а велики део насиља остаје непријављен. Ови налази указују на то да правни оквир сам по себи није довољан без доследне примене, континуиране едукације и унапређења институционалне сарадње.

Модели и препоруке изложени у овом раду показују да је неопходно додатно јачање система заштите преко неколико кључних мера: увођење родно мотивисаних кривичних дела, успостављање националног регистра насилника, увођење мера рехабилитације за починиоце и обезбеђивање сталне подршке жртвама током читавог поступка. Поред законодавних измена, посебну пажњу треба посветити превенцији, едукацији јавности и рушењу родних стереотипа који подржавају циклус насиља. Модели и препоруке имају посебну вредност јер омогућавају препознавање и интервенцију у случајевима насиља који се не пријављују институцијама, а тиме доприносе потпунијем разумевању распрострањености проблема.

Србија, као држава која тежи пуноправном чланству у Европској унији, има обавезу да своје прописе и праксу усклади с европским и међународним стандардима. Истанбулска конвенција и нова Директива Европске уније из 2024. године постављају јасне смернице ка којима треба усмерити реформе — ка потпуном укључивању родне перспективе у све политике, развоју система за праћење случајева и креирању културе нулте толеранције на насиље.

На крају, борба против насиља у породици и родно заснованог насиља није само правно питање већ је пре свега друштвена и морална обавеза. Само сарадњом институција, невладиних организација, медија и грађана могуће је створити друштво у којем ће свака особа живети без страха, с пуним поштовањем достојанства и равноправности. Сви заједно морамо утицати на прекидање тишине која штити насиље, јер је насиље пре свега друштвени, а не приватни проблем.

Мр Ана Ђуричић

Јавни тужилац Вишег јавног тужилаштва у Београду

ОДГОВОРНОСТ ОРГАНА У СИСТЕМУ ЗАШТИТЕ ОД НАСИЉА У ПОРОДИЦИ

Сажетак: Законом о ратификацији Конвенције о елиминисању свих облика дискриминације жена¹ и Закона о потврђивању Конвенције Савета Европе о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици², тзв. Инстанбулске конвенције, Република Србија је преузела обавезу да у складу са прописаним међународним стандардима уреди област спречавања и борбе против насиља у породици. То је реализовано доношењем Закона о спречавању насиља у породици³. Овим законом су предвиђени државни органи и установе који су надлежни да ту заштиту пруже, а то су полиција, судови опште надлежности, јавна тужилаштва, прекршајни судови као државни органи и центри за социјални рад као установе. Реализација спречавања и борбе против насиља у породици замишљена је као мултисекторска сарадња свих надлежних државних органа и установа у складу са Законом о спречавању насиља у породици и протоколима о поступању и сарадњи надлежних органа и служби. Циљ овог чланка јесте да разматрајући дужности сваког од надлежног органа и установа у постављеном систему заштите од насиља у породици, поставимо као питање да ли се и под којим условима може захтевати њихова одговорност у ситуацији када овај систем заштите не оствари свој циљ. Даље је циљ да даље раслојимо

1 „Службени лист СРЈ“, број 11/81.

2 „Службени гласник РС – Међународни уговори“, број 12/13.

3 „Службени гласник РС“, број 94/16.

ову проблематику и да размотримо које све врсте одговорности надлежних органа и установа могу доћи у обзир: дисциплинска, прекршајна, кривична и др.

Кључне речи: Закон о спречавању насиља у породици, јавна тужилаштва, центри за социјални рад, судови опште надлежности, полиција

І. ОРГАНИЗАЦИЈА СИСТЕМА ЗА СПРЕЧАВАЊЕ НАСИЉА У ПОРОДИЦИ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

Систем за спречавање насиља у породици у Републици Србији заснован је на међусобној сарадњи надлежних државних органа и установа, а то су: полиција, јавна тужилаштва, суд опште надлежности, а од установа центри за социјални рад.

Поступак за спречавање насиља у породици који је предвиђен Законом о спречавању насиља у породици започиње надлежни полицијски службеник. То је полицијски службеник који је завршио специјализовану обуку за поступање у случајевима насиља у породици, сходно одредбама Закону о спречавању насиља у породици. Ова обука се спроводи у оквиру Правосудне академије. Полицијски службеници током ове обуке добијају како теоријска знања, тако и обуку везану за практичне дилеме које се могу јавити у примени овог закона, и на њеном крају добијају сертификат да су оспособљени за примену овог закона и спровођење заштите по њему.

Унутрашњим уређењем сваке полицијске станице одређују се дежурни полицијски службеници специјализовани за насиље у породици, за сваки дан, за сваки месец, током целе године. Жртва насиља се приликом пријаве насиља упућује на дежурног специјализованог сертификованог полицијског службеника за спречавање насиља у породици. У члану 14. овог закона је наведено да су остали полицијски службеници дужни да одмах обавесте надлежног полицијског службеника

о сваком насиљу у породици или непосредној опасности од њега, без обзира на то како су за то сазнали, и имају право да, сами или на захтев надлежног полицијског службеника, доведу могућег учиниоца у надлежну организациону јединицу полиције, ради вођења поступка. У члану 15. Закона о спречавању насиља у породици предвиђено је да надлежни полицијски службеник мора да могућем учиниоцу који је доведен у надлежну организациону јединицу полиције пружи прилику да се изјасни о свим битним чињеницама, да прикупи потребна обавештења од других полицијских службеника, одмах процени ризик непосредне опасности од насиља у породици, те да, под условима одређеним овим законом, изрекне хитну меру за спречавање насиља у породици. Припрема за примену Закона о спречавању насиља у породици ишла је дотле да је сертифицизоване полицијске службенике за примену овог закона снабдела и формуларима за сваку радњу коју предузимају у складу са овим законом.

У непосредном контакту са жртвом насиља у породици и могућим учиниоцем надлежни полицијски службеник врши процену ризика непосредне опасности од насиља у породици. Утврђивање непосредне опасности од насиља у породици повлачи обавезну процену потребе изрицања хитних мера према могућем учиниоцу насиља у породици. Овај полицијски службеник је о пријављеном насиљу у породици дужан да обавести дежурног јавног тужиоца, најчешће основног нивоа надлежности. Након предочавања чињеница, а у случају да постоје основи сумње да је учињено кривично дело насиље у породици из члана 194. КЗ или неко друго кривично дело, и ако је остварен неки од разлога за притвор, по налогу тужиоца, могући учинилац кривичног дела може бити и задржан као окривљени за то кривично дело.

Овде је врло битно запазити да је надлежни полицијски службеник за спречавање насиља у породици у овој фази једини у непосредном контакту са жртвом насиља, могућим учиниоцем, сведоцима, као и доказним материјалом сваке врсте, те да је исти „очи и уши“ за дежурног јавног тужиоца,

који даље одлучује о потреби продужавања претходно изречених хитних мера за заштиту од насиља, као и о евентуалном постојању кривичног дела и потреби за задржавањем могућег учиниоца. Из ових разлога је битно нагласити значај темељног и стручног рада специјализованих полицијских службеника за спречавање насиља у породици. Без њихове правилне селекције случајева пријављених насиља у смислу потребе за пружањем прописане заштите нема ефикасне борбе и спречавања насиља у породици. Можемо закључити да је надлежни полицијски службеник први надлежни орган чије поступање и рад иницирају рад свих других надлежних органа на спречавању насиља у породици.

Даље у складу са чланом 24. Закона о спречавању насиља у породици надлежни полицијски службеник испред Министарства унутрашњих послова дужан је да поднесе извештај о сваком пријављеном насиљу надлежном тужилаштву и надлежном центру за социјални рад. На овај начин свако пријављено насиље је предмет праћења групе за координацију и сарадњу. Групу за координацију и сарадњу чине специјализована полиција, центар за социјални рад и специјализовани тужилац, који поступа само у предметима насиља у породици. Надлежност група за координацију и сарадњу се територијално спроводи на нивоу једне општине. Тиме се постиже највећа могућа концентрација капацитета надлежних органа и установа у спречавању и заштити од насиља у породици. У оквиру ове групе сваки појединачни случај насиља се разматра све док постоји потреба за евентуалном заштитом од насиља у породици, и следствено саставља индивидуални план заштите и подршке жртви насиља. Тиме се свакој жртви насиља у породици пружа свеобухватна заштита, и то како физичка, тако правна, као и социјална.

Након што тужилаштво одлучи да продужи хитне мере, даља надлежност у погледу продужења ових мера и потребе њиховог трајања спада у надлежност судова опште надлежности основног нивоа.

II. ОДГОВОРНОСТ ОРГАНА У СИСТЕМУ ЗАШТИТЕ ОД НАСИЉА У ПОРОДИЦИ

Када се има у виду постављени систем заштите од насиља у породици у нашој земљи, који је рађен по узору на аустријски модел, можемо да пређемо на могуће видове одговорности одговорних органа за поступање по Закону о спречавању насиља у породици.

Као претходно, поставља се питање под којим условима се може позвати на одговорност било које врсте представник неког од овлашћених органа за поступање у складу са овим законом. Овде се нарочито мора имати у виду деликатност материје насиља у породици. Она се огледа у томе да ни у једном систему, без обзира на степен развијености заштите и систем његовог организовања, насиље у породици не може у потпуности да се спречи. Циљ сваког система за спречавање насиља у породици јесте да свако од одговорних органа поступи у складу са својим обавезама и овлашћењима како је законом прописано и да дâ ваљане разлоге за такво поступање. Свакако да је материја насиља у породици жива и динамична категорија, која с временом захтева стална регулаторна прилагођавања и усавршавања постављеног модела заштите. У Републици Србији се управо у овом тренутку ради на усавршавању постављеног модела заштите, односно у току је рад на изменама и допунама постојећег Закона о спречавању насиља у породици. Пракса је управо указала на потребу да се боље формулишу поједине законске одредбе с циљем спремнијег суочавања са изазовима појавних облика насиља у породици.

ДИСЦИПЛИНСКА ОДГОВОРНОСТ

Један од могућих видова одговорности надлежних државних органа и установа јесте дисциплинска одговорност. Ова врста одговорности се утврђује унутар самог органа одакле долази службено лице чија се одговорност поставља као питање.

Дисциплинска одговорност полицијских службеника представља посебан вид одговорности полицијских службеника за повреду службене дужности, непоштовање закона, прописа или етичког кодекса. Њен циљ је обезбеђивање законитог, професионалног и одговорног обављања полицијских послова, као и очување угледа и поверења јавности у полицију.

Дисциплинска одговорност полицијских службеника уређена је:

- Законом о полицији,
- Законом о државним службеницима,
- подзаконским актима Министарства унутрашњих послова (правилници и уредбе).

Ови прописи одређују поступак, мере и органе који спроводе дисциплинску контролу.

Дисциплински прекршај је повреда службене дужности или непоштовање прописа. Најчешћи облици дисциплинских прекршаја су:

- прекорачење овлашћења или злоупотреба положаја,
- непоштовање закона и наређења старешина,
- непрофесионално или недостојно понашање,
- неоправдано изостајање са посла,
- откривање службене или тајне информације,
- примање поклона или користи у вези са службом.

Поступак се спроводи ради утврђивања одговорности и изрицања мере. Фазе поступка су:

1. покретање поступка – иницира га старешина или унутрашња контрола;
2. испитни поступак – прикупљање доказа и изјашњење службеника;
3. одлучивање – дисциплински орган доноси одлуку;
4. право на жалбу – службеник може уложити жалбу вишем органу или министру.

Мере могу бити:

- опомена (усмена или писмена),
- новчана казна (умањење плате),
- премештај, суспензија,
- престанак радног односа.

Циљ дисциплинске одговорности:

- одржавање реда и дисциплине у служби,
- заштита угледа полиције,
- превенција злоупотреба и неправилности,
- јачање поверења грађана у полицијску службу.

Дисциплинска одговорност јавних тужилаца представља правну одговорност за повреду службене дужности или непоштовање етичких и професионалних стандарда. Она обезбеђује законито, независно и одговорно вршење тужилачке функције и јача поверење јавности у правосудни систем.

Дисциплинска одговорност јавних тужилаца уређена је:

- Законом о јавном тужилаштву,
- Законом о Високом савету тужилаштва,
- Етичким кодексом јавних тужилаца.

Ови прописи прописују дисциплинске прекршаје, мере, као и поступак и надлежне органе.

Јавни тужилац дисциплински одговара за поступање супротно закону, својој дужности и угледу службе.

Типични дисциплински прекршаји су:

- тешко или упорно непоштовање закона и прописа,
- злоупотреба службеног положаја,
- нестручно, непристојно или недостојно понашање,
- неоправдано одуговлачење у раду,
- откривање поверљивих информација,
- мешање у поступке ван своје надлежности.

Поступак покреће дисциплински тужилац, а спроводи га Дисциплинска комисија Високог савета тужилаштва. Фазе поступка су:

1. подношење пријаве и покретање поступка;
2. испитни поступак и прикупљање доказа;
3. одлучивање о одговорности;
4. право на жалбу пред Високим саветом тужилаштва.

Јавни тужилац има право на одбрану и присуство у поступку.

Мере које се могу изрећи су:

- опомена;
- смањење плате до 50% на одређено време;
- забрана напредовања до две године;
- престанак функције јавног тужиоца.

Циљ дисциплинске одговорности:

- очување интегритета и угледа тужилаштва;
- обезбеђивање законитости и непристрасности у раду;
- јачање одговорности и професионализма јавних тужилаца.

Дисциплинска одговорност судија представља правну одговорност за повреду службене дужности, етичких норми или угледа судијске функције.

Она има за циљ да обезбеди независно, непристрасно, стручно и одговорно вршење судијске функције, као и очување поверења грађана у правосудни систем.

Дисциплинска одговорност судија уређена је:

- Законом о судијама,
- Законом о Високом савету судства,
- Етичким кодексом судија.

Ови прописи утврђују шта је дисциплински прекршај, како се води поступак и које се мере могу изрећи.

Судија дисциплински одговара ако својим поступцима нарушава углед суда или не врши дужност у складу са законом и етиком.

Најчешћи прекршаји су:

- тешко кршење закона у вршењу судијске функције;
- злоупотреба положаја или прекорачење овлашћења;
- нестручно, непристојно или недостојно понашање;
- неоправдано одуговлачење у доношењу одлука;
- откривање тајних података;
- мешање у поступке других судија.

Поступак покреће дисциплински тужилац, а спроводи га Дисциплинска комисија Високог савета судства. Фазе поступка су:

1. подношење пријаве и покретање поступка;
2. прикупљање доказа и изјашњење судије;
3. одлучивање о одговорности;
4. право на жалбу Високом савету судства.

Судија има право на одбрану, доказе и правично суђење у дисциплинском поступку.

Мере које се могу изрећи судији:

- опомена;
- смањење плате до 50% на одређено време;
- забрана напредовања у периоду до две године;
- престанак судијске функције.

Значај дисциплинске одговорности:

- очување угледа и независности судства;
- обезбеђивање одговорности и професионализма судија;
- јачање поверења јавности у рад судова.

Након што су указани основи, органи, процедуре и циљеви дисциплинске одговорности поменутих органа, може се закључити да ће до ње у процедури примене Закона о

спречавању насиља у породици најчешће доћи услед кршења прописаних обавеза које он за поједине од надлежних органа прописује.

Закон о спречавању насиља у породици је веома формалан и највеће обавезе и одговорности ставља пред надлежног специјализованог полицијског службеника, који својим одлукама покреће систем заштите прописан овим законом. Сви други надлежни органи се у свом даљем раду углавном ослањају на резултате рада и опажања и прикупљене доказе надлежног полицијског службеника. Следствено, управо услед прописане надлежности и одговорности у систему заштите од насиља у породици у Републици Србији за надлежног полицијског службеника, можемо очекивати да управо овде постоји простор за постојање ове одговорности. Разлози за то могу бити разноврсни, као што је недовољна сензибилисаност службених лица и поред спроведене специјализације. Разлог који се никако не може занемарити јесте притисак средине, нарочито у мањим местима, који је мотив кршења процедура. Даље, људски фактор, као што су замор или недовољно стрпљење или упорност у разматрању појединог случаја, свакако не треба искључити.

КРИВИЧНА ОДГОВОРНОСТ

Након што смо размотрили могућност дисциплинске одговорности, као најтежа одговорност са којом могу да се суоче овлашћени органи за поступање по овом закону јесте кривична одговорност. Одмах треба указати на то да ове две одговорности не искључују једна другу. Исто службено лице може паралелно одговарати и дисциплински и кривично. С друге стране, треба имати у виду да је кривично право *ultima ratio*, те да кривичну одговорност треба захтевати само у најозбиљнијим случајевима кршења закона, који су довели до тешких повреда права. У том смислу долазе у обзир кривична дела из групе кривичних дела где је заштитни објект службена дужност. Сада ћемо размотрити нека од њих.

Несавестан рад у служби

Члан 361.

(1) Службено лице које кршењем закона или других прописа или општих аката, пропуштањем дужности надзора или на други начин очигледно несавесно поступа у вршењу службе, иако је било свесно или је било дужно и **могло** бити свесно да услед тога може наступити тежа повреда права другог или имовинска штета, па таква повреда, односно штета у износу који прелази четиристо педесет хиљада динара и наступи, казниће се новчаном казном или затвором до три године.

(2) Ако је услед дела из става 1. овог члана дошло до тешке повреде права другог или је наступила имовинска штета у износу који прелази милион и петсто хиљада динара,

учинилац ће се казнити затвором од шест месеци до пет година.

(3) Одговорно лице у установи или другом субјекту, осим оних које се баве привредном делатношћу, које учини дело из ст. 1. и 2. овог члана,

казниће се казном прописаном за то дело.

Злоупотреба службеног положаја

Члан 359.

(1) Службено лице које искоришћавањем свог службеног положаја или овлашћења, прекорачењем границе свог службеног овлашћења или невршењем своје службене дужности прибави себи или другом физичком или правном лицу какву корист, другом нанесе какву штету или теже повреди права другог,

казниће се затвором од шест месеци до пет година.

(2) Ако је извршењем дела из става 1. овог члана прибављена имовинска корист у износу преко четиристо педесет хиљада динара,

учинилац ће се казнити затвором од једне до осам година.

(3) Ако вредност прибављене имовинске користи прелази износ од милион и петсто хиљада динара, учинилац ће се казнити затвором од две до дванаест година.

Кршење закона од стране судије, јавног тужиоца и његовог заменика

Члан 360.

(1) Судија или судија протник, јавни тужилац или његов заменик који у судском поступку у намери да другом прибави какву корист или да му нанесе какву штету, донесе незаконит акт или на други начин прекрши закон,

казниће се затвором од шест месеци до пет година.

(2) Ако је извршењем дела из става 1. овог члана прибављена имовинска корист или је нанета штета у износу преко четиристо педесет хиљада динара,

учинилац ће се казнити затвором од једне до осам година.

(3) Ако вредност прибављене имовинске користи или нанете штете прелази износ од милион и петсто хиљада динара,

учинилац ће се казнити затвором од две до дванаест година.

Фалсификовање службене исправе

Члан 357.

(1) Службено лице које у службену исправу, књигу или спис унесе неистините податке или не унесе важан податак или својим потписом, односно службеним печатом овери службену исправу, књигу или спис са неистинитом садржином, или које својим потписом, односно службеним печатом омогући прављење службене исправе, књиге или списа са неистинитом садржином,

казниће се затвором од три месеца до пет година.

(2) Казном из става 1. овог члана казниће се и службено лице које неистиниту службену исправу, књигу или спис употреби у служби као да су истинити, или које службену исправу, књигу или спис уништи, прикрије, у већој мери оштети или на други начин учини неупотребљивом.

(3) Одговорно лице у предузећу, установи или другом субјекту које учини дело из ст. 1. и 2. овог члана казниће се казном прописаном за то дело.

Сва цитирана кривична дела из групе кривичних дела против службене дужности по правилу захтевају на субјективном плану да код учиниоца постоји доказани директан умишљај. Изузетак представља кривично дело несавестан рад у служби из члана 361. КЗ, које на субјективном плану захтева облик кривице који се може подвести под свесни нехат, али је за његово постојање нужно остварење објективног услова инкриминације у виду теже повреде права другог или наступеле штете у износу од преко 450.000 динара, и то у основном облику овог кривичног дела. У пракси је у поступању службених лица без непосредних, директних доказа тешко утврдити постојање директног умишљаја. Управо је то разлог зашто ће најчешћа квалификација њиховог незаконитог поступања бити кривично дело несавестан рад у служби из члана 361. КЗ.

С друге стране, треба узети у обзир подељену функционалну и стварну надлежност за процесуирање појединих кривичних дела из групе кривичних дела против службене дужности, између основног и вишег нивоа тужилаштва, па у оквиру овог другог између одељења опште надлежности и посебног одељења за сузбијање корупције. То у пракси може донекле да доведе до проблема у ефикасном и правилном процесуирању и доношењу одлуке о основаности кривично-правне заштите.

ЗАКЉУЧАК

Познавање система за спречавање насиља у породици је нужно да би се могли разматрати узроци и последице које су наступиле у његовом функционисању. Тек уколико темељно познајемо систем заштите, начин функционисања и како је постављен, можемо поставити питање било које врсте одговорности. Материја насиља у породици је по својој природи деликатна. Ниједан систем заштите и спречавања насиља у породици није савршен и неће у резултату довести до престанка постојања ове врсте насиља. Узимајући у обзир све ове околности, треба бити обазрив приликом доношења одлука о постојању одговорности службених лица овлашћених за поступање по овом закону и такву одлуку заснивати на темељним доказима.

Ивана Славнић

Јавнотужилачки помоћник Вишег јавног тужилаштва у Београду

УЛОГА МИНИСТАРСТВА ПРАВДЕ У СПРЕЧАВАЊУ НАСИЉА НАД ЖЕНАМА

Сваке године се у свету и у нашој земљи у периоду од 25. новембра до 10. децембра обележава глобална кампања „16 дана активизма“ против насиља према женама, која почиње Међународним даном борбе против насиља над женама и завршава Међународним даном људских права.

Насиље према женама је глобални феномен, који утиче на животе девојчица и жена како у нашој земљи, тако и широм света, и оно са собом носи вишеструке и далекосежне последице не само на жртве насиља у породици него и на друштво у целини. Корени насиља дубоко су уткани у патријархалну традицију нашег друштва, због чега је Министарство правде, бавећи се годинама уназад овом темом, препознало да се променом штетних родних стереотипа и елиминисањем родне дискриминације може ефикасно утицати на смањење родно заснованог насиља, као и на превенцију фемцида као његовог најекстремнијег облика.

У септембру 2025. године се навршило тридесет година откада су Пекиншка декларација и Платформа за акцију усвојене на Четвртој светској конференцији о женама у Пекингу, сада давне 1995. године. У питању је документ који је поставио свеобухватан оквир за решавање родних неједнакости и насиља према женама, пружајући јасне смернице за деловање како на националном, тако и на регионалном и глобалном

нивоу. Република Србија је у протеклим деценијама предузела многе значајне кораке ка имплементацији циљева из ове декларације, а Министарство правде имало је кључну улогу у овом процесу, и то унапређењем законодавног оквира путем јачања институционалних механизма, али и сарадњом са цивилним сектором, на који начин смо показали колико смо посвећени изградњи правосудног система који ће одлучно, правовремено и ефикасно штитити права свих жртава родно заснованог насиља и насиља у породици.

Један од најважнијих искорака у том правцу свакако је било усвајање Закона о спречавању насиља у породици и Закона о родној равноправности, који су пружили основ за препознавање и санкционисање родно заснованог насиља, као и за заштиту свих жртава насиља у породици. Законом о спречавању насиља у породици уведени су нови механизми, попут хитних мера заштите, који су омогућили брже и ефикасније реаговање институција на пријављене случајеве насиља у породици, а статистику о томе од самог почетка примене овог закона прати и анализира Министарство правде. На основу ових статистичких података, који су јавно доступни и објављени на сајту Министарства правде „Искључи насиље“, можемо да кажемо да је повећање броја пријава насиља у породици и родно заснованог насиља позитиван сигнал да се зид ћутања о насиљу руши и да жртве препознају да нису саме, као и да су кампање подизања свести које континуирано спроводи Министарство правде, јачање поверења у институције и доступност механизма пријаве насиља допринели томе да жене чешће пријављују насиље и да чешће траже помоћ.

Савет за сузбијање насиља у породици образован је 13. јула 2017. године Одлуком Владе, у складу са чланом 35. ст. 1. и 4. Закона о спречавању насиља у породици. Саветом председава министар правде и он је формиран да прати примену Закона о спречавању насиља у породици и побољшава координисање и делотворност спречавања насиља у породици, као и да пружа заштиту и подршку од насиља у породици свим жртвама родно заснованог насиља и насиља у породици. Савету за

сузбијање насиља у породици, сходно тачки 13. Одлуке Владе о образовању Савета, неопходну стручну и административну подршку пружа Министарство правде. Као тадашња секретарка Савета за сузбијање насиља у породици, учествовала сам у низу активности које је на ову тему у последње четири године предузимало Министарство правде. Након усвајања кључних међународних докумената, попут Конвенције о елиминацији свих облика дискриминације жена (CEDAW) и Истанбулске конвенције, Република Србија је свој законодавни и институционални оквир прилагодила стандардима који подржавају родну равноправност. Имплементација Истанбулске конвенције у Републици Србији није ограничена само на унапређење законодавног оквира, па су сходно томе Министарство правде и Савет за сузбијање насиља у породици наставили да у току 2023. и 2024. године континуирано раде на едукацији професионалаца који примењују Закон о спречавању насиља у породици. Мултисекторски приступ свих релевантних актера у борби против насиља у породици кључан је за постизање ефикасних резултата, због чега су радионице, округли столови, као и програми за едукацију судија, јавних тужилаца, полицијских службеника и представника центара за социјални рад, које је у протеклом периоду организовало Министарство правде на тему родно заснованог насиља и насиља у породици, постали стандард путем којег могу да се обезбеде конкретне и трајне промене у нашем друштву.

Ради постизања веће ефикасности у примени Закона о спречавању насиља у породици, као и свеобухватнијег сагледавања сваког пријављеног случаја насиља у породици уз подршку Агенције Уједињених нација за родну равноправност и оснаживање жена, Министарство правде и Савет за сузбијање насиља у породици су током 2023. и 2024. године приступили изради новог Општег протокола о поступању и мултисекторској сарадњи у ситуацијама родно заснованог насиља, насиља према женама и насиља у породици, који је и усвојен на седници Владе 29. марта 2024. године Закључком Владе 05 број 56-2476/2024/1.

На седници Савета за сузбијање насиља у породици која је одржана 15. априла 2024. године представљен је нови Општи протокол, који детаљније разрађује законске обавезе државних органа и установа у откривању и сузбијању родно заснованог насиља према женама и насиља у породици и пружање заштите и подршке жртвама насиља, и који се као такав базира првенствено на моделу мултисекторске сарадње који је успостављен Законом о спречавању насиља у породици и усклађен са важећим прописима. Доношење Општег протокола представља кључни корак ка успостављању координисаног и свеобухватног приступа у решавању овог сложеног проблема, а мултисекторска сарадња коју овај протокол промовише омогућава да свака институција делује у оквиру своје надлежности, али у исто време и у координацији са осталим секторима, на који начин се постиже бржа идентификација ризика, адекватнија заштита жртава насиља, као и ефикасније процесуирање починилаца насиља. Министарство правде је, с циљем доследне и делотворне примене Општег протокола, приступило и изради Посебног протокола у поступању у случајевима насиља према женама у породици и у партнерским односима, чија ће садржина бити усклађена са основним принципима и циљевима Општег протокола. Посебним протоколом детаљније ће се разрадити интерни поступци унутар Министарства правде, с циљем унапређења поступања у случајевима родно заснованог насиља према женама и насиља у породици. У складу са принципима утврђеним Општим протоколом, чланови Савета за сузбијање насиља у породици имају обавезу да обезбеде обуку својих запослених, размену искустава, као и упознавање запослених с примерима добре праксе, а све с циљем ефикаснијег спровођења Закона о спречавању насиља у породици, као и свих других релевантних закона који се примењују када дође до пријављивања било ког облика родно заснованог насиља према женама и насиља у породици. Доношењем Општег протокола Министарство правде и Савет за сузбијање насиља у породици испунили су заједнички циљ, а то је на првом месту ефикасно спречавање родно заснованог насиља према женама

и насиља у породици путем координисане и свеобухватније заштите жртава насиља, са посебним акцентом на пружање одговарајуће заштите и подршке жртвама насиља ради њиховог бржег опоравка, оснаживања и осамостаљивања.

Министарство правде је препознало неопходност уједначавања судске праксе на територији Републике Србије када је у питању примена казних одредаба Закона о спречавању насиља у породици, па је у току 2023. године, у партнерству са Агенцијом Уједињених нација за родну равноправност и оснаживање жена, започело с пружањем подршке судијама прекршајних судова у делотворном спровођењу Закона о спречавању насиља у породици, на тај начин што су у новембру месецу 2023. године организоване две радионице „Одговор правосуђа на родно засновано насиље, насиље према женама и насиље у породици“. Радионице су организоване у Београду и Новом Саду и окупиле су 60 учесника, судија прекршајних судова и судијских сарадника из двадесет једног прекршајног суда са подручја Прекршајног апелационог суда и подручја одељења тог суда у Новом Саду. Министарство правде је заједно са Саветом за сузбијање насиља у породици у току септембра и октобра 2024. године наставило са пружањем подршке судијама прекршајних судова из двадесет два прекршајна суда која се налазе на подручју Прекршајног апелационог суда, одељења у Крагујевцу и одељења у Нишу, и ове обуке је прошло 60 учесника, судија прекршајних судова и судијских сарадника. Радионице које су организоване за судије прекршајних судова имају кључну улогу у појашњавању њихових надлежности у вези са применом Закона о спречавању насиља у породици и на овим радионицама судије су добиле практичне смернице за правилно тумачење законских одредби и за најефикасније решавање конкретних случајева насиља у породици. Као резултат активних разматрања спорних питања које су судије прекршајних судова поставиле на овим радионицама, у завршној припреми је приручник *Смернице за примену прекршајних прописа у случајевима кршења хијних мера заштите од насиља у породици*, који је урађен с циљем да се стручној јавности пружи одговори на недоумице које судије

прекршајних судова имају у примени Закона о спречавању насиља у породици. У приручнику је посебан акценат стављен на спорна питања процесуирања кршења изречених хитних мера заштите, али је допуњен и додатним питањима која се односе на побољшање мултисекторске сарадње свих органа који примењују овај закон и штите жртве, са посебним освртом на сарадњу са подносиоцима захтева за покретање прекршајног поступка – полицијским службеницима. Овај приручник представља својеврстан одговор судија прекршајних судова на насиље у породици с циљем превазилажења конкретних препрека током примене у пракси Закона о спречавању насиља у породици и других релевантних прописа и протокола којима је регулисана област сузбијања родно заснованог насиља и насиља у породици.

Министарство правде, заједно са Саветом за сузбијање насиља у породици и у партнерству са Организацијом за европску безбедност и сарадњу, као својеврстан одговор праксе на спорна питања и недоумице у примени Закона о спречавању насиља у породици, у новембру 2024. године за чланове група за координацију и сарадњу са подручја нишке и крагујевачке апелације организовало је два округла стола, којима је присуствовало око 80 учесника, представника јавних тужилаштава, полиције, центара за социјални рад и представника судова. Ови округли столови представљају својеврсну платформу за размену искустава између представника различитих државних институција, као и стручњака из праксе, и на њима су разматрани изазови у тумачењу одредби закона, као и начини за унапређење његове примене, с циљем боље заштите жртава насиља и што ефикаснијег санкционисања насилника. Сви одговори на постојеће дилеме које професионалци имају у примени закона и који ће бити дати на овим округлим столовима служиће у даљем раду Министарства правде као смернице за примену закона и смернице за израду приручника у области сузбијања насиља у породици, како би се на тај начин обезбедила што адекватнија заштита и подршка, у пуном обиму, свим жртвама насиља у породици, без обзира на то на ком делу територије Републике Србије жртве живе.

Препознајући да је насиље према женама манифестација историјски неједнаких односа моћи између мушкараца и жена, који су довели до доминације и дискриминације над женама од стране мушкараца, као и до спречавања напредовања жена у пуној мери у свим сферама друштва, Министарство правде је у току 2024. године пружило подршку Правосудној академији и Агенцији Уједињених нација за родну равноправност и оснаживање жена у организовању четири тренинга са темом „Родна равноправност и родно засновано насиље“, који су били намењени носиоцима правосудних функција, судијама и јавним тужиоцима са подручја сва четири апелациона суда у Републици Србији. Циљ ових тренинга био је да се подигну капацитети професионалаца када је у питању повезаност родне равноправности и родно заснованог насиља у парничном и у кривичном поступку, а једна од тема које су обрађиване била је и тема фемицида.

Ефикасна превенција родно заснованог насиља и насиља у породици може се постићи првенствено превазилажењем културе насиља према женама и успостављањем нулте толеранције на насиље, због чега је неопходно наставити континуиран рад на подизању свести јавности о томе да о насиљу у породици и партнерском насиљу не сме да се ћути и да оно често са собом, поред психичких последица, носи и фаталне последице по живот жртве. Жене жртве насиља у породици су због дуготрајног злостављања изложене високом ризику од фемицида, а последице које жртве трпе с временом доводе до потпуног губитка слободе, личности и интегритета, због чега је неопходно да ми као друштво реагујемо и оснажимо жене да пријављују насиље и да никада не доводимо у питање истинитост пријаве коју је поднела жртва насиља. Према статистици Министарства правде, насиље у породици несразмерно више погађа жене него мушкарце, а анализирањем односа учиниоца насиља и жртве, у 73% случајева жртве су особе женског пола, а у 27% случајева су жртве особе мушког пола, при чему бих додала да су од тог процента у највећој мери мушкарци жртве насиља у породици од стране других мушких чланова породице.

Велики број убистава жена могао је бити спречен да је насиље раније пријављивано и да су жртве и учиниоци били познати институцијама система, с обзиром на то да је у доста случајева насиља постојала прилика да се жртви пружи заштита, осигура безбедност и спречи убиство. С тим циљем Министарство правде од самог почетка примене Закона о спречавању насиља у породици, а сходно члану 12. Истанбулске конвенције, путем сајта „Искључи насиље“, који је у току 2022. године ревидиран и унапређен у складу са европским стандардима, на једноставан и брз начин информисао и охрабрује жртве насиља да пријаве насиље у породици, обавештава ширу јавност о различитим манифестацијама свих видова родно заснованог насиља и њиховим последицама и истовремено промовише промене друштвених и културних образаца понашања, које се првенствено односе на искорењивање предрасуда, обичаја и родних стереотипа о инфериорном положају жена у друштву.

Насиље у породици и насиље над женама представља изузетно друштвено опасно понашање и све институције морају да дају свој неподељен одговор када је у питању борба против насиља у породици, због чега је неопходно наставити са мултисекторским приступом свих надлежних органа који примењују закон, с циљем да се спречи ескалација насиља и да се превентивном активношћу избегну случајеви у којима долази до трагичних последица. Највећи изазови који нас у даљем раду очекују су управо наставак рада на превенцији насиља и, с обзиром на то да унапређење положаја жена и заштита жена од свих врста родно заснованог насиља није само питање законодавних већ и целокупних промена у односу државе и друштва према женама, сматрам да је задатак свих нас да мењањем социокултурног контекста породичног насиља, поштовањем женских права и равноправности жена и мушкараца, искоренимо родну неједнакост која лежи у основи родно заснованог насиља и да на тај начин сви заједно утичемо на то да Република Србија постане држава у којој ће сви грађани моћи да живе у безбедном окружењу у којем се поштују њихово достојанство и њихова људска права.

Данијела Јокановић

Јавни тужилац Вишег јавног тужилаштва у Београду

**АНАЛИЗА ПРЕДМЕТА КРИВИЦЕ ВИШЕГ
ЈАВНОГ ТУЖИЛАШТВА У БЕОГРАДУ
ЗБОГ ИЗВРШЕЊА КРИВИЧНОГ ДЕЛА
ТЕШКО УБИСТВО ИЗ ЧЛАНА 114. СТАВ
1. ТАЧКА 10. КЗ (СТУДИЈА СЛУЧАЈА)**

Време извршења: 21. 6. 2024. године

Место извршења: Београд, ГО Вождовац, стан у власништву оштећене, у ком су ванбрачни партнери живели у периоду од протеклих 10 година

Начин извршења: применом телесне снаге окривљеног, који је задавао ударце оштећеној стопалима обувеним у палуче, шрафцигером, варјачом и шаком стиснутом у песницу

Трајање злостављања: десет година

Трајање физичког кажњавања: две године

Мотив: константна потреба за злостављањем, користољубље, одржавање жртве у заблуди због економског искористивања

Последица: смрт оштећене

Начин откривања кривичног дела: Дежурни јавни тужилац је добио информацију од стране полицијских службеника увиђајне екипе да је у стану највероватније природном смрћу преминула оштећена и то услед пада у просторији купатила,

а како је на питање јавног тужиоца инспектор изјавио да је оштећена живела са партнером који не спори да ју је тукао, тужилац је изашао на лице места.

Прве предузете радње: Наложена је мера задржавања према окривљеном у трајању од 48 часова и судскомедицинска обдукција тела оштећене, која је показала да је оштећена преминула од тромбне емболије плућа, али да је код исте констатовано преко четрдесет различитих повреда, међу којима и тешке телесне повреде: прелом ребара, крвне подливе, нагњечења руку и десне ноге, а у ком делу ноге је и локализован тромб који је довео до леталног исхода, а који је настао као последица удараца у пределу десне ноге од стране окривљеног, где су констатовани и спољни подливи и нагњечења.

Место непосредног контакта жртве и учиниоца: Стан, најчешће кухиња и дневна соба.

Трагови извршења кривичног дела: Оптужени је свако физичко кажњавање бележио у календар словима „КЗ“ и тако означен календар је стајао на фрижидеру у кухињи стана.

Време настанка повреда: Пре најмање шест недеља, за поједине старе повреде мишића и старе преломе ребара – на месту где су уочени коштани ожиљци; а за нове повреде два до три дана пре смрти.

Здравствено стање оштећене: Нису идентификоване болести, стања или терапија које би представљале факторе ризика за настанак тромбозе дубоких вена потколенице.

Умишљај и постојање фактичког поврата: Произлази из дела одбране окривљеног, који је, између осталог, изјавио: „Пријави ме полицији, нису то неке казне, али временом ће ти то нешто направити“, док је систем физичких казни према наводима окривљеног његов вентил за бес, а то је заправо био *модус ојеранди* као део свакодневног суживота са оштећеном. Даље, чињеница да је окривљени располагао неограничено слободним временом и да није имао никакво занимање и да је децидирано изјавио да не жели да ради и да жели да се

издржава од зараде оштећене указује на то да је окривљени имао само једну активност и то вршење насиља, како физичког, које је било усмерено на угрожавање телесног интегритета оштећене, тако и психолошког, које је било усмерено на угрожавање њеног спокојства. Оштећена није смела да изусти тон док је примала ударце (ту чињеницу је детаљно објаснио окривљени) и сама је бирала место где ће запримити ударце.

Облици злостављања: Понижавање, замерање што оштећена кашље наводећи да га тако бламира, ограничавање кретања, економско искоришћавање, вређање и наплаћивање за остајање у емотивној вези са њом.

Профил оштећене: Високообразована, професионално посвећена, по исказима сведока њен живот се може поделити на период пре упознавања окривљеног и период после, у том смислу што су њене друштвене и социјалне активности од упознавања са окривљеним потпуно ограничене, као и да је дошло до потпуне изолације и одвајања и од чак најближих чланова фамилије...

Правна квалификација: Постојала је дилема да ли предметно кривично дело квалификовати као насиље у породици са смртном последицом (из члана 194. став 4. КЗ), или као тешко убиство (из члана 114. став 1. тачка 10. КЗ), те се јавни тужилац определио за квалификацију тешког убиства, јер је између злостављања и наношења повреда постојала повезаност, односно истовременост и континуитет, а како за постојање дела није неопходно да је претходно извршено кривично дело из члана 194. КЗ, већ је довољно да је претходно деловано континуирано и да је постојало системско злостављање које се огледало у наношењу физичког и психичког бола, у прилог томе говори и следећи цитат: „Жртве су умрле, оне су мртве, њих нема међу нама, ми све које смо овде смо оне које су преживеле. Огромна је разлика између жртве и оне која је преживела. Постоји нешто као једно огромно, снажно, високо, мишићаво и широкорамено поносно и оздрављујуће сећање бити она која је преживела, док је жртва мала, уплашена,

погрбљена, дефанзивно погнута надоле, тиха и нечујна, једном речју мртва“, из књиге *Инцесст између мийи и стварности*, аутора Зорице Мршовић (страна 142, издавач Институт за криминолошка и социолошка истраживања, 1997).

Ток поступка: На главном претресу окривљени је измењено одбрану коју је код јавног тужиоца изнео, а која је била врло детаљна и давана у периоду од три сата, док је на главном претресу рекао да је оштећену тукао у оквиру садо-мазо епизода његовог сексуалног живота са оштећеном. Као један од предложених доказа било је и испитивање сталног судског вештака медицинске струке, који је недвосмислено објаснио да је смрт насилна и да је плућна емболија настала као последица тромбозе, а тромбоза као последица компликације повреде десне потколенице услед удараца чврстим предметом...

Тренутна фаза поступка: Странке у поступку, бранилац и пуномоћник су изнели завршне речи, након чега је 25. 12. 2025. године судско веће донело неправноснажну пресуду којом је окривљеног огласио кривим због извршења кривичног дела насиље у породици из члана 194. став 4. у вези са ставом 2. и 1. КЗ.

Закључак: Код овакве врсте кривичних дела посебну пажњу треба посветити анализи мотива злочина. По логици ствари, перцепција жртве гледана из угла посматрача подразумева да уколико жртва трпи било какву врсту злостављања или насиља, има слободан избор да злостављача напусти, али се ту јавља питање патологије партнерских релација, у том смислу жртва често, иако свесно зна да је жртва и да трпи, пристаје наостанак у таквој вези, а све из страха да не буде напуштена. Још је дубље питање патологије када сама оштећена жртва – насилнику злостављачу даје издржавање, становање и у потпуности му се даје на располагање за сваки вид злостављања. Неопходно је у оваквим предметима предузимати комисијска вештачења. Злостављање и тешка физичка и психичка насиља се у највећем броју случајева дешавају у „четири зида“ и у великом броју највећа насиља остају

непримећена, чак и од стране најближих чланова породице жртве или од стране лица која су у непосредном окружењу те заједнице живота партнера где постоји злостављање. Генезу профила личности злостављача, убице и насилника свакако треба тражити у раној доби извршиоца кривичног дела, животним околностима и откривању појединости из партнерских релација, па самим тим и патологије у историји.

Гордана Радић

Јавни тужилац Вишег јавног тужилаштва у Београду

ДИЛЕМЕ КОД КРИВИЧНОГ ДЕЛА НАСИЉЕ У ПОРОДИЦИ

Имајући у виду да је новим предлогом измена Кривичног законика (у даљем тексту: КЗ) предвиђено пооштравање прописане кривичне санкције код кривичног дела насиље у породици, из члана 194. КЗ, на који начин би, поред квалификованог облика из става 4. овог члана, и став 3. наведеног кривичног дела потпадао под надлежност Вишег јавног тужилаштва, сматрам да је од изузетне важности осврнути се на изазове и дилеме приликом поступања у кривичним предметима где су жртве чланови породице, као и на однос овог кривичног дела са другим сличним кривичним делима.

Наиме, насиље у породици је у наше кривично законодавство уведено 2002. године, и то је учињено изменама и допунама тадашњег КЗ, чланом 118а. Важећим закоником инкриминисано је насиље у породици чланом 194. КЗ, па је тако одређено да насиље у породици врши *свако ко њрименом насиља, ѡређином да ће најасћи на живој или ѡело, дрским и безобзирним ѡнашањем ујрожава сјокојсћиво, ѡелесни инѡејришети или душевно сћање члана своје ѡпородице*, на који начин је радња извршења определила ово кривично дело и да оно припада групи кривичних дела која могу учинити искључиво лица која имају одређени статус и својство.

Током вишегодишњег поступања органа гоњења и подвођења одређених ситуација и аката насиља под наведено

кривично дело, у пракси се појавило више спорних питања, па између осталог и тумачење члана породице, и ко може имати својство пасивног субјекта. Према члану 112. став 28. КЗ, чланом породице *сматрају се сујужници, њихова деца, љреци сујужника у љравој линији крвној сродства, ванбрачни љаршнери и њихова деца, усвојилац, усвојеник, хранилац и храниеник*. Члановима породице сматрају се браћа и сестре, њихови супружници и деца, бивши супружници и њихова деца и родитељи бивших супружника, ако живе у заједничком домаћинству, као и лица која имају заједничко дете или је дете на путу да буде рођено, иако никада нису живела у истом породичном домаћинству. Међутим, приметно је да је из законског решења изостављено одређивање бивших супружника који не живе у заједничком домаћинству (а који немају заједничко дете или дете на путу да буде рођено), као и бивших ванбрачних партнера (који немају заједничко дете или је оно на путу да буде рођено, не пружа им се заштита чак и ако живе у истом домаћинству), као члана породице у смислу члана 194. КЗ. Оваква мањкавост води непружању заштите породице у целини, јер се мора имати у виду да прекид заједнице живота не значи и прекид насиља, напротив, може доћи до његовог продубљивања. Такође, законским решењима није предвиђена заштита ни родитељима ванбрачних партнера, док, с друге стране, заштиту имају родитељи супружника.

Од 2002. године до данашњег дана дошло је до напретка у погледу казних одредаба, јер су казени распони већи како би се побољшала и превенција. Кривично дело насиље у породици прописано је одредбом члана 194. КЗ, којим се штити породица као целина, али и сваки њен члан, од насиља које је предузето од стране неког другог члана породице. Стога постоји реални стицај кривичних дела када је окривљени одвојеним радњама према више чланова породице извршио више кривичних дела насиља у породици, јер је заштитни објекат овог кривичног дела сваки члан породице окривљеног. Заузимање оваквог коначног става представља велики напредак, зато што су постојала одређена „дутања“ да ли постоји

само једно кривично дело уколико је предузето према више чланова породице, или се ради о више кривичних дела насиља у породици. Ипак, пресудом Врховног касационог суда КЗЗ бр. 642/2014, од 9. 7. 2014. године, ова дилема је отклоњена.

Такође, још једна недоумица која је постојала када су у питању кривична дела чије су радње извршења одређене трајним глаголом КЗ, а која је отклоњена кроз праксу и изменама КЗ, јер је чланом 112. став 30. овог законика предвиђено *када је радња дела одређена трајним глаголом, сматра се да је дело учињено, ако је радња извршења предузета једном или више пута*. Дакле, да би одређено понашање било квалификовано као насиље у породици, није нужно да акти насиља буду трајни и виšekратни, већ је у одређеној ситуацији довољан и појединачни акт понашања који има карактер насиља у породици. Таква чињеница је веома важна са аспекта застарелости кривичног гоњења, јер она почиње да тече од дана предузимања последње радње извршиоца.

ОДНОС ОВОГ КРИВИЧНОГ ДЕЛА С ДРУГИМ ПРОПИСАНИМ КРИВИЧНИМ ДЕЛИМА

Важећим законским решењем насиље у породици се дефинише као физичко и психичко, али не и као економско и сексуално насиље. Економско насиље се најчешће третира као психичко насиље, док се сексуално насиље према члану породице санкционише кроз кривична дела против полне слободе. Наиме, у глави XVIII Кривичног законика, у којој су предвиђена кривична дела против полне слободе, између осталог, чланом 178. КЗ прописано је кривично дело силовање, које се може учинити и према брачном партнеру, као и кривично дело обљуба злоупотребом положаја, инкриминисано чланом 181, КЗ, уколико родитељ изврши обљубу или са њом изједначени чин са малолетником који му је поверен ради учења, васпитавања, старања или неге.

Потребно је осврнути се и на однос кривичног дела насиље у породици из члана 194. став 4. КЗ и кривичног дела тешко убиство из члана 114. став 1. тачка 10. КЗ. Наиме, најтежи облик кривичног дела насиље у породици, предвиђен ставом 4, постоји у ситуацији када услед ст. 1. и 2. овог члана наступи смрт члана породице, док се кривичним делом тешко убиство прописује као радња извршења лишење живота члана породице који је претходно злостављан (од стране окривљеног), те да би се остварила обележја овог потоњег кривичног дела потребно је да постоји претходно злостављање члана породице, а затим и умишљајно лишење живота истог члана породице.

Пасивни субјект јесте члан породице учиниоца кривичног дела у смислу одредбе члана 112. став 28. КЗ, а што значи да је поред својства пасивног субјекта битна и радња кривичног дела која се испољава кроз злостављање. Законска формулација тог претходног злостављања претпоставља злостављање које се одвијало у континуитету, с тим што се *претходно злостављање* може односити на могућност да се оно десило чак истог дана када је жртва и убијена, али, на пример, и на претходни период од годину и/или више дана. Ако је насиље над чланом као последицу имало насилну смрт оштећене, треба разграничити да ли се у конкретном случају ради о кривичном делу насиље у породици из члана 194. став 4. КЗ, које представља кривично дело квалификовано тежом последицом, што значи да у односу на смрт члана породице мора да постоји нехат, или се пак ради о кривичном делу тешко убиство из члана 114. став 1. тачка 10. КЗ, које се неспорно може извршити само са умишљајем.

На крају, а што се тиче односа кривичног дела тешка телесна повреда из члана 121. КЗ и кривичног дела насиље у породици из члана 194. КЗ, јасно је да тешка телесна повреда улази у оквиру насиља у породици само ако је реч о квалификованом облику овог кривичног дела из става 3. члана 194. КЗ, односно уколико је услед насиља у породици наступила тешка телесна повреда или тешко нарушавање здравља.

Уколико је дело квалификовано тежом последицом, она мора бити обухваћена нехатом учиниоца. Међутим, у ситуацији када је учинилац поступао са умишљајем у односу на тешку телесну повреду и ако су поред телесне повреде предузете и друге радње насиља, постојаће стицај између кривичног дела насиље у породици из члана 194. став 1. КЗ и кривичног дела тешка телесна повреда из члана 121. став 1. КЗ.

III
ОПШТИ ИНСТИТУТИ
КРИВИЧНОГ ПРАВА

Јелена Стеванчевић*

КРАТАК ОСВРТ НА ТРОШКОВЕ КРИВИЧНОГ ПОСТУПКА

Сажетак: Свакодневном применом одредаба садашњег Закона о кривичном поступку које се односе на накнаду трошкова поступка, појавио се значајан број питања. Јавни тужилац као орган поступка, између осталог, доноси решење којим одређује исплату трошкова и награде адвокатима, у вези са радњама које су предузете пре оптужења, пред јавним тужиоцем, на које решење они имају право жалбе о којој одлучује суд као другостепени орган. Сматрамо да би ефикасније било доносити наредбе о исплати трошкова на које не би постојало право изјављивања жалбе, с обзиром на то да је јавни тужилац дужан да примени законске одредбе и адвокатску тарифу, тачно и у потпуности. Међутим, уколико је решење јавног тужилаштва једино меродавно као акт којим се одлучује о трошковима у наведеној фази, онда би о евентуално изјављеним жалбама требало да одлучује непосредно више јавно тужилаштво, као другостепени орган. Такође, једно од питања која се постављају јесте и из којих разлога основни судови, када оптужене огласе кривима, неретко у предметима где је углавном прописана казна затвора до десет година, ослобађају окривљене накнаде трошкова поступка, а да при томе нису прецизно утврђене чињенице које би довеле до такве одлуке.

Кључне речи: трошкови, кривични поступак, окривљени, јавни тужилац, суд, решење

* Аутор је јавни тужилац Другог основног јавног тужилаштва у Београду. Ставови изнети у раду не представљају ставове државног органа у којем аутор ради.

УВОД

Питање накнаде трошкова који се јављају током кривичног поступка није једноставно. Јавни тужилац као самостални државни орган, руководилац истраге и предоптужног поступка, одлучује о трошковима који су настали током предузимања радњи пред надлежним јавним тужилаштвом. Према одредбама Законика о кривичном поступку¹ (у даљем тексту ЗКП), јавни тужилац спроводи истрагу и предузима све потребне доказне радње с циљем прикупљања доказа, ради разјашњења чињеничног стања.

Трошкови кривичног поступка нису само награде и трошкови одбране већ и сви издаци који настају предузимањем различитих доказних радњи, вештачењима, ангажовањем преводилаца и сл. Важно је навести да је обавезна одбрана за кривична дела за која је прописана казна затвора преко осам година (и осам година), те уколико окривљени нема изабраног браниоца, јавни тужилац поставља браниоца по службеној дужности.

Такође, вештачења могу бити извршена од вештака ангажованих у државним органима, на пример, Националном центру за криминалистичку форензику, али се мора имати у виду да су њихови капацитети ограничени. Вештаци су преоптерећени количином посла и често оправдано нису у могућности да одређене радње предузму у изузетно кратким роковима, који су карактеристични за задржавања од 48 часова. Аутор сматра, а имајући у виду сложеност радњи које се предузимају у року од 48 сати, да би требало размотрити продужење рока задржавања ухапшеног на 72 сата, као што је случај у појединим околним државама, које су препознале наведени проблем.

Када вештаци ангажовани у Министарству унутрашњих послова нису у могућности да вештаче у предмету, јавни тужилац мора ангажовати вештаке са списка сталних судских

1 „Службени гласник РС“, бр. 72/11, 101/11, 121/12, 32/13, 45/13, 55/14, 35/19, 27/21 – одлука УС и 62/21 – одлука УС.

вештака, и тада трошкови кривичног поступка значајно расту. Након што се предузму вештачења, психијатријска, медицинска или друге врсте, вештаци подносе трошковник са обрачунатим трошковима и наградом за њихов рад. Јавни тужилац доноси решење којим одређује висину трошкова који ће бити исплаћени вештацима.

Неретко се дешава да је окривљени страни држављанин и не познаје језик на којем се води поступак, те је неопходно да се ангажује стални судски тумач, преводац који ће преводити радње синхронизовано са њиховим предузимањем. Неопходно је указати на велики проблем са којим се јавни тужиоци сусрећу у свакодневном раду, а то је чињеница да често нису у могућности да обезбеде преводиоце са списка Министарства правде, из разлога што награде за рад преводаца нису усклађиване са растом осталих цена, и сада су такве да велики број уписаних преводаца једноставно не жели на такав начин да троши своје радно време, јер им није исплативо. Мали број преводаца са означеног списка се одазове на позив јавног тужиоца, што представља велику помоћ у поступку и спремни су да врше симултани, усмени и писмени превод за прописани новчани износ, који није сразмеран њиховом уложеном труду током трајања поступка.

Да закључимо увод дефиницијом трошкова као издатака који су учињени у вези са кривичним поступком и поводом њега, који настају од његовог почетка па до завршетка. ЗКП је у члану 261. прописао да трошкови кривичног поступка обухватају све трошкове или издатке настале током кривичног поступка и у вези са њим. Напомињемо да је потребно разграничити појам трошкова од имовинскоправног захтева, који је споредног карактера у кривичном поступку, јер суд није обавезан да о њему одлучи, већ оштећеног често упућује на парницу.

2. ОДРЕДБЕ ЗАКОНИКА О КРИВИЧНОМ ПОСТУПКУ У ВЕЗИ СА ТРОШКОВИМА ПОСТУПКА

2.1. Одредбе ЗКП које уређују трошкове кривичног поступка – од члана 261, закључно са чланом 268. (општи осврт)

Чланом 261. ЗКП одређени су појам и врста трошкова, те су у ставу 2, од тачке 1. закључно са тачком 9, опредељени трошкови кривичног поступка, док је ставом 3. одређено да се трошкови од тачке 1. закључно са тачком 6, као и нужни издаци за постављеног браниоца и постављеног пуномоћника, у поступку за кривична дела која се гоне по службеној дужности, исплаћују од средстава органа поступка унапред, а наплаћују се касније од лица која су дужна да их накнаде по одредбама овог поступка. Наведено је да се трошкови превоза и тумачења, као и трошкови одбране сиромашног окривљеног (члан 77. став 1. ЗКП) неће наплаћивати од лица која су по одредбама овог законика дужна да накнаде трошкове кривичног поступка.

Прописани су начин одлучивања о трошковима кроз пресуду или решење које одговара пресуди и дефиниција скривљених трошкова (чл. 262. и 263. ЗКП). Чланом 264. ЗКП одређена је обавеза да окривљени сноси трошкове кривичног поступка уколико га суд огласи кривим. Такође, истим чланом прописано је да суд може окривљеног да ослободи од плаћања трошкова кривичног поступка, делимично или у потпуности, ако би њиховим плаћањем било доведено у питање издржавање окривљеног или лица које издржава.

Сматрамо да је ова последње наведена одредба члана 264. ЗКП ипак спорна. На основном нивоу, дешава се да окривљени који је оглашен кривим буде ослобођен плаћања трошкова, потпуно или делимично, а да је реч о радно способним људима, који су запослени и/или поседују непокретности.

Да би се један окривљени који је оглашен кривим ослободио обавезе накнаде трошкова који су проузроковани тиме

што је прекршио закон и извршио кривично дело, требало би одредити посебан начин који би подразумевао детаљну проверу финансијске, али и радне способности окривљеног, па у зависности од тога евентуално ослободити окривљеног обавезе надокнаде трошкова. У ситуацијама када је обавезна службена одбрана и када су нужна вештачења трошкови нису мали, а за најједноставнија дела за која је прописана казна затвора до три или пет година, трошкови могу бити милионски.

Одредбама члана 265. ЗКП прописана је накнада из буџетских средстава и на терет других лица, и то у ситуацији када се обустави кривични поступак или оптужба одбије, као и када се осуди лице за лажно пријављивање, потом обавезе приватног тужиоца, оштећеног који је одустао од предлога за гоњење, те у случају одбачаја оптужнице због ненадлежности, као и за случај да се о захтеву за накнаду нужних издатака и награде из става 1. овог члана не одлучи у року од три месеца, када окривљени и бранилац имају право да потраживање остварују у парничном поступку.

Чланом 266. Законика прописано је плаћање награде и нужних издатака, док члан 267. ЗКП уређује трошкове пред судом правног лека, а чланом 268. Законика прописано је да се накнада трошкова поступка и висина паушалног износа ближе уређују актом министра надлежног за послове правосуђа.

3. НАКНАДА ТРОШКОВА ПОСТУПКА ПРЕД ЈАВНИМ ТУЖИОЦЕМ И СУДОМ (ЗА РАДЊЕ ПРЕДУЗЕТЕ ОД СТРАНЕ АДВОКАТА – БРАНИОЦА)

3.1. Накнада трошкова који су настали током предоптужног поступка пред јавним тужиоцем

Трошкови и награда за рад браниоца у предоптужном поступку издаци су о којима одлучује јавни тужилац у два случаја. Један је када јавни тужилац спроведе поступак и не оптужи осумњиченог, а други је случај пред подношење

оптужног акта суду, јер је наведено неопходно ради каснијег потраживања трошкова од окривљеног, уколико дође до његове осуде. Поред одредаба ЗКП, приликом одлучивања примењује се доста прописа, између осталог и Правилник о накнади трошкова у судским поступцима,² који чланом 23. одређује да бранилац има право на накнаду трошкова и награду за рад, као и адвокатску тарифу. Неопходно је да јавни тужилац пре подношења оптужног акта попише све трошкове који су настали током дотадашњег поступка, како би суд са наведеним био упознат од самог почетка и касније могао коначно да одлучи.

Сматрамо да одлуке о трошковима бранилаца, посебно по службеној дужности (јер се у пракси о трошковима изабраног браниоца не решава до изрицања пресуде), треба доносити у форми наредбе, без права на жалбу. Сматрамо да би се на овај начин доста економичније и брже решавала ова питања, али то би подразумевало уједначену праксу на нивоу свих тужилаштава, што сада није случај, па се доношење одлуке у форми решења јавља као потреба.

Прописано је право на правни лек незадовољног браниоца на решење којим је одлучено о његовом трошковнику, о којем одлучује веће суда из члана 21. став 4. ЗКП. Овај начин одлучивања сматрамо неисправним, јер је логично да коначну одлуку доноси непосредно више јавно тужилаштво.

Наиме, јавни тужилац доноси одлуку о свим трошковима поступка пре оптужења или након обуставе истраге, односно доношења решења о одбачају, а након подношења трошковника вештака, преводилаца или адвоката. Како је законом већ прописано да непосредно више јавно тужилаштво одлучује о приговорима на одлуке јавних тужилаштава, на пример на решења о одбачају, сматрамо да би непосредно више јавно тужилаштво требало да буде надлежно за одлучивање и када се изјављује жалба на решење којим је одлучено о трошковима. Овакав начин решавања по жалбама бранилаца или вештака

2 „Службени гласник РС“, бр. 9/16, 62/16 и 13/20.

требало би свакако размотрити у будућности, приликом измена одредаба Законика о кривичном поступку.

У пракси је већ увелико заузет став да бранилац по службеној дужности подноси свој трошковник за радње које је предузео пред судијом за претходни поступак Одељењу за претходни поступак надлежног суда, и то када је подносио жалбе судији за претходни поступак, посете притворенику и слично.

У вези са радњама које бранилац по службеној дужности предузима пред полицијом, као што је преузимање решења о задржавању, одлуку ће у предоптужном поступку донети јавни тужилац. Поставља се питање када је неопходно саслушати окривљеног у редовном поступку, а обавезна је одбрана и браниоца постави орган Министарства унутрашњих послова, ко сноси трошкове. Пракса је у наведеном случају подељена. Дешава се да браниоца по службеној дужности у случају обавезне одбране у редовном поступку постави полиција и поднесе кривичну пријаву, као и да исплати трошкове и награду браниоцу. Међутим, постоје и ставови да је наведено обавеза јавног тужиоца, јер је он руководиолац предистражног поступка, али према мишљењу аутора, такво поступање би било оправдано само уколико би се наведени бранилац и даље позивао у наставку поступка.

Јавни тужилац као руководиолац кривичног поступка одлучује о трошковима кривичног поступка у форми решења на које адвокати или окривљени имају право жалбе. Постоји велики број спорних питања у вези са наградама и накнадама бранилаца које настану током поступка, па је било неопходно да највиша судска инстанца у вези са њима заузме став.³ У овом раду нећемо се бавити питањима попут исплате трошкова када бранилац сваки дан иде у посету притворенику,

3 Видети више о томе, али и о другим питањима која су обрађена: Важић, С. и Томић Јокић С., *Приручник о трошковима кривичног поступка*, Организација за европску безбедност и сарадњу – Мисија у Србији, Београд, 2025.

мада је и о томе заузет став, као ни висином адвокатских тарифа,⁴ јер то није од значаја за овај рад.

3.2. Одлука Врховног касационог суда Кзз број 1292/2020 од 19. 1. 2021. године⁵

Врховни касациони суд донео је пресуду Кзз број 1292/20, којом је одбијен као неоснован захтев за заштиту законитости браниоца поднет у наведеном предмету. Наведено је да се кривични поступак не може обуставити из разлога прописаних одредбом члана 283. став 3. у вези са ст. 1. и 2. ЗКП, те је искључена могућност изједначавања правног дејства решења о одбачају кривичне пријаве по овом основу са правним дејством које обустава кривичног поступка производи у односу на трошкове кривичног поступка.

Ова одлука је од значаја приликом одговора на питање ко сноси трошкове ангажовања рецимо пуномоћника оштећеног или браниоца окривљеног у наведеном поступку. Једино исправно је да окривљени сноси наведене трошкове, јер се институт одлагања кривичног гоњења примењује уз његову сагласност, те се у овој ситуацији не примењују одредбе члана 265. став 1. ЗКП.

Такође, када се кривична пријава одбаци или се обустави истрага, а предмет се не реши применом института одлагања кривичног поступка, јавно тужилаштво је дужно да одлучи о трошковима, који тада падају на терет буџетских средстава. Из овог разлога неопходно је са великом пажњом доносити одлуке о покретању поступка, јер у супротном сви трошкови падају на терет буџета Републике Србије.

4 Тарифа о наградама и накнадама трошкова за рад адвоката, „Службени гласник РС“, бр. 43/23 и 56/25.

5 Портал Врховног суда Србије, приступљено 23. 10. 2025. године, <https://www.vrh.sud.rs/sr-lat/kzz-12922020-24114-tro%C5%A1kovi-postupka>.

3.3. Накнада трошкова поступка пред надлежним судом

Већ смо појаснили да одлуку о трошковима у предоптужном поступку за радње које су предузете пред судијом за претходни поступак доноси суд. Предмет који је формиран поводом одлучивања о поднетом предлогу за притвор судија за претходни поступак доставља председнику већа након подношења оптужног акта, ради здружења списима предмета. Суд приликом доношења пресуде одлучује о трошковима, али дешава се да се у вези са трошковима донесе посебно решење, које се доставља странкама у поступку и на које се може изјавити жалба.

Након доношења пресуде, суд ће коначно⁶ одлучити о трошковима. Правило је да се осуђени обавезе да сноси трошкове кривичног поступка, како је то наведено у закону. Међутим, на основном нивоу се дешава да суд ослободи окривљеног обавезе да сноси трошкове уколико га огласи кривим. У овим ситуацијама најчешће суд уопштено образложи законске одредбе и наведе да је окривљени млад човек, незапослен, или да има децу.

Управо овакав приступ суда је са становишта аутора неприхватљив из следећих разлога. Када је лице радно способно, пунолетно и вршењем кривичног дела узроковало ангажовање државног апарата за вођење поступка, и касније осуђено, логично је да сноси трошкове кривичног поступка. Уколико не може да исплати трошкове у одређеном периоду, они се могу наплатити и продајом непокретности у његовом власништву, или накнадно, када окривљени почне да остварује приходе, у зависности од казне на коју је осуђен.

Сматрамо да закон није довољно прецизирао начин на који се окривљени ослобађа обавезе плаћања трошкова када се огласи кривим, па је ова могућност широко отворена, а

6 Видети више о томе: Петрашиновић, С. Д. „Поједина питања трошкова кривичног поступка“, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, 4/2019, 2019, стр. 1311–1315.

када суд ослободи плаћања трошкова окривљеног, а не усвоји се жалба на такву одлуку, трошкови падају на терет буџета. Ово је једно од питања која треба имати у виду приликом измена Законика о кривичном поступку.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Питање трошкова кривичног поступка није и не би требало да буде секундарног карактера. Неопходно је да суд заузме јасан став по питању ослобађања осуђеног накнаде трошкова када га огласи кривим. Јасно је да би то требало да буде само изузетак и као такав морао би да буде подрбно образложен.

Својевремено је извршена анализа судске праксе,⁷ која може бити од велике помоћи судијама и тужиоцима у свакодневном раду, приликом одлучивања о накнади трошкова. Само уједначавањем поступања тужилаца и судија можемо говорити о економичности поступка и контроли наплате и исплате трошкова.

Овом питању би требало посветити посебну пажњу с обзиром на то да се накнаде трошкова јављају у великом броју случајева, попут поступка код привременог одузимања имовине у случају одбијеног предлога јавног тужиоца, као и када говоримо о кривичном поступку који је покренут приватном тужбом.

За крај поново наводимо неопходност да о одлукама јавних тужилаца које се доносе у форми решења, у вези са поднетим трошковницима, коначно одлучује непосредно више јавно тужилаштво, а не суд. Законодавац би у вези са овим требало да имплементира нове одредбе уколико дође до измена Законика о кривичном поступку, а које ће коначну

7 Видети више о томе: Вуковић, Н., „Трошкови кривичног поступка: Критичка анализа узорка од 342 судске одлуке – Први део“, *Crimen*, 13 (1), 2022, стр. 64–92; „Трошкови кривичног поступка: Критичка анализа узорка од 342 судске одлуке – Други део“, *Crimen*, 13 (2) стр. 199–219.

одлуку о трошковима у предоптужном поступку препустити искључиво непосредно вишим јавним тужилаштвима.

Поновићемо и то да у случајевима када суд ослободи осуђеног обавезе накнаде трошкова кривичног поступка, делимично или у целини, то би требало да чини према јасно утврђеним критеријумима, тек пошто се утврди да је окривљени економски и радно неспособан, а што би се посебно доказивало прикупљањем доказа и утврђивањем чињеница у вези с наведеним, те би законодавац требало да се посвети и овом питању приликом измена одредаба Законика о кривичном поступку.

*Jelena Stevančević**

BRIEF REVIEW OF COSTS OF CRIMINAL PROCEEDINGS

SUMMARY

The issue of the costs of criminal proceedings is not only of economic character. With the daily application of the provisions of the Criminal Procedure Code, which relate to the reimbursement of the costs of criminal proceedings, which is currently in use, a significant number of questions have arisen. Namely, the Public prosecutor, as the head of the procedure, issues a decision determining the payment of costs and fees to lawyers, in connection with actions taken before the indictment, in front of the Public prosecutor, against which decision lawyers have the right to appeal, which is decided by the court, as the second instance body. We believe that this solution is problematic for two reasons. First, it would be more efficient to issue orders on the payment of costs, against which there would be no right of

* *Public Prosecutor in the Second Basic Public Prosecutor's Office in Belgrade. The views expressed in the paper represent the author's personal view, not the state body in which he is employed.*

appeal, given that the Public prosecutor is obliged to apply the legal provisions and the Attorney's fee, accurately and fully, in the manner prescribed by law. Secondly, if the decision is the only authoritative one, as an act that decides on costs, then it is only legitimate for the immediately Higher Public Prosecutor's office, as a second instance body, to decide on any appeals filed by lawyers. However, an even more important question is why basic courts, when declaring defendants guilty, sometimes in cases where a prison sentence of up to ten years is prescribed, exempt them from paying the costs of the proceedings, without clearly establishing the facts that would lead to such decision.

Keywords: *costs, defendant, criminal proceedings, public prosecutor, court, decision.*

Новица Радовић

Јавнотужилачки сарадник Вишег јавног тужилаштва у Београду

МЕДИЈСКО ИСТУПАЊЕ ЈАВНИХ ТУЖИЛАЦА – ПРАВНИ И ЕТИЧКИ ОКВИР

Сажетак: Медијско иступање јавних тужилаца представља специфичан вид комуникације између јавног тужилаштва и шире јавности које има за циљ информисање грађана о питањима од јавног значаја, али без угрожавања законитости и интегритета поступка који се води. Оно обухвата давање званичних саопштења, интервјуа, изјава за медије и јавне наступе у којима се јавни тужилац јавља као представник јавног тужилаштва, а не као појединац. С обзиром на то да јавни тужиоци имају дужност да истовремено штите права странака у поступку, обезбеде поштовање претпоставке невиности и очувају углед правосудног система, медијска комуникација мора бити вођена у строгим правним и етичким оквирима. Недозвољено или непажљиво медијско иступање јавног тужиоца може довести до правних последица, али и до нарушавања угледа јавног тужилаштва и поверења грађана у јавно тужилаштво.

Кључне речи: јавно тужилаштво, медијска комуникација, претпоставка невиности, правично суђење, правни оквир, етички оквир, јавни интерес, дисциплинска одговорност, транспарентност, поверење јавности

I. ЈАВНИ ТУЖИЛАЦ ИЗМЕЂУ ТРАНСПАРЕНТНОСТИ И ОГРАНИЧЕЊА

Питање медијског иступања јавних тужилаца представља једно од најсложенијих у правосудном систему. Савремено друштво заснива се на праву јавности да буде обавештена о питањима од јавног значаја, а кривични поступци, посебно они који се односе на тешка кривична дела, корупцију или организовани криминал, у фокусу су медија и јавног интересовања. Међутим, упркос легитимној потреби јавности да буде обавештена о раду јавног тужилаштва, јавни тужилац није медијски коментатор, нити политички актер. Његова улога је строго правна: да пред законом заступа јавни интерес, уз очување законитости поступка и заштиту права свих странака. Управо зато медијско иступање јавног тужиоца мора бити сведено, прецизно и усмерено искључиво на правне чињенице које је дозвољено саопштити.

Изван ових граница јавни наступ може произвести штетне последице: нарушавање претпоставке невиности, компромитовање истраге или сведока, па чак и довођење у питање правичности будуће судске одлуке. Поред тога, недозвољени коментари могу створити утисак политичке пристрасности или личних предрасуда, што директно подрива поверење грађана у јавног тужиоца и правосуђе у целини. Због тога се јавни тужилац увек креће у уском простору између две крајности: с једне стране, постоји захтев за транспарентношћу, а с друге, обавеза да се поштују ограничења која проистичу из закона, етике и начела правичног поступка. Управо у тој равнотежи огледа се професионализам и одговорност носилаца ове функције.

II. ПРАВНИ ОКВИР

2.1 УСТАВНЕ ГАРАНЦИЈЕ

Устав Републике Србије у члану 34. став 3. утврђује претпоставку невиности, наглашавајући да се свако сматра невиним док се његова кривица не утврди правноснажном

пресудом суда. Овај принцип је од суштинског значаја за свако јавно обраћање тужиоца, јер било какав коментар који имплицира кривицу пре окончања поступка представља повреду уставом гарантованих права. Чланом 160. предвиђено је да се јавни тужилац разрешава с функције ако је дисциплинским поступком утврђено да је учинио тежак дисциплински прекршај, који према оцени Високог савета тужилаштва озбиљно штети угледу јавног тужилаштва или поверењу јавности у јавно тужилаштво.

2.2. ЗАКОНСКЕ РЕГУЛАТИВЕ

Законик о кривичном поступку (ЗКП) прописује низ одредаба које непосредно утичу на јавна иступања јавних тужилаца. Члан 3. ЗКП утврђује претпоставку невиности, наводећи да се нико не може сматрати кривим док његова кривица не буде утврђена правноснажном пресудом. Овај принцип обавезује и јавне тужиоце да се у јавним наступима уздрже од изјава које би могле да створе утисак о кривици било ког лица. ЗКП (чл. 363–365) предвиђа могућност искључења јавности с главног претреса ради заштите националне безбедности, јавног реда и морала, интереса малолетника и приватности учесника у поступку. Када је јавност искључена, тужилац има посебну обавезу да чува тајност поступка. У пракси то значи да:

- јавни тужилац **не сме давати детаље о току суђења, доказима нити изјавама учесника** који су саопштени у делу претреса где је јавност искључена;
- сва саопштења тужиоца за медије морају бити **ограничена на формалне чињенице**, као што су да је **претрес одржан, предмет суђења и статус оптужбе**, без откривања података који би могли угрозити поступак или права странака;
- у случају присуства одобрених лица (члан 364), тужилац може **јасно нагласити обавезу чувања тајне** и последице кршења те обавезе.

На овај начин, јавни тужилац балансира транспарентност у информисању јавности и законску и етичку обавезу заштите тајности поступка, чиме се чува интегритет кривичног поступка уз стандард „право јавности да зна“.

Закон о јавном тужилаштву (ЗЈТ) у члану 11. предвиђа једно од основних како права, тако и обавеза јавног тужилаштва да обавештава јавност о својим активностима. Ово право се своди на обавештавање јавности о стању криминалитета и другим појавама које јавно тужилаштво запази у свом раду, у складу са законом и актом о управи у јавном тужилаштву. Оно може обавештавати јавност о поједином предмету у којем поступа у границама својих законских овлашћења и у складу с интересом поступка, поштујући претпоставку невиности и водећи рачуна о заштити података о личности, приватности и достојанства учесника у поступку. Такође, послови правосудне управе које врши Високи савет тужилаштва, поред осталих, јесу и старање о истинитом, благовременом и потпуном обавештавању јавности о раду јавног тужилаштва. Члан 53. ЗЈТ потврђује да је рад јавног тужилаштва и носилаца јавнотужилачке функције у принципу јаван. Ова одредба изражава основни принцип транспарентности и одговорности институције према грађанима, истовремено наглашавајући да јавност може бити ограничена само у случајевима изричито прописаним законом. Принцип јавности не значи да тужилац може неограничено износити информације из појединачних предмета, већ да рад институције у целини буде транспарентан, укључујући резултате и статистичке показатеље. Овај члан, у комбинацији с чланом 11. и одредбама ЗКП о јавности и искључењу јавности, омогућава уравнотежен приступ: јавност и транспарентност се поштују, али су заштићена права учесника и интегритет поступка.

Начин иступања јавног тужиоца у медијима одражава и остале услове за обављање јавнотужилачке функције. Поред стручности, оспособљености и достојности, Закон о јавном тужилаштву предвиђа и одређене моралне особине које носилац функције мора да поседује и у складу с којима треба да се понаша. Члан 83. наглашава да понашање јавног тужиоца

подразумева чување угледа јавног тужилаштва како у служби, тако и ван ње, као и преузимање одговорности за унутрашњу организацију и позитивну слику институције у јавности. Одговорност јавног тужиоца стога није ограничена само на рад у конкретним предметима већ се протеже и на све јавне изјаве, текстове и наступе који могу утицати на поверење грађана у јавно тужилаштво, а самим тим и у правосудни систем. Озбиљна штета по углед јавног тужилаштва и поверење јавности представљају разлог за разрешење носиоца правосудне функције. Члан 113. ЗЈТ утврђује да дисциплинска одговорност има за циљ упозорење или санкционисање због непримереног понашања, како би се очувало поверење грађана у институцију и интегритет јавног тужилаштва.

Чланом 54. ЗЈТ предвиђена је забрана политичког деловања носилаца јавнотужилачке функције како у медијском дискурсу, тако и ван њега. Забрана политичког деловања један је од кључних механизма очувања самосталности и непристрасности јавног тужилаштва. Носиоци јавнотужилачке функције, као и судијске, представљају део власти који мора бити изолован од политичких утицаја не само формално већ и у свести јавности. Из тог разлога, закон прописује три нивоа ограничења: (1) забрану чланства у политичкој странци, (2) обавезу уздржаности од политичких ставова и јавних расправа политичког карактера, и (3) забрану учешћа у политичким и сличним активностима. Овакво нормативно решење има двоструку сврху: да спречи директну политизацију носилаца јавнотужилачке функције и да заштити институционални интегритет јавног тужилаштва. Сама појава јавног тужиоца у политички обојеном контексту, било као говорника, учесника трибине или као коментатора у медијима, доводи у питање његову непристрасност и нарушава поверење јавности у јавно тужилаштво.

Прави изазов лежи у раздвајању стручног и политичког говора. Јавно тужилаштво има легитиман интерес да се оглашава поводом питања која се тичу уставности, законитости и заштите људских права, али таква обраћања морају бити

институционална, аргументована и без личног политичког набоја. Када појединац иступа у име „струке“, а заправо користи функцију као платформу за политичко позиционирање, нарушава се принцип службене неутралности и подрива кредибилитет целе организације. Зато се у савременој пракси све више инсистира на унутрашњим кодексима понашања и етичким упутствима која конкретизују ову забрану прецизирањем шта се сматра „јавним политичким деловањем“, у којим случајевима је дозвољено реаговање и под којим условима је могуће јавно изношење стручних ставова и коментарисање одређених друштвених догађаја.

Правилник о управи у јавним тужилаштвима даље разрађује „медијску кореспонденцију“ јавног тужилаштва. Одредбе правилника које се односе на обавештавање јавности представљају један од кључних елемената транспарентности рада јавног тужилаштва. Њихова сврха је двострука: с једне стране, да јавности обезбеде увид у функционисање институције која заступа јавни интерес, а с друге стране, да очувају интегритет поступака који су у току и заштите права учесника. Обавеза јавног тужилаштва да обавештава јавност „ако за то постоји потреба“, како је наглашено у члану 60. Правилника, оставља простор за процену јавног тужиоца, што подразумева одмереност и одговорност у јавном наступу. Свако обавештавање мора бити усмерено на јачање поверења грађана у институцију, а не на стицање публицитета или изражавање личних ставова. Кључни стандард је заштита интереса поступка, што значи да јавни тужилац не сме објављивањем података угрозити ток кривичног поступка, открити доказе пре њиховог извођења пред судом или утицати на сведоке и оштећене. Истовремено, посебно је наглашена заштита приватности и достојанства учесника у поступку, што произлази и из Устава и Закона о заштити података о личности. Право јавног тужилаштва да обавештава јавност о појединачним предметима мора се тумачити у уској вези с чланом 11. Закона о јавном тужилаштву и чланом 6. Законика о кривичном поступку, који гарантују принцип јавности уз законска ограничења. У пракси

то значи да се саопштења јавног тужилаштва не могу сводити на детаље конкретног случаја, већ да треба да информишу јавност у мери која је потребна да се обезбеди разумевање рада институције и очување јавног интереса. На тај начин, институт обавештавања јавности представља равнотежу између јавности рада и заштите законитости поступка, чиме се јавно тужилаштво позиционира као одговоран и транспарентан, али и обазрив државни орган.

Члан 64. Правилника о управи у јавним тужилаштвима уводи јасну границу између личног и службеног јавног наступа носиоца јавнотужилачке функције и запослених у тужилаштву. Ова норма служи заштити институционалног интегритета јавног тужилаштва и очувању поверења јавности у његов неутралан и професионалан рад. Када јавни тужилац, или други запослени у тужилаштву говори или пише у медијима о правним, друштвеним или појединим питањима из праксе, њихов наступ мора бити јасан у погледу статуса са којег иступају. Ако делују у своје лично име, дужни су да се изразе на начин који не ствара у јавности утисак да износе ставове у име целокупног јавног тужилаштва или конкретне институције у којој раде.

Оваква обавеза има двоструку сврху:

- 1. заштиту институционалне неутралности** – јер сваки јавни утисак о „званичном ставу тужилаштва“ може утицати на ток поступака, на јавност о одређеним случајевима или на поверење у непристрасност тужилаца;
- 2. очување личне одговорности и професионалне дистанце** – што подразумева да сваки јавни наступ мора бити одмерен, етички и у складу с достојанством функције.

Пракса показује да се ова одредба посебно односи на медијске изјаве, јавне трибине, колумне и друштвене мреже, где лични став може лако бити протумачен као службени. Због тога је пожељно да носиоци функције, приликом јавног иступања, јасно раздвоје професионалну улогу од личног

мишљења, а у случају сумње, прибаве сагласност или консултацију с руководиоцем јавног тужилаштва. Суштински, ова одредба представља етички и институционални баланс – омогућава јавним тужиоцима да учествују у јавном и стручном дијалогу, али истовремено захтева да се тиме не наруше углед и самосталност јавног тужилаштва.

Етички кодекс јавних тужилаца ближе уређује нека начела, попут законитости, непристрасности, одговорности и достојанствености. Сама сврха Етичког кодекса је да се поштовањем стандарда професионалне етике јавних тужилаца како у вршењу функције, тако и изван ње, допринесе јачању владавине права и поверења јавности у рад јавног тужилаштва. Јавни тужилац је дужан да се уздржи од јавног изражавања политичких ставова и учешћа у расправама које имају страначки или идеолошки карактер. Ова обавеза није пука формалност, већ је један од најважнијих гараната непристрасности и институционалне неутралности јавног тужилаштва. Функција јавног тужиоца почива на јавном поверењу да он поступа искључиво на основу закона и доказа, а не под утицајем личних уверења или политичких интереса. Међутим, у пракси се све чешће јављају злоупотребе јавне речи тужилаца, који преко медија, друштвених мрежа или јавних трибина износе ставове који имају јасан политички контекст или импликације. Такви наступи, чак и када нису директно страначки, могу створити утисак сврставања, чиме се нарушава кредибилитет институције. Нарочито су проблематични случајеви када се јавни тужиоци укључују у полемике о актуелним политичким питањима, критикама носилаца власти, судова или других органа, јер тиме прекорачују границу професионалне резервисаности.

Закон предвиђа изузетак, где јавни тужиоци могу говорити о темама које се односе на уставност и законитост, људска права и основне слободе, као и на питања од непосредног значаја за рад јавног тужилаштва. Ипак, и у тим случајевима неопходно је водити рачуна о тону, контексту и начину изражавања, како би се избегао утисак политизације или самопромоције. Бројни примери из јавног простора показују да

граница између стручног и политичког наступа може бити врло танка. Изјаве које формално говоре о „владавини права“ или „борби против корупције“ могу, у одређеном контексту, бити доживљене као политичке поруке, посебно када долазе од носиоца функције који учествује у конкретним поступцима. Такви иступи не само да подривају углед појединца већ и наносе дугорочну штету угледу целокупног тужилаштва, доводећи у питање његову независност и непристрасност.

Зато се од јавних тужилаца очекује виши степен самоконтроле и професионалне зрелости, као и свест о томе да њихова јавна реч има институционалну тежину. Уздржаност од политичких коментара није ограничење слободе мишљења, већ нужан услов очувања интегритета и кредибилитета јавнотужилачке функције.

III. ЕТИЧКИ И ПРАКТИЧНИ АСПЕКТИ

Етичка димензија јавног иступања јавних тужилаца представља кључни елемент професионалног интегритета. Свако појављивање у јавности, било путем медијских изјава, стручних текстова или присуства на јавним догађајима, носи ризик да се приватни ставови појединца протумаче као званични ставови институције. Управо због тога носиоци јавнотужилачке функције морају бити свесни тежине сопствене јавне речи и симболичке снаге коју њихова функција носи. Етичка обавеза јавног тужиоца није само у уздржаности, већ и у начину формулисања поруке. Изрази који могу бити протумачени као вредносни судови о предмету, странкама или судским одлукама морају се избегавати, јер нарушавају принцип непристрасности и могу довести у питање претпоставку невиности. Јавни тужилац не сме користити медије као средство за самопромоцију, политичко позиционирање или јавну полемику с другим институцијама. Практично гледано, то значи да је комуникација са јавношћу дозвољена само у оквиру законски утврђених граница, уз претходну процену да ли је објављивање одређене информације у складу са интересом поступка и да ли може

нанети штету угледу институције. Ако се наступ односи на шири правна или друштвена питања, пожељно је да јавни тужилац јасно истакне да износи лични, стручно утемељен став, који не представља званичну позицију јавног тужилаштва. Посебну пажњу захтевају јавни наступи на друштвеним мрежама, где је граница између приватног и службеног израза често замагљена. Објаве, коментари или „лајкови“ који се могу протумачити као политички, страначки или пристрасни, представљају повреду професионалне етике и могу бити основ за дисциплинску одговорност. Етички стандарди, дакле, не ограничавају слободу изражавања јавног тужиоца, већ је усмеравају ка одговорном и достојанственом понашању, које доприноси очувању угледа институције и поверења грађана у правосудни систем.

IV. ЗАКЉУЧАК

Медијско иступање јавног тужиоца мора бити пропраћено институционалним и образовно-аналитичким тоном, без личних оцена. Приликом давања изјава треба прибегавати изразима „препоручује се“, „обавеза је“, „пожељно је“, а не „мора“, „не сме“ „треба избегавати“, и слично. Сваку тезу у јавном дискурсу треба да прати позивање на пропис или етички принцип, уз избегавање општих фраза и личних квалификација. На тај начин јавни тужилац не само да чува интегритет институције већ показује и висок степен професионалне одмерености и разумевања јавне улоге коју обавља.

Медијско обраћање треба да буде усмерено на информисање, едукацију и разјашњавање правних питања од јавног интереса, а не на тумачење појединачних случајева или вредносно оцењивање поступака других органа и лица. Свако иступање мора бити пример мере, одговорности и институционалне културе, јер управо у томе лежи граница између стручног јавног наступа и неприхватљивог медијског активизма који може да наруши углед јавног тужилаштва и утиче на поверење грађана у јавно тужилаштво.

IV
ПРВОСТЕПЕНО
КРИВИЧНО ОДЕЉЕЊЕ

Стефан Петровић

Јавни тужилац Вишег јавног тужилаштва у Београду

КРИВИЧНОПРАВНА ОДГОВОРНОСТ МАЈКЕ ПРИЛИКОМ НАПУШТАЊА ДЕТЕТА

Постојеће одредбе Кривичног законика Републике Србије (у даљем тексту КЗ) предвиђају два облика кривичноправне одговорности мајке која напусти своје малолетно дете. Ради се о две различито правно регулисане ситуације, односно можемо прихватити могућност постојања законских обележја два кривична дела из Главе XIII Кривичног законика – Кривичних дела против живота и тела, и то кривичног дела убиство детета при порођају, односно покушај тог кривичног дела из члана 116. КЗ и кривичног дела напуштање немоћног лица из члана 126. КЗ.

Оба кривична дела, у нашој земљи, као и у пракси европских земаља, јављају се још у XIX веку, док се примери чедоморства јављају од најстаријих времена, када су мајке жртвовале своју децу, приносећи их боговима и натприродним силама, остављајући их у шуми да умру од глади или од напада неке дивље животиње, а како би се богови умилостивили. Случајеви чедоморства срећу се како у цивилизованим заједницама, оним најразвијенијим, тако и у оним сиромашнијим и неразвијеним, без икаквог изузетка.

Мајка која напусти своје дете, у зависности од тога у којој би се држави Европе нашла, у појединим државама имала би разумевање за психофизички статус – поремећај који је

настао услед порођаја, а које државе би само напуштање и остављање детета квалификовале као привилеговани облик кривичног дела (Аустрија, Швајцарска, Италија, Финска, Шпанија...), док би се у другим државама (Француска) ово кривично дело третирало као покушај убиства и казна која би била запрећена била би много строжа. У англосаксонским земљама – САД, Канада, Велика Британија, мајка која без дужног надзора остави своје дете и одбаци га од себе, са могућношћу да код детета наступи последица у виду тешке телесне повреде или смртног исхода, одговарала би за квалификовани облик тешког убиства, где би уједно и казна била најстрожа.

**Кривично дело убиства детета при порођају у
покушају из члана 116. у вези са чланом 30. Кривичног
законика кроз законска решења и судску праксу**

Одредбом члана 116. Кривичног законика прописано је да мајка која лиши живота своје дете за време порођаја или непосредно после порођаја, док код ње траје поремећај изазван порођајем, казниће се затвором од шест месеци до пет година. Ово кривично дело се у кривичноправној теорији и судској пракси назива и кривичним делом чедоморства и детеубиства. Ради се, наиме, о привилегованом облику убиства, за које српски законодавац прописује знатно блажу казну у односу на основни облик кривичног дела убиства из члана 113. КЗ (казна затвора од пет до петнаест година). Разлог за овакву промену оцене друштвене опасности лишења живота новорођеног детета јесте пре свега у савременим сазнањима медицинске науке да порођај код породиље производи не само одређене физиолошке промене већ и посебна психичка стања која одступају од уобичајених. Покушај овог кривичног дела такође је кажњив, имајући у виду опште одредбе о кажњавању за покушај кривичног дела из члана 30. КЗ. Свака ситуација у којој би мајка оставила своје тек рођено дете у беспомоћном положају и без задовољених основних животних потреба, на месту које није предвиђено за остављање деце, могла би да

представља покушај овог кривичног дела. Извршилац овог кривичног дела, за разлику од кривичног дела напуштање немоћног лица из члана 126. КЗ, може бити само мајка детета, а уколико би њој неко помагао, односно заједно с њом учествовао у радњи извршења као помагач или подстрекач или саизвршилац, то лице би одговарало за кривично дело тешко убиство из члана 114. тачка 7. Кривичног законика. У судској пракси, у највећем броју случајева мајке – извршиоци ових кривичних дела често су младе особе, скромног образовања, просечних интелектуалних способности, емоционално незреле, нестабилне и импулсивне особе. Ове особе не уживају друштвену подршку или пак подршку своје породице, јер је трудноћа најчешће нежељена, скривена, а мајке у страху од осуде родитеља и околине, неретко и у страху од оца који дете не жели, остављају новорођенче без помоћи.

Криминалополитичко оправдање због кога се овај облик кривичног дела убиства сматра привилегованим треба тражити у посебном психофизичком стању у коме се налази мајка после порођаја. Наиме, за време порођаја, као и током извесног периода након порођаја, већина жена налази се у стању значајних психофизичких поремећаја изазваних порођајем, што оправдава и блаже кажњавање. У конкретном случају, неопходно је да се у кривичном поступку ангажују одређена стручна лица – вештаци, односно комисија вештака медицинске струке, која ће се изјаснити не само о соматским променама које порођај изазива код мајки већ и о психичком поремећају који иначе не прати порођај, али се јавља у одређеном броју случајева. Интензитет поремећаја, односно постпорођајне депресије, и те како је од утицаја приликом одмеравање казне, и између њега и самог порођаја мора да постоји узрочно-последична веза.¹

На плану постојања степена кривице неопходан је умишљај, односно свест и хтење да се изврши наведено кривично дело, или свест и пристајање на исто, дакле или директни,

1 З. Стојановић, *Коменитар Кривичној законика*, Службени гласник, 2022, стр. 469.

или евентуални умишљај. Немогуће је ово кривично дело извршити из нехата, већ се код учиниоца – мајке детета тражи постојање специфичне намере да своје дете лиши живота, или да покуша да га лиши. Само кривично дело може се извршити чињењем и нечињењем. У конкретном случају, активно чињење би значило и постојање довршеног кривичног дела, где би мајка употребом силе или на други начин лишила живота своје дете, док је у ситуацији када мајка остави своје дете на одређеном месту, да оно буде нађено или не, управо оно што разликује ово кривично дело од кривичног дела из члана 126. Кривичног законика, а о чему ће бити речи касније.

Да бисмо се нашли на терену постојања овог кривичног дела, дакле, неопходно је да је код мајке настао одређени поремећај услед рађања детета, услед болова које је породица претрпела, губитка крви, тешке малаксалости, психичке и физичке немоћи, исцрпљености, а све то уз постојање и одређених спољашних фактора – недовољне подршке од супруга, породице, негативног утицаја средине, сиромаштва и др., а који поремећај је умањио њену способност за расуђивање. Сам тај период може да траје од неколико сати до неколико дана, и законодавац није предвидео време у коме мајка може да се нађе у том стању, већ се то мора ценити од случаја до случаја, а на основу детаљног налаза и мишљења комисије судских вештака.

Нажалост, често смо сведоци да мајке остављају своје тек рођене бебе у контејнеру, или испред њега, као и на другим местима, што се готово бар неколико пута током године догоди. У конкретном случају, који се десио пре неколико година, тужилаштво је најпре радњу извршења овог кривичног дела правно квалификовало као покушај кривичног дела тешко убиство из члана 114. КЗ, али је по вештачењу урачунљивости мајке ипак утврђено да се мајка налазила у постпорођаној депресији, односно у посебном стању изазваном порођајем, због чега јој је на крају стављено на терет управо извршење кривичног дела убиство детета при порођају у покушају из члана 116. у вези са чланом 30. Кривичног законика. Сматрам

да је поступање државних органа у конкретном случају било управо управљено ка томе да се утврди да се ради о привилегованом облику кривичног дела и да се на један начин мајци пружи могућност да за покушај наведеног кривичног дела добије знатно блажу казну од оне која јој је првобитно претила. Међутим, поступање других државних органа, пре свега органа унутрашњих послова, који су ово дело и мајку унапред осудили и назвали монструозним злочинцем, те објашњавали како се ради о безумној особи, говоре о томе да и даље у друштву није развијена свест о томе да се већина мајки које покушају да лише живота своје дете непосредно након порођаја налазе у посебном, најчешће тешком психофизичком стању, које у одређеном, и то не тако малом броју случајева, не заслужује осуду, већ неопходну стручну помоћ, лечење и разумевање, а тек онда као *ultima ratio* – крајње средство, и кажњавање од стране органа кривичног гоњења.

**Кривично дело напуштање немоћног лица
из члана 126. Кривичног законика кроз
законска решења и судску праксу**

Одредбом члана 126. Кривичног законика прописано је да ко немоћно лице које му је поверено или о којем је иначе дужан да се стара остави без помоћи у стању или приликама опасним за живот или здравље, казниће се затвором од три месеца до три године. Ставом 2. наведеног члана прописан је тежи облик уколико је код остављеног лица наступила тешка телесна повреда, када је прописана казна од једне године до пет година затвора, а ставом 3. је прописан најтежи облик овог кривичног дела, уколико би код остављеног лица наступила смрт, предвиђена је и казна од једне године до осам година затвора.

За разлику од кривичног дела из члана 116. Кривичног законика, где само мајка може бити извршилац кривичног дела, овде се круг лица која могу да изврше кривично дело знатно проширује. Дакле, свако лице коме је дете поверено

на чување (старатељ, васпитач...), или о коме је дужно да се стара на основу закона (родитељ), може бити извршилац овог кривичног дела. Код извршиоца кривичног дела као облик кривице мора да постоји умишљај, који се састоји у свести да постоји обавеза старања и да се оставља немоћно лице у приликама које су опасне по живот и здравље. У пракси поступања Апелационог суда у Новом Саду усвојен је став садржан у пресуди Кж 1 528/16, од 26. 4. 2016. године, да сам пасивни субјект мора бити лице код кога постоји неки правни основ на основу кога се стара о детету, а да се не може радити о фактичким ситуацијама.

Радња извршења се састоји у остављању без помоћи немоћног лица које је учиниоцу поверено, или о коме је он дужан да се стара, те је неопходно да га остави самог или у приликама које су опасне по живот или здравље немоћног лица. Напуштање би значило просторно одвајање и физичко удаљавање између учиниоца кривичног дела и немоћног лица. Да би се радило о свршеном кривичном делу, неопходно је да је опасност по живот, односно здравље, заиста и наступила, односно ради се о конкретној опасности (остављање детета на хладноћи, на киши, у лошим, нехигијенским условима, остављање детета без гардеробе итд.).

Док код кривичног дела покушај убиства детета при по рођају из члана 116. КЗ пасивни субјект може бити само дете, овде пасивни субјект обухвата осим детета и сва друга лица која не могу да се старају сама о сопственим потребама, што услед узраста, а што због психофизичких недостатака или сметњи.

Ово кривично дело поседује и два квалификована облика, која су везана за наступање теже последице у виду тешке телесне повреде код детета или тешког нарушавања здравља, као и најтежи облик – уколико је дошло до смрти детета / немоћног лица. У погледу кривице у односу на наступање теже последице мора постојати нехат као облик кривице. Дакле, уколико учинилац намерно детету које је напустио нанесе

тешку телесну повреду или га лиши живота, неће постојати ово, већ теже дело – тешка телесна повреда или убиство.

Простим упоређивањем кривичних дела из чл. 116. и 126. Кривичног законика, на први поглед може се закључити да се ради о сличним кривичним делима, те се као неминовно постојање сличности истиче чињеница да се као пасивни субјект код оба кривична дела јавља дете, да извршилац код оба кривична дела може бити мајка детета, али се основно разграничење између ова два кривична дела огледа управо на плану умишљаја. У ситуацији када би мајка оставила своје дете на неком забаченом месту, или пак месту где би постојала конкретна опасност да то дете у кратком временском периоду изгуби живот – у шуми, на путу, у реци, у контејнеру, јасно је да би умишљај мајке детета у тој ситуацији био усмерен ка томе да дете лиши живота, те би се радило о покушају кривичног дела убиство детета при порођају или о свршеном кривичном делу, у зависности од тога да ли је последица – лишење живота – наступила. За разлику од наведеног, код другог кривичног дела – напуштања немоћног лица, сама мајка не жели да своје дете лиши живота, због чега га често оставља на местима где дете може бити нађено, испред улаза у породилишта, болнице, испред улаза у манастире и цркве, на одређеним јавним местима где се окупља или пак пролази већи број лица. Управо због тога је и сама законска санкција за основни облик кривичног дела нешто блажа код кривичног дела из члана 126. КЗ – казна затвора од три месеца до три године, а тежа казна је запређена код кривичног дела из члана 116. КЗ – до пет година затвора.

Анализирајући напред наведено, можемо закључити да је српски законодавац ситуацију када мајка због одређеног поремећаја који је наступио услед порођаја покуша да остави своје дете – односно да га лиши живота, предвидео кроз кривично дело убиство или покушај убиства на порођају из члана 116. КЗ, те логичким и језичким тумачењем са осталим законским одредбама јасно произлази да се ради о привилегованом облику кривичног дела убиства, за које је запређена

знатно блажа казна. Обавеза је државних органа, пре свега јавних тужилаштава и судова, да се, када имају овај облик кривичног дела и мајку која се јавља у својству осумњичене, обави њено вештачење како би се утврдило да ли код ње постоји поремећај изазван порођајем. Сматрам да у будућности можда треба предвидети и услове за примену члана 58. Кривичног законика – ослобођење од казне, које подразумева да учинилац кривичног дела не мора бити и кажњен, било из одређених криминалнополитичких разлога, било због тога што су циљеви казне већ постигнути. У конкретном случају, државним органима било би омогућено да казну неограничено ублажавају, те да учиниоцу дела – мајци – изрекну неку минималну казну, или је пак потпуно ослободе од кажњавања.

На крају истичемо да иако домаће законодавство у овом тренутку не предвиђа ситуацију да и сам отац детета може бити у посебном психофизичком стању изазваном доласком детета на свет, у судскомедицинској пракси јавиле су се ситуације да су и очеви напуштали своју децу услед нагомиланог стреса, лоших животних услова и др., па се поставило питање да ли би требало законске измене наведених чланова усмерити и у том правцу. Сматрам да не би, јер се само мајка која је дете родила може наћи у стању поремећаја изазваног порођајем, док би код оца детета сваки евентуални поремећај био изазван неким другим објективним околностима и не би се радило о поремећају о коме говори члан 116. Кривичног законика.

V

ДРУГОСТЕПЕНО
КРИВИЧНО ОДЕЉЕЊЕ

УСЛОВНИ ОТПУСТ

(члан 46. КЗ)

Институт условног отпуста представља посебну ванредну погодност за осуђена лица, која је оправдана искључиво у ситуацијама у којима из целокупног стања у списима предмета и процене осуђеног као личности произлази да је процес ресоцијализације окончан, као и да се са основом може очекивати да ће се осуђени на слободи добро владати, односно да до истека условног отпуста неће извршити нова кривична дела.

Из образложења:

Првостепеним решењем усвојена је молба за условни отпуст осуђеног Ћ. В., па је пуштен на условни отпуст са издржавања казне затвора у трајању од једне године, коју осуђени издржава у просторијама у којима станује без примене електронског надзора, с обзиром на то да је издржао 2/3 казне затвора на коју је осуђен, да раније није осуђиван и да нема званичних података да се према њему води нови кривични поступак, да је током извршења кућног затвора имао одобрено радно ангажовање, те да није кршио изречену казну, односно да током провера нису утврђене злоупотребе. Против наведеног решења благовремено је жалбу изјавио јавни тужилац због погрешно и непотпуно утврђеног чињеничног стања, са предлогом да се првостепено решење укине и списи предмета врате на поновно одлучивање.

Према оцени другостепеног суда, основано се у изјављеној жалби наводи да су нејасни разлози првостепеног суда везано за чињеницу да су испуњени услови за усвајање условног отпуста осуђеног Ћ. В., посебно у погледу закључка да је процес ресоцијализације окончан и да је сврха кажњавања

постигнута, као и да се са основом може очекивати да ће се осуђени на слободи добро владати, а нарочито да до истека времена за које му је изречена казна неће учинити ново кривично дело. Наиме, стоји чињеница да је у конкретном случају испуњен услов у погледу издржане казне затвора, односно да је осуђени издржао 2/3 казне затвора на коју је осуђен, али је првостепени суд приликом доношења одлуке о основаности поднете молбе, а како је основано указано и жалбом тужилаштва, пропустио да цени чињеницу да у односу на осуђеног Ћ. В. није вршена процена ризика, нити је постојао и спровођен програм поступања, па је нејасно шта је првостепени суд утврдио у погледу процене степена ризика и програма поступања, као и на основу којих чињеница и коју одлуку је донео у погледу степена ризика осуђеног, те на основу којих чињеница је изведен закључак да се осуђени тако поправио да се може очекивати да на слободи неће извршити ново кривично дело, посебно имајући у виду да није вршено испитивање личности осуђеног са психолошког, педагошког, криминолошког и здравственог становишта од стране стручних лица, а које околности су од значаја за процену да ли су у конкретном случају испуњени услови за усвајање молбе осуђеног за пуштање на условни отпуст, те за правилан закључак у погледу тога да ли се са основом може очекивати да осуђени док траје условни отпуст неће учинити ново кривично дело.

Имајући у виду наведено, те да је првостепени суд за свој закључак пропустио да наведе јасне и аргументоване разлоге, то је другостепени суд усвајањем жалбе јавног тужилаштва првостепено решење укинуо и списе предмета вратио првостепеном суду на поновно одлучивање.

(Решење Ајелационоі суда у Беоіраду, Кж-уо бр. 143/25, ог 3. 6. 2025. іодине и Решење Вишеі суда у Беоіраду, СПК бр. 78/22-Куо бр. 166/25, ог 27. 5. 2025. іодине)

Сентенцу приредила

др Снежана Радојичић
јавни тужилац у ВЈТ у Београду

ЗАСТАРЕЛОСТ КРИВИЧНОГ ДЕЛА НЕДАВАЊЕ ИЗДРЖАВАЊА (члан 195. КЗ)

Кривично дело недавање издржања из члана 195. КЗ је трајно кривично дело и застарелост кривичног гоњења за наведено кривично дело тече од дана последње предузете противправне радње, односно застарелост кривичног гоњења почиње да тече престанком противправног стања – истеклом временског периода за који није давано издржавање.

Из образложења:

Првостепеном пресудом окр. С. Ј. оглашена је кривом због извршења кривичног дела недавање издржања из члана 195. КЗ и изречена је условна осуда којом јој је утврђена казна затвора у трајању од 4 (четири) месеца с тим што се наведена казна затвора неће извршити уколико окривљена у року од 2 (две) године од дана правноснажности пресуде не изврши ново кривично дело. Против наведене пресуде благовремено је жалбу изјавио бранилац окр. С. Ј. са наводима да је за део инкриминисаног периода наступила апсолутна застарелост кривичног гоњења јер је окривљеној суђено за кривично дело које је извршено 2011. године, кривична пријава је поднета девет година касније, односно 2020. године, због чега предлаже да суд окривљену ослободи од оптужбе за период од 2011. до 2017. године.

По оцени другостепеног суда неосновано се жалбом побија првостепена пресуда наводима да је за део инкриминисаног периода наступила апсолутна застарелост кривичног гоњења, јер је оптужним предлогом окривљеној стањено на терет да није давала издржавање у континуираном

временском периоду и то од 24. 4. 2011. године до 17. 1. 2023. године тако да се у конкретном случају ради о трајном кривичном делу и застарелост кривичног гоњења за наведено кривично дело тече од дана последње предузете противправне радње, а што је у конкретном случају дан 17. 1. 2023. године, односно ради се о трајном кривичном делу за које застарелост кривичног гоњења почиње да тече престанком противправног стања, у конкретном случају истеком временског периода за који окривљена није давала издржавање, како је то наведено у оптужном акту и несумњиво утврђено током поступка, те је рок застарелости кривичног гоњења почео тећи од 17. 1. 2023. године.

Имајући у виду наведено, одбијена је као неоснована жалба браниоца окр. С. Ј., а првостепена пресуда је потврђена.

(Пресуда Вишеї суда у Београду, Кж1 бр. 405/25 од 18. 7. 2025. године и пресуда Другої основної суда у Београду, К бр. 570/23 од 9. 4. 2025. године)

Сентенцу приредила

др Снежана Радојичић

јавни тужилац у ВЈТ у Београду

ПОСЛЕДИЦА КРИВИЧНОГ ДЕЛА НАСИЛНИЧКО ПОНАШАЊЕ

(члан 344. КЗ)

Последица кривичног дела у виду значајнијег угрожавања спокојства грађана није наступила када се насиље усмерава према одређеном лицу са јасно израженим циљем, те да би постојало ово кривично дело потребно је да јавни тужилац докаже и умишљај окривљеног, који мора бити усмерен на то да он својим понашањем значајније угрожава спокојство грађана.

Из образложења:

Првостепеном пресудом окривљени Р. С. је на основу члана 423. тачка 2. у вези са чланом 526. став 2. ЗКП, ослобођен од оптужбе да је извршио противправно дело које је у закону одређено као кривично дело насилничко понашање из члана 344. став 2. у вези са ставом 1. КЗ. Против наведене пресуде благовремено је жалбу изјавио јавни тужилац због битне повреде одредаба кривичног поступка из члана 437. став 1. тачка 1. ЗКП и погрешно и непотпуно утврђеног чињеничног стања из члана 437. став 1. тачка 3. ЗКП, са предлогом да се првостепена пресуда укине и предмет упуту првостепеном суду на поновно суђење.

Према оцени другостепеног суда правилно је првостепени суд окривљеног Р. С., на основу одредбе члана 423. тачка 2. ЗКП, ослободио од оптужбе, јер није доказано да је извршио противправно дело које је у закону одређено као кривично дело Насилничко понашање из члана 344. став 2. у вези са ставом 1. КЗ, односно јер није доказано да је окривљени дана 21. 9. 2023. године грубим вређањем, вршењем насиља и

дрским и безобзирним понашањем значајније угрозио спокојство грађана, при чему је неким лицима нанео лаку телесну повреду. Такође, правилно је првостепени суд закључио да у конкретном случају није доказано да је наступила последица кривичног дела у виду значајнијег угрожавања спокојства грађана, а која последица му се ставља на терет оптужним актом, јер током поступка суд није могао утврдити колико тачно грађана је било присутно у продавници, а из снимка видео-надзора који покрива део касе и врата објекта је утврђено да су поред актера самог догађаја у реду на каси стајала још два купца, и то два мушкарца, и да су они на истом месту током целог догађаја, да се не удаљавају и не реагују ни на који начин, да догађај посматрају и да се на снимку који траје неких пет минута не види да неко напушта продавницу на врата која се виде у кадру снимка, а на која врата оштећени Н. С. изгурава окривљеног.

Наиме, по правној оцени првостепеног суда у конкретном случају није доказано да је радњама окривљеног значајније угрожено спокојство грађана, јер да би се радило о овој последици понашање окривљеног мора бити такво да представља опасно и безобзирно понашање које као такво ствара осећај несигурности и страха како код пасивног субјекта, тако и код грађана, а што подразумева агресиван став учиниоца према неодређеном броју недефинисаних лица у односу на која окривљени има индиферентан став, те се не може радити о значајнијем угрожавању спокојства грађана када се насиље усмерава према одређеном лицу, односно према лицу према којем се примењује насиље са јасно израженим циљем, па је правилно првостепени суд утврдио да у конкретном случају није доказано да је радњама окривљеног значајније угрожено спокојство грађана, те је правилно ослободио окривљеног од оптужбе на основу члана 423. тачка 2. ЗКП. По мишљењу другостепеног суда, да би постојало кривично дело насилничко понашање из члана 344. став 2. у вези са ставом 1. КЗ, потребно је да јавни тужилац докаже и умишљај окривљеног, који мора бити усмерен на то да он

својим понашањем значајније угрожава спокојство грађана, а што у конкретном случају није доказано.

Имајући у виду наведено, одбијена је као неоснована жалба јавног тужиоца, а првостепена пресуда је потврђена.

(Пресуда Вишег суда у Београду Кж1 бр. 33/25, од 29. 5. 2025. године и Пресуда Основног суда у Лазаревцу К бр. 118/24, од 26. 11. 2024. године)

Сентенцу приредила

др Снежана Радојичић

јавни тужилац у ВЈТ у Београду

КРИВИЧНО ДЕЛО НЕДОЗВОЉЕНЕ ПОЛНЕ РАДЊЕ И ОДНОС СА КРИВИЧНИМ ДЕЛОМ ПОЛНО УЗНЕМИРАВАЊЕ

(члан 182. КЗ и 182а КЗ)

Кривично дело недозвољене полне радње из члана 182. КЗ постоји када се под одређеним околностима врше неки други полни акти, односно радње, које не значе обљубу или са њом изједначен чин, које се предузимају ради задовољења полног нагона, те морају бити остварена два елемента, и то субјективни – намера задовољења или побуђивања сексуалног нагона, и објективна – кршење постојећих норми сексуалног морала, па би се у случају повреде достојанства лица у сфери полног живота радило о кривичном делу полно узнемиравање из члана 182а КЗ.

Из образложења:

Првостепеном пресудом окривљени Р. М. је оглашен кривим због кривичног дела недозвољене полне радње из члана 182. став 2. КЗ и осуђен на казну затвора у трајању од 2 (две) године и 6 (шест) месеци. Против наведене пресуде благовремено је жалбу изјавио бранилац окривљеног Р. М. због битне повреде одредаба кривичног поступка, повреде кривичног закона и одлуке о кривичним санкцијама, са предлогом да другостепени суд усвоји жалбу и укине првостепену пресуду и предмет врати на поновно суђење.

По оцени другостепеног суда, основано се жалбом побија првостепена пресуда због повреде закона, с обзиром на то да је у погледу кривичног дела које је предмет оптужбе

примењен закон који се не може применити, јер да би се радило о кривичном делу недозвољене полне радње из члана 182. КЗ, морају бити остварена два елемента, и то то субјективни – намера задовољења или побуђивања сексуалног нагона, и објективна – кршење постојећих норми сексуалног морала, те по оцени другостепеног суда из доказа изведених на главном претресу није утврђено да је окривљени предметне радње предузео у намери задовољења или побуђивања сексуалног нагона, па се у конкретном случају ради о кривичном делу полно узнемиравање из члана 182а став 2. у вези са ставом 1. КЗ. Наиме, имајући у виду исказ оштећене Џ. Е. и сведока Ч. Д., као и налаз и мишљење судског вештака, првостепени суд је учинио битну повреду кривичног законика из члана 439. став 1. тачка 2. ЗКП, те се у конкретном случају ради о кривичном делу Полно узнемиравање из члана 182а став 2. КЗ у вези са ставом 1. КЗ, јер у предметном случају, у радњама предузетим од стране окривљеног нема намере задовољења или побуђивања сексуалног нагона, а што је нужен услов да би се радило о кривичном делу недозвољене полне радње из члана 182. став 2. КЗ, већ је у конкретном случају окривљени својим понашањем, које представља повреду достојанства лица у сфери полног живота и то тако што је оштећеној пришао спреда и десном шаком је ухватио за полни орган и погледао је право у очи, након чега је пустио и наставио у смеру у коме се до тада кретао, а што је изазвало страх код оштећене малолетне Џ. Е., полно узнемиравао малолетну Џ. Е., те је другостепени суд преиначио првостепену пресуду и окривљеног Р. М. огласио кривим због извршења кривичног дела полно узнемиравање из члана 182а став 2. у вези са ставом 1. КЗ и преиначио првостепену пресуду и у погледу дела одлуке о казни и окривљеног Р. М. осудио на казну затвора у трајању од 2 (две) године.

Имајући у виду наведено, усвојена је жалба браниоца Р. М. и преиначена првостепена пресуда.

(Пресуда Вишеї суда у Београду Кж1 бр. 877/24, од 20. 12. 2024. године и Пресуда Другої основної суда у Београду К бр. 505/24, од 5. 9. 2024. године)

Сентенцу приредила

др Снежана Радојичић
јавни тужилац у ВЈТ у Београду

КРИВИЧНО ДЕЛО УЦЕНА И ОЦЕНА ПОДОБНОСТИ СРЕДСТВА ИЗВРШЕЊА КРИВИЧНОГ ДЕЛА

(члан 215. КЗ)

Када се у чињеничном опису кривичног дела Уцена из члана 215. КЗ наводи постојање компромитујућег снимка као средство извршења кривичног дела, те када од садржаја снимка зависи постојање кривичног дела, а суд је утврдио да снимак постоји, неизвођењем доказа емитовања снимка учињена је битна повреда одредаба кривичног поступка из члана 438. став 2. тачка 2. ЗКП, јер су разлози о чињеницама које су предмет доказивања нејасни и у знатној мери противречни, због чега није могуће испитати законитост и правилност побијане пресуде, следствено чему је и погрешно утврђено чињенично стање.

Из образложења:

Првостепеном пресудом окривљени М. Г. је оглашен кривим због кривичног дела уцена из члана 215. став 1. КЗ у вези са чл. 30. и 33. КЗ и изречена му је условна осуда тако што му је утврђена казна затвора у трајању од 1 (једне) године и истовремено је одређено да се утврђена казна неће извршити уколико окривљени за време од 4 (четири) године од дана правноснажности пресуде не изврши ново кривично дело.

По оцени другостепеног суда, основано се жалбом браниоца побија првостепена пресуда због битне повреде одредаба кривичног поступка, јер је и по мишљењу другостепеног суда првостепена пресуда захваћена битном повредом одредаба кривичног поступка из члана 438. став 2. тачка 2. ЗКП, јер су

разлози о чињеницама које су предмет доказивања нејасни и у знатној мери противуречни, због чега није могуће испитати законитост и правилност побијане пресуде, следствено чему је и погрешно утврђено чињенично стање. Наиме, основано се у жалби наводи да суд није извршио увид у снимак који је наводно био средство извршења кривичног дела, не дајући разлоге за то, те остаје неутврђено да ли је снимак подобан за радњу уцене, односно да ли је његов садржај подобан за извршење кривичног дела које се окривљеном ставља на терет, нарочито што је оштећени навео да на снимку није његов глас нити ситуација која се догодила у његовом животу. Ово стога што је увидом у списе првостепеног суда утврђено да је током поступка суд извео доказ читањем записника о вештачењу МУП РС, ДП, ПУ за град Београд, УКП, Одељење за оперативну форензику, увидом у које је утврђено постојање аудио и видео записа. Међутим, иако је првостепени суд утврдио постојање аудио и видео записа, није извео доказ емитовањем – гледањем предметног снимка, а што је од утицаја на законитост и правилност побијане пресуде, имајући у виду да се у чињеничном опису кривичног дела Уцена из члана 215. став 1. КЗ, датом у изреци првостепене пресуде, наводи „компромитујући снимак“ као средство извршења кривичног дела, те да од садржаја спорног снимка зависи постојање предметног кривичног дела чија се радња извршења састоји у принуђавању пасивног субјекта да нешто учини или не учини на штету своје или туђе имовине, а принуда се огледа у употреби претње да ће се против пасивног субјекта или њему блиског лица открити нешто што би шкодило њиховој части и угледу. Ово нарочито имајући у виду да у одбрани окривљеног и исказу оштећеног постоје контрадикторности у погледу садржаја наведеног снимка, па су услед свега наведеног разлози побијане пресуде нејасни и у знатној мери противуречни, због чега није могуће испитати законитост и правилност побијане пресуде.

Имајући у виду наведено, усвојена је жалба браниоца окривљеног М. Г., укинута првостепена пресуда и предмет је враћен првостепеном суду на поновно суђење.

(Пресуда Вишеї суда у Београду Кж1 бр. 593/25 од 19. 9. 2025. године и Пресуда Првої основної суда у Београду К бр. 1708/24, од 19. 6. 2025. године)

Сентенцу приредила

др Снежана Радојичић

јавни тужилац у ВЈТ у Београду

VI

ПОСЕБНО ОДЕЉЕЊЕ
ЗА СУЗБИЈАЊЕ КОРУПЦИЈЕ

Сања Радовић

Јавнотужилачки сарадник Вишег јавног тужилаштва у Београду
Посебног одељења за сузбијање корупције

ОДНОС КРИВИЧНОГ ДЕЛА ПРОНЕВЕРА И КРИВИЧНОГ ДЕЛА ПОСЛУГА

Сажетак: Кривично дело проневера из члана 364. Кривичног законика и кривично дело Послуга из члана 365. Кривичног законика спадају у групу кривичних дела против службене дужности, чији је заштитни објекат службена дужност у државној управи у ширем смислу. Оно што је карактеристично за оба кривична дела је управо то што су извршилац и објекат радње извршења код ових кривичних дела идентични, при чему се у законском опису код извршиоца не тражи само својство службеног или одговорног лица, али се она по својој природи најчешће врше од стране тих лица. Прописана казна за кривично дело послуге из члана 365. Кривичног законика идентична је као и за основни облик кривичног дела проневера из члана 364. Кривичног законика, што је тешко прихватљиво. Упркос бројим сличностима између кривичног дела проневера из члана 364. Кривичног законика и кривичног дела послуга из члана 365. Кривичног законика, њихово разликовање врши се на основу утврђивања субјективног елемента – намере код извршиоца кривичног дела, која се цени у склопу објективних околности конкретног догађаја, што представља посебан проблем у пракси, али и један од одлучујућих разлога за законодавца да за ова кривична дела пропише идентичне распоне минималне и максималне казне. У овом раду биће приказане сличности и разлике поменутих кривичних дела, кроз примере у раду овог тужилаштва и досадашње судске праксе.

Кључне речи: проневера, послуга, намера присвајања, неовлашћена послуга, службена дужност, противправна имовинска корист,

кривична дела против службене дужности, службено лице, новац, хартије од вредности, присвајање, намера, субјекат који не обавља привредну делатност, државни орган, установа, предузеће, покретна ствар, кривично дело, казна, притежање, умишљај

I ОСНОВНА ОБЕЛЕЖЈА КРИВИЧНОГ ДЕЛА ПРОНЕВЕРА ИЗ ЧЛАНА 364. КЗ

Кривично дело проневера из члана 364. Кривичног законика представља посебан облик утаје, која се врши у односу на ствари које су извршиоцу поверене по једном посебном основу. Радња извршења основног облика из става 1. састоји се у присвајању новца, хартија од вредности или других покретних ствари, које су извршиоцу поверене у служби или на раду у државном органу, установи или другом субјекту који не обавља привредну делатност.¹ С тим у вези, на субјективном плану ово кривично дело се може извршити само с умишљајем и намером да се присвајањем себи или другом прибави противправна имовинска корист. Тако, у кривичном поступку који се водио на основу оптужног акта Вишег јавног тужилаштва у Београду, Посебног одељења за сузбијање корупције, окривљена Ј. Ј. је пресудом Вишег суда у Београду, Посебног одељења за сузбијање корупције, оглашена кривом због извршења продуженог кривичног дела проневера из одредбе члана 364. став 3. у вези са ставом 1. Кривичног законика у вези с чланом 61. Кривичног законика, јер је у одређеном временском периоду у дому здравља, у својству благајника помоћне благајне, у немедицинској служби одсека за економско-финансијске и правне послове, приликом преузимања средстава од наплаћене партиципације и блокова наплаћених рачуна од медицинских сестара, исте евидентирала у књизи евиденције задужења и раздужења на дневном нивоу, док је приликом

1 Члан 364. став 1. Кривичног законика. „Службени гласник РС“, 85/05, 88/05 – испр., 107/05 – испр., 72/09, 111/09, 121/12, 104/13, 108/14, 94/16, 35/19 и 94/24.

предаје новца главној благајни у књижи примопредаје пазара исказивала у збиру мањи износ новчаних средстава него што је претходно преузела од медицинског особља, задржавајући разлику за себе, чиме је противправно присвојила новац који јој је поверен на раду у здравственој установи у укупном износу од 2.680.650,00 динара.²

Објекат радње извршења предметног кривичног дела јесу новац, хартије од вредности или било која друга покретна ствар, која је извршиоцу поверена у служби или уопште на раду у државном органу, предузећу, установи или другој организацији. Наведене ствари поверене су извршиоцу и налазе се у његовом притежању ради обављања службе или рада, односно повезане су с вршењем рада или службе, те објекат овог кривичног дела нису само ствари које су неопходне извршиоцу за обављање рада или службе, већ све оне ствари које су настале у вези са службом или радом извршиоца.³ Под повереним стварима треба сматрати и оне ствари до којих извршилац долази у току вршења службених радњи тј. које су дошле у његово притежање сопственом радњом или на основу службеног овлашћења које има, па тако када магационер православне епархије присвоји новац у износу од 62.880,00 динара од продаје ствари из магацина епархије, које су му биле поверене у служби, чини кривично дело проневера из члана 364. став 1. Кривичног законика.⁴ Такође, када пословођа присвоји новац и робу из продавнице у уверењу да се ради о вишку, а пописом није утврђен мањак, чини предметно кривично дело. Тако је на основу оптужног акта Вишег јавног тужилаштва у Београду, Посебног одељења за сузбијање корупције, окривљени А. А. пресудом Вишег суда у Београду, Посебног одељења за сузбијање корупције, оглашен кривим због извршења продуженог кривичног дела проневера из одредбе члана 364. став 3. у вези са ставом 1. Кривичног

2 Пресуда Вишег суда у Београду, Посебног одељења за сузбијање корупције, К-По4. бр. 11/22.

3 З. Стојановић, Н. Делић, *Кривично право посебни део*, Београд, 2017, стр. 337.

4 Пресуда Врховног касационог суда, Кзз. 48/17 од 6. 2. 2017.

законика у вези с чланом 61. Кривичног законика, због тога што је у одређеном временском периоду као одговорно лице у ауто-центру „НН“ преузимао од осигуравача, привредног друштва АМС осигурање А. Д. О. бланко полисе осигурања, а потом вршио продају задужених полиса осигурања, при чему новац који је му је предат на руке од извршених уплата осигураника на име премија осигурања у укупном износу од 2.541.031,00 динара, није уплатио осигуравачу истог или најкасније наредног дана, сходно допунском упутству за издавање полиса обавезног осигурања од аутоодговорности и полиса граничног осигурања, већ је тај новац задржао за себе, прибавивши тиме противправну имовинску корист у укупном износу од 2.541.031,00 динара.⁵

Извршилац може бити службено лице, али и друго лице које се налази у радном односу или обавља рад по неком другом правном основу у државном органу, предузећу, установи или другом субјекту који не обавља привредну делатност. У судској пракси заузет је став да је довољно да је дошло до фактичког заснивања неког од тих односа и да дело постоји и онда када нема писменог уговора о заснивању тог односа, па тако када аквизитер присвоји поверене књиге и новац, чини кривично дело проневера из члана 364. Кривичног законика, иако не постоји писани уговор између извршиоца и оштећене радне организације о поверавању наведених ствари.⁶ Тако је у кривичном поступку, који се водио на основу оптужног акта Вишег јавног тужилаштва у Београду, Посебног одељења за сузбијање корупције, окривљена И. И. пресудом Вишег суда у Београду, Посебног одељења за сузбијање корупције, оглашена кривом због извршења продуженог кривичног дела проневера из одредбе члана 364. став 3. у вези са ставом 1. Кривичног законика у вези с чланом 61. Кривичног законика, јер је као запослена у својству помоћника јавног извршитеља, којој је било фактички поверено да води сектор комуналних

5 Пресуда Вишег суда у Београду, Посебног одељења за сузбијање корупције, Спк-По4. бр. 27/23.

6 Пресуда Врховног суда Србије, КЖ. бр. 1223/86.

предмета, односно да врши надзор над осталим запосленима на раду у комуналним предметима и тиме једина има приступ е-банкинг апликацији отвореној за ту јавноизвршитељску канцеларију, креирала у е-банкинг апликацији за повериоца ЈКП „Инфостан“ рачуне у три банке, који су отворени на њено име, да би потом вршила пренос новчаних средстава, која су извршни дужници уплаћивали на име трошкова извршног поступка или својих дуговања, с наменског рачуна ове јавноизвршитељске канцеларије на свој лични рачун и тиме прибавила имовинску корист у износу који прелази 1.500.000,00 динара.⁷

У зависности од висине вредности прибављене имовинске користи, разликујемо први тежи облик овог кривичног дела, који је прописан у члану 364. став 2. Кривичног законика и који постоји када је прибављена имовинска корист у вредности која прелази 450.000,00 динара. Други тежи облик који је прописан чланом 364. став 3. Кривичног законика постоји када вредност прибављене имовинске користи не прелази износ од 1.500.000,00 динара. Међутим, када је учинилац продао ствар испод тржишне вредности, имовинска корист износи онолико колико присвојена ствар вреди на тржишту односно у легалном промету.⁸ Тако је у кривичном поступку који се водио по оптужници Вишег јавног тужилаштва у Београду, Посебног одељења за сузбијање корупције, окривљени А. А. пресудом Вишег суда у Београду, Посебног одељења за сузбијање корупције, оглашен кривим због извршења кривичног дела проневера из члана 364. став 3. у вези са ставом 1. Кривичног законика, јер као менаџер клуба, који је био задужен да се стара о благајни и да одговара за благајну, сходно одредбама уговора о раду и анекса уговора о раду, није извршио уплату пазара у износу од 4.820.000,00 динара на рачун оштећеног субјекта, већ је наведени новац присвојио за себе.⁹

7 Пресуда Вишег суда у Београду, Посебног одељења за сузбијање корупције, Спк-По4. бр. 7/24.

8 Пресуда Врховног суда Србије, Кж I 1037/81.

9 Пресуда Вишег суда у Београду, Посебног одељења за сузбијање корупције, Кпо4. бр. 30/19.

II

ОСНОВНА ОБЕЛЕЖЈА КРИВИЧНОГ ДЕЛА ПОСЛУГА ИЗ ЧЛАНА 365. КЗ

За разлику од кривичног дела проневера из члана 364. Кривичног законика, код ког извршилац присваја новац, хартије од вредности или друге покретне ствари које су му поверене у јавној служби у намери да себи или другом прибави противправну имовинску корист, кривично дело послуга из члана 365. Кривичног законика постоји када се неко лице послужи новцем, хартијом од вредности или другим стварима које су том лицу поверене у служби или на раду у државном органу, предузећу, установи или другом субјекту или те ствари неовлашћено да другом лицу на послугу.¹⁰ Стога, за разлику од кривичног дела проневера из члана 364. Кривичног законика, код кривичног дела послуга из члана 365. Кривичног законика не постоји намера да се себи или другом прибави противправна имовинска корист радњом присвајања, већ се ради о привременом коришћењу ствари с постојањем намере да се та ствар врати, па се радња извршења састоји од неовлашћене послуге новцем, хартијама од вредности или другим стварима, или давању те ствари другоме неовлашћено на послугу. Тако је у кривичном поступку, који се водио на основу оптужног акта Вишег јавног тужилаштва у Београду, Посебног одељења за сузбијање корупције, окривљени Б. Б. оглашен кривим због извршења кривичног дела послуга из одредбе члана 365. став 1. Кривичног законика, јер се у својству секретара основне школе у одређеном временском периоду неовлашћено послужила новцем који јој је поверен на раду у тој школи, те је сачинила одлуку број 243, којом се одобрава готовинска исплата са рачуна родитељског динара у износу од 262.400,00 динара на име повраћаја новца родитељима ученика због отказане екскурзије, при чему је обрачунала 100.000,00 динара више него што је било потребно за ту сврху, па је након подизања

10 Члан 365. став 1. Кривичног законика, „Службени гласник РС“, 85/05, 88/05 – испр., 107/05 – испр., 72/09, 111/09, 121/12, 104/13, 108/14, 94/16, 35/19 и 94/24.

новчаног износа од 262.400,00 динара, износ од 162.400,00 динара вратила родитељима ученика уз сачињене признанице, док је вишак новца у износу од 100.000,00 динара вратила након протекла временског периода од два месеца, када ју је директор школе позвао да новац врати.¹¹

Као и код кривичног дела проневера из члана 364. Кривичног законика, потребно је да су новац, хартије од вредности или друге ствари поверене извршиоцу у служби или на раду у државном органу, предузећу, установи или другом субјекту или радњи. Извршилац и објекат радње извршења кривичног дела послуге из члана 365. Кривичног законика идентични су као код кривичног дела проневера из члана 364. Кривичног законика. У кривичном поступку који се водио на основу оптужног акта Вишег јавног тужилаштва у Београду, Посебног одељења за сузбијање корупције, окривљени Ц. Ц. и В. В. оглашени су кривим због извршења по једног кривичног дела послуга из одредбе члана 365. став 1. Кривичног законика, јер су се као запослени у ЈКП „Други октобар“ неовлашћено послужили стварима – службеним возилима оштећеног предузећа, која су им била поверена на раду, па су их, противно одредбама Одлуке о коришћењу службених возила из возног парка, користили у приватне сврхе и то окривљени Ц. Ц. на релацији од Вршца до Чачка, а окривљени В. В. на релацији од Вршца до Крајева, након чега су их вратили у предузеће.¹²

Стога, можемо закључити да се разграничење кривичног дела проневера из члана 364. Кривичног законика и кривичног дела послуга из члана 365. Кривичног дела врши према субјективном елементу – намери извршиоца, што представља проблематику у пракси, па се намера извршиоца цени у склопу објективних околности конкретног догађаја. Тако је у кривичном поступку, који се водио на основу оптужног акта Вишег јавног тужилаштва у Београду, Посебног одељења за

11 Пресуда Вишег суда у Београду, Посебног одељења за сузбијање корупције, Кпо4. бр. 17/22.

12 Пресуда Вишег суда у Београду, Посебног одељења за сузбијање корупције, К-По4. бр. 95/22.

сузбијање корупције, окривљени М. М. оглашен кривим због извршења кривичног дела послуга из одредбе члана 365. став 1. Кривичног законика, јер је као запослени на радном месту благајника у „Банка поштанска штедионица“, који је задужен за послове пријема и исплате готовог новца у пословању с физичким и правним лицима, неовлашћено сачинио налог за исплату са девизног рачуна клијента банке Л. Л. и по основу тог налога подигао са рачуна Л. Л. новац у износу од 814,35 евра, те се истим служио све до 1. 3. 2021. године, када је сачинио налог за уплату на основу којег је на девизни рачун Л. Л. вратио новац, из чега се јасно утврђује да је код окривљеног постојала намера да се повереним стварима неовлашћено послужи.¹³

Прописана казна за основни облик кривичног дела послуге из члана 365. став 1. Кривичног законика идентична је као и за кривично дело проневера из члана 364. Кривичног законика, при чему се као разлог ове идентичне политике кажњавања наводи управо проблем разликовања ова два кривична дела на субјективном плану, односно јасно утврђивање намере код извршиоца. За разлику од кривичног дела проневера из члана 364. Кривичног законика, код кривичног дела послуга из члана 365. Кривичног законика не постоје тежи облици.

III ПРОБЛЕМИ У ПРАКСИ

У кривичном поступку који се водио по оптужном акту Вишег јавног тужилаштва у Београду, Посебног одељења за сузбијање корупције, окривљени Д. Д. оглашен је кривим због извршења кривичног дела послуга из одредбе члана 365. Кривичног законика, јер се у одређеном временском периоду у полицијској станици неовлашћено послужио стварима које су му поверене у служби, тако што је у својству полицијског службеника неовлашћено користио мобилни телефон марке самсунг, који је привремено одузет од лица А. А. у предмету

13 Пресуда Вишег суда у Београду, Посебног одељења за сузбијање корупције, К-По4. бр. 42/23.

ПС уз потврду о привремено одузетим предметима, где је окривљени Д. Д. поступао као полицијски службеник те му је био поверен на чување, а на захтев старешине га је вратио.¹⁴

Образлажући наведену пресуду, првостепени суд је навео да је правном анализом утврђеног чињеничног стања нашао да се у радњама окривљеног Д. Д. стичу сви битни елементи бића кривичног дела послуга из члана 365. Кривичног законика, с обзиром на то да се окривљени свесно и вољно неовлашћено послужио предметним мобилним телефоном у одређеном временском периоду, који је узео ради коришћења у приватне сврхе, из чега даље произилази да је телефон био у притежању окривљеног неколико месеци, све док окривљени није на захтев старешине вратио у ПС мобилни телефон. Даље се наводи да је суд из објективног понашања окривљеног, предузетих радњи и околности под којима су исте предузете утврдио да је окривљени Д. Д. неовлашћено узео предмет који му је као полицијском службенику био поверен у раду, како би га користио у личне сврхе, при чему је код окривљеног постојала намера да исти врати у полицијску станицу, што је по захтеву старешине и урадио.¹⁵

Против наведене пресуде бранилац је изјавио жалбу, након чега је пресудом Апелационог суда у Београду утврђено да је првостепени суд, у односу на кривично дело за које је окривљени првостепеном пресудом оглашен кривим, правилно утврдио чињенично стање и довољно разјаснио одлучне чињенице, а за свој закључак дао јасне и аргументоване разлоге, који у погледу одлучних чињеница не садрже никакве противречности и нејасноће, а које у свему као правилне прихвата и другостепени суд, док су жалбени наводи окривљеног и његовог браниоца оцењени неоснованим. Такође се наводи да је на правилно утврђено чињенично стање првостепени суд правилно применио кривични закон када је нашао да се у радњама окривљеног Д. Д., описаним у побијаној пресуди, стичу сви субјективни

14 Пресуда Вишег суда у Београду, Посебног одељења за сузбијање корупције, К-По4. бр. 33/22.

15 Исто.

и објективни елементи кривичног дела послуге из члана 365. КЗ, те да је окривљени био свестан свог дела и хтео његово извршење, односно да је поступао с директним умишљајем, а што у наводима жалбе није доведено у сумњу.¹⁶

Образлажући своју одлуку, Апелациони суд је навео да је првостепени суд правилно утврдио чињенично стање, тако што је прихватио одбрану окривљеног да је узео предметни мобилни телефон и да се истим користио неколико месеци, имајући у виду да је оваква одбрана у сагласности са исказима сведока, као и писаном документацијом. Даље се наводи да одбрану окривљеног, у делу у коме је навео да није знао да је предметни мобилни телефон одузет од лица А. А. и да није знао да се ради о предмету који потиче од кривичног дела, првостепени суд правилно није прихватио, имајући у виду да је оваква одбрана у супротности са исказом сведока, који је у свом исказу био категоричан и убедљив да је предметни телефон одузет у предмету по коме су поступали он и окривљени Д. Д., при чему своје наводе у овом делу окривљени није поткрепио ниједним доказом. У вези с тим, како је у току поступка несумњиво утврђено да је мобилни телефон у време извршења кривичног дела одузет од А. А., да је о томе сачињена потврда о привремено одузетим предметима, да је окривљени Д. Д. као полицијски службеник поступао по кривичној пријави, која је поднета против наведеног лица, о чему се изјаснио његов колега, то је суд нашао да све ове околности указују на то да је окривљени Д. Д. свесно и вољно узео предметни мобилни телефон и да је исти неовлашћено користио неколико месеци, а што произилази из објективног понашања окривљеног и предузетих радњи у критичном периоду, имајући у виду да је окривљени током свог рада као полицијски службеник упознат са свим овлашћењима и обавезама полицијских службеника, да је такво поступање окривљеног незаконито, па је суд закључио да је одбрана окривљеног у овом делу тенденциозно усмерена на избегавање кривице у овој кривичноправној ствари. У прилог наведеном иде и

16 Пресуда Апелационог суда у Београду, Кж1 994/23 од 2. 10. 2023.

чињеница да окривљени Д. Д. није обавестио своје надређене у полицијској станици и није тражио одобрење или сагласност претпостављеног старешине да узме предметни мобилни телефон ради коришћења за своје личне потребе, па првостепени суд из наведеног правилно закључује да је окривљени свесно и вољно неовлашћено узео на послугу мобилни телефон, који је тек на захтев старешине вратио, при чему је приликом враћања предметног мобилног телефона исти вратио са избрисаним подацима. Такође је првостепени суд узео у обзир и временски период од неколико месеци коришћења мобилног телефона и закључио да то додатно указује на чињеницу да је мобилни телефон коришћен за личне потребе окривљеног, јер је исти изнео и користио ван просторија.

Упркос томе што је окривљени неовлашћено узео на послугу мобилни телефон, који је користио у дужем временском периоду – четири месеца, при чему исти није самоиницијативно вратио, већ је поступио по налогу старешине, Апелациони суд у Београду је ипак прихватио став првостепеног суда, налазећи да код окривљеног није постојала намера да противправно прибави имовинску корист присвајањем мобилног телефона, из ког разлога се у радњама истог не стичу законска обележја кривичног дела проневера из члана 364. Кривичног законика, већ је нашао да је код окривљеног постојала намера неовлашћеног коришћења и намера враћања поменутог предмета, па је на основу свега изнетог утврдио да се у радњама окривљеног Д. Д. несумњиво стичу законска обележја кривичног дела послуга из члана 365. Кривичног законика.

Самим тим, остаје отворено питање на који начин ће у будућности бити могуће утврдити намеру окривљеног да користи и да врати ствар, а како намеру прибављања противправне имовинске користи, ако окривљени, упркос бројим могућностима да врати предмет, то не учини, већ предмет настави да користи све док, по захтеву лица које је у положају претпостављеног у односу на окривљеног, предмет не врати због избегавања даљих правних последица.

VII
ГОСТИ БИЛТЕНА

Др Предраг Ћетковић

Јавни тужилац Јавног тужилаштва за организовани криминал

ЗАКОНИТОСТ УПОТРЕБЕ МАТЕРИЈАЛА ПРИБАВЉЕНОГ СА SKY ECC КОМУНИКАЦИЈЕ У КРИВИЧНИМ ПОСТУПЦИМА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

УВОДНА РЕЧ

Развој дигиталне технологије обесмишљава постојеће законске и уставне одредбе које говоре о надзору и заплени писама и других поштиљки, док се последњих година све више говори и о криптованим, односно шифрованим уређајима који гарантују тајност и сигурност комуникације.¹ Почетак употребе SKY ECC апликације у свету везује се за оснивање компаније „Sky Global“ 2008. године, у Ванкуверу, Канада. У питању је компанија које је обезбеђивала комуникациону мрежу и била провајдер комуникационих услуга. Како је реч о веома експанзивном систему, врло брзо се развио у највећу мрежу за криптовање порука.²

Систем SKY ECC криптовања, који се данас јавља у значајном броју актуелних кривичних поступака, оригинално је развијан на платформи мобилних телефона *BlackBerry*, који је и сам обезбеђивао сложену криптографију, од које потиче

1 Вања Бајовић, „Encrochat и SKY ECC комуникација као доказ у кривичном поступку“, *Crimen*, бр. 2/2022, 154.

2 Милан Шкулић, Доказни значај информација из комуникације остварене апликацијама / модификованим уређајима за криптовање – као што су Sky Ecc и Encrochat“, *Crimen*, бр. 1/2024, 4.

скраћеница ECC (*elliptic-curve cryptography*). Посебан механизам код ове врсте порука јесте и веома ефикасан систем „самоуништења“ поруке по протеку унапред дефинисаног периода. Поред тога, телефони коришћени за криптовану комуникацију коју је развила компанија „Sky Global“ били су модификовани како уграђивањем посебне апликације, тако и блокирањем свих других, иначе уобичајених апликација. На све то, сваки телефон имао је и тзв. дугме-убицу, којим су брисане информације са телефона. Ту није било речи о реалном дугмету у физичком облику, већ о посебном механизму за брисање свих информација садржаних у телефону, када би корисник активирао лозинку за хитно реаговање у опасним ситуацијама (*panic password*).³ SKY ECC апликација функционисала је по техници енкрипције *end to end*, која је омогућавала само пошиљаоцу и примаоцу поруке да виде њен садржај.⁴

Сваки корисник криптоване комуникације на SKY ECC приликом регистрације на платформу добијао је јединствену ознаку (*userId*), односно ПИН, који је остајао непромењен. Поред тога, сваки корисник је могао одабрати корисничко име, које се могло променити у сваком тренутку, тако да је једна особа могла користити исти ПИН са различитим корисничким именима.⁵ С временом долази до развоја нове комуникационе технологије у виду посебних телефонских уређаја који искључиво служе као хардверска подлога за инсталацију посебних криптованих комуникацијских платформи, као што су SKY ECC, EncroChat и ANOM. Уређаји на којима су ове

3 Иџо, 5.

4 Радило се о врло софистицираној телефонској мрежи, чији су апарати при првој употреби генерисали четири кључа кодирања: 1) *password key* – кључ који ствара лозинку корисника; 2) *secret key* – кључ који се преноси на сервер и брише из меморије телефона; 3) *master key* – кључ који служи за декодирање елемената из меморије телефона и 4) *private key* – кључ који служи за декодирање примљених порука крајњег корисника. Миодраг Симовић и Миле Шикман, „Садржај шифроване комуникације (Ennetcom, EncroChat, Sky ECC, Anom, Exclu) као доказ у кривичном поступку“, *Право и правда*, број 1, Сарајево, 2023, 232–233.

5 Зоран Бурић и др., „Употребљивост резултата масовног надзора комуникација као доказа у хрватском казненом поступку – случај SKY ECC“, *Хрватски љејџојис за казнене знаностии и љраксу*, Загреб, вол. 30, број 2/2023, 246.

апликације бивале инсталиране у кривичноправном речнику називају се наменским шифрованим уређајима за криминалну комуникацију (скраћено DECCD).⁶

Као суштина SKY ECC апликације може се одредити оне-могућавање да се комуницирање таквим средствима надзире, односно пресретне применом посебних доказних радњи, као што су прислушкивање и снимање разговора или сваки надзор комуникације техничким средствима на даљину, иако су субјекти који су пласирали такве производе рекламирали да је њихова основна сврха заштита приватности корисника тих производа.⁷ Уколико би требало дефинисати шта је SKY ECC апликација, она би се могла одредити као платформа за криптовану комуникацију, дизајнирана за заштиту корисничких порука од неовлашћеног приступа кроз напредне енкрипционе алгоритме.⁸ Овакав систем пружа висок ниво приватности и сигурности, али се употреба уређаја са оваквом врстом заштите повезује са криминалним активностима.⁹

ПРАВНА ПРИРОДА МАТЕРИЈАЛА СА SKY ECC КОМУНИКАЦИЈЕ

Како би могла да се размотри прихватљивост доказа прикупљених кроз материјал са SKY ECC комуникације, први корак би се састојао у утврђивању правне природе тог

6 Аустралијска савезна држава Нови Јужни Велс је 13. 10. 2022. године постала прва јурисдикција на свету која је забранила криптоване уређаје, доношењем Закона о забрани наменских шифрованих уређаја за криминалну комуникацију (*Dedicated Encrypted Criminal Communication Device Prohibition Orders Bill 2022*). Дарко Солдат, „Криповане комуникације као законити докази у кривичном поступку“, *Зборник радова Удружења људилаца/људжицеља ФБиХ – Часопис за правну теорију и праксу*, бр. 2/2023, 11.

7 М. Шкулић, н. г., 6–7.

8 Крипована комуникација састоји се у процесу кодирања информација или порука тако да само овлашћене стране могу да их разумеју, са основном идејом да се информације трансформишу из њиховог оригиналног, читљивог формата у неки нечитљив облик, коришћењем алгоритама и кључева за шифровање и дешифровање. Владимир Симоновић, *Дојучијеност и употребе кријшто-комуникација као доказа у кривичним процесима*, Центар за мониторинг и истраживање, Подгорица, 2023, 2.

9 Исто, 3.

материјала, односно какву врсту доказа представља материјал са SKY ECC комуникације. У том правцу је било различитих ставова у оскудној пракси српских судова, која је тек у формирању, али изнети ставови свакако заслужују да буду предмет ове анализе.

Тако је у Пресуди Вишег суда у Београду, Посебног одељења за организовани криминал, К По1 бр. 204/2021 од 15. 7. 2022. године наведени суд као првостепени заузео став да је материјал који је претходно прихваћен као законит доказ у кривичном поступку, доказни материјал који се у нашем Законику о кривичном поступку може уподобити доказној радњи рачунарско претраживање података (чл. 178–180. ЗКП). Међутим, у конкретном случају је предмет замолнице Јавног тужилаштва за организовани криминал упућене надлежном правосудном органу Републике Француске био достављање доказа и доказног материјала – задржаних података који се налазе на платформи SKY ECC, за коју је тужилаштво претходно било обавештено да је заплењена од стране надлежног правосудног органа Републике Француске.

Дакле, Јавно тужилаштво за организовани криминал није у наведеном предмету тражило од надлежних правосудних органа Републике Француске предузимање било које посебне доказне радње, па ни радње рачунарског претраживања података, већ само достављање исправа које се налазе на заплењеној платформи SKY ECC. Чињеница да су се ти подаци налазили на заплењеној платформи у виду рачунарских података даје тим исправама карактер доказа из члана 138. ЗКП. Ово стога што је у нашем кривичном законодавству појам рачунарског податка дефинисан у члану 112. тачка 17. КЗ, који прописује да је рачунарски податак свако представљање чињеница, информација или концепата у облику који је подесан за њихову обраду у рачунарском систему, укључујући и одговарајући програм на основу ког рачунарски систем обавља функцију, а да **рачунарски податак представља исправу**.

На овај закључак упућује и одредба члана 112. тачка 26. КЗ, која прописује да се исправом сматра сваки предмет који

је подобан или одређен да служи као доказ какве чињенице која има значај за правне односе, **као и рачунарски податак**. У прилог овом закључку иде и одредба члана 2. тачка 26. ЗКП, која прописује да је исправа сваки предмет **или рачунарски податак** који је подобан или одређен да служи као доказ чињенице која се утврђује у поступку. Следом наведеног про-излази јасан закључак да се ради о законито прибављеном доказу – исправи.

Ако бисмо се још задржали на конкретном кривичном предмету, изнети став потврђује и одговор на замолницу Апелационог суда у Паризу, Редовног суда у Паризу, број ЈИ 507-121000043, који је Јавно тужилаштво за организовани криминал примило 23. 7. 2021. године. Из достављеног одговора се јасно утврђује да је именовани француски суд замолницу Јавног тужилаштва за организовани криминал упутио на извршење Централној дирекцији судске полиције Републике Француске, која је потом извршавајући замолницу доставила један УСБ флеш са изводима са платформе SKY ECC. Затим, заузети став потврђује и записник бр. 2021/ 355/2 од 29. 6. 2021. године Централној дирекцији судске полиције, Централне канцеларије за борбу против организованог криминала Републике Француске, који је извршавао замолницу, у ком записнику је јасно наведено да је предмет поступања по замолници „вађење података SKY ECC, који су тражени међународном српском замолницом“.

С друге стране, рачунарско претраживање података је посебна доказна радња, која се састоји у **компјутерском претраживању** већ обрађених личних и других података садржаних у евиденцијама које воде различити органи, организације и установе, **и њиховом упоређивању са подацима који се налазе у полицијским базама података**, а односе се на извршена кривична дела одређене врсте, на одређена лица као осумњичене, или на одређене карактеристике које су уочене приликом извршења кривичног дела.¹⁰

10 Горан П. Илић и др., *Коментар Закона о кривичном поступку*, Службени гласник, Београд 2022, 544.

Имајући у виду све наведено, сматрамо да је погрешно подвођење прибављеног материјала са SKY ECC комуникације под посебну доказну радњу рачунарског претраживања података, јер су у конкретној ситуацији радње предузете од стране надлежног правосудног органа Републике Француске при увођењу заолници биле вађење података са платформе SKY ECC, и то тачно наведених података из заолнице – тачних пинова, никнејмова (надимака) чији су корисници потенцијално били окривљени наведени у самој заолници, а није било никаквог компјутерског претраживања података и њиховог упоређивања с подацима из полицијских база података.

У том правцу иду и ставови појединих наших теоретичара који су се бавили овим питањем. Тако Шкулић наводи да се у нашој теорији оправдано истиче да докази проистекли из SKY ECC комуникације представљају електронске, односно дигиталне исправе, прибављене путем међународне правне помоћи. Слично се и у немачкој кривичнопроцесној теорији констатује да су исправе у кривичнопроцесном смислу „документа која садрже одређене мисли/значења која се могу прочитати“, а ту спадају и електронска документа, све док постоји могућност да се прочитају, што значи да је могуће уочити њихово одговарајуће значење. Сва општа доказна правила која се односе и на друге врсте доказа у кривичном поступку морају се применити и на такве доказе, који се сматрају електронским исправама.¹¹

Слично резонује и Вања Бајовић када констатује да у нашем праву доказ прибављен пресецањем SKY ECC комуникације представља електронску, односно дигиталну исправу, прибављену путем међународне правне помоћи, али се претходно намеће питање на који начин су докази прибављени у замољеној држави као пружаоцу међународне правне помоћи. У том смислу, није довољно рећи да је неки доказ прибављен путем међународне правне помоћи, већ је потребно установити извор доказа, односно начин на који је исправа (дигитални податак) прибављена у страниој држави, како би се испитала

11 М. Шкулић, *н. г.*, 10.

њена прихватљивост као доказа у кривичном поступку и пружила могућност његовог извођења на главном претресу.¹²

Имајући у виду околност да су у државама Европске уније чланице прихватиле став да материјали са криптованих комуникација, па тако и са SKY ECC комуникације, представљају дигиталну/електронску исправу, постало је јасно да постојећи правни оквир када су у питању електронски/дигитални докази није довољан, па је из тих разлога Европска унија предложила нове механизме у оквиру Уредбе¹³ и Директиве¹⁴ како би органи кривичног поступка могли лакше и брже да прикупљају дигиталне доказе који су им потребни за истраживање и могући кривични прогон.¹⁵ Слично би требало учинити и у нашем кривичном законодавству, о чему ће више речи бити у закључним разматрањима.

Како се чини да је теорија заузела јасан став да је материјал са SKY ECC комуникације електронска/дигитална исправа, а и да пракса иде у том смеру,¹⁶ питање законитости прибављања материјала са SKY ECC комуникације је следеће битно питање које би требало анализирати у оквирима овог рада.

12 В. Бајовић, *н. г.*, 160.

13 *Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on European Production and Preservation Orders for electronic evidence in criminal matters*, Strasbourg, 17.04.2018, COM(2018) 225 final, 2018/0108(COD).

14 *Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council laying down harmonised rules on the appointment of legal representatives for the purpose of gathering evidence in criminal proceedings*, Strasbourg, 17. 4. 2018, COM(2018) 226 final, 2018/0107(COD).

15 М. Симовић и М. Шикман, *н. г.*, 241–242.

16 Апелациони суд у Београду, Посебно одељење за организовани криминал, у свом решењу Кж1 По1 бр. 23/22 од 7. 4. 2023. године прихватио је напред изнете аргументе Јавног тужилаштва за организовани криминал и укинуо је првостепену пресуду Вишег суда у Београду, Посебног одељења за организовани криминал, вративши поступак на поновно суђење. У наведеном решењу Апелациони суд у Београду је закључио да је првостепени суд доказе произекле из SKY ECC комуникације погрешно подвео под посебну доказну радњу рачунарске претраге података, поводом чега је и дао нејасне разлоге у пресуди. Другостепени суд је навео да је предмет замолнице било достављање доказа и доказног материјала, а не предузимање посебне доказне радње, због чега је нејасно образложење првостепеног суда да се наведени материјал у нашем ЗКП може уподобити са посебном доказном радњом рачунарског претраживања података. М. Шкулић, *н. г.*, 32.

ЗАКОНИТОСТ ПРИБАВЉАЊА МАТЕРИЈАЛА СА SKY ECC КОМУНИКАЦИЈЕ ПУТЕМ МЕЂУНАРОДНЕ ПРАВНЕ ПОМОЋИ У КРИВИЧНИМ СТВАРИМА

У Републици Србији материјал који се користи са SKY ECC комуникације прибављен је искључиво путем међународне правне помоћи, због чињенице да компанија „Sky Global“ није имала на територији наше земље сервере који би могли бити заплени, и са којих би могла бити скидана SKY ECC комуникација, као што је то учињено у државама где су постојали сервери ове компаније. Као што је познато, у марту 2021. године, Белгија, Холандија и Француска су покренуле истрагу против SKY ECC,¹⁷ након што су претходно водиле истрагу против криминалних организација које су користиле ову платформу. Наведене државе су пробиле SKY ECC енкрипцију, што је довело до хапшења и значајних заплена имовине у целој Европи.¹⁸

Како је највећу количину материјала са SKY ECC комуникације Република Србија прибавила путем међународне правне помоћи у кривичним стварима од Републике Француске, сматрали смо битним да у наставку осветлимо законитост начина прибављања овог материјала у Републици Француској.

Оно што је важно казати на самом почетку, јесте да француско право познаје посебну доказну радњу „упада у рачунарску систем“, по којој у поступцима за организовани криминал истражни судија, након прибављеног мишљења јавног тужиоца, може дозволити истражитељима „уношење техничког уређаја“ којим би се обезбедили приступ, складиштење и пренос података који се налазе у уређају, без сагласности његовог власника (чл. 706–102-1 француског ЗКП). Технички гледано, „уређаји“ могу бити убачени непосредно ако истражитељи имају приступ мобилном телефону или рачунару осумњиченог лица, или на даљину, односно путем разних вируса или

17 Интересантно је поменути да је количина прикупљених података са SKY ECC наводно четири пута већа од података прикупљених у акцији *EncroChat*.
З. Бурић и др., *н. г.*, 246.

18 В. Симоновић, *н. г.*, 4.

„тројанаца“.¹⁹ Све у свему, може се закључити да француски ЗКП дозвољава тајно масовно пресретање комуникације.²⁰

Према подацима из заједничког извештаја Еуропола и Евроцаста, свега неколико држава у Европи има посебну законску регулативу која регулише тајно приступање шифрованој електронској комуникацији и њено декодирање (онлајн надзор, упад у рачунарски систем, коришћење техничких средстава за приступ дигиталним доказима и сл.).²¹ Садржај SKY ECC комуникације који је прибављен из Француске уз дозволу тамошњег суда прикупљен је у складу са одредбама француског ЗКП које се односе на предметно и временски одређено пресретање и претрес сервера, као и декрипцију шифрованих порука.²²

Што се тиче конкретно Републике Француске, као што је речено, на основу наведеног члана француског ЗКП, истражни судија може, по прибављеном мишљењу јавног тужиоца, да дозволи истражитељима да уграде технички уређај како би се приступило подацима, и ти подаци потом снимили, похранили и трансферисали, без сагласности лица коме такви технички уређаји припадају. Француски ЗКП прописује да се тако добијени подаци не могу користити у друге сврхе осим за истраживање и откривање кривичних дела која су предмет актуелне истраге истражног судије. Међутим, ако се овом посебном доказном радњом открију друга кривична дела, **ова одредба не конституише ништавост узгредног поступка.** Тако се регулише тзв. случајни налаз,²³ на начин

19 В. Бајовић, *н. г.*, 156.

20 З. Бурић и др., *н. г.*, 252.

21 В. Бајовић, *н. г.*, 158.

22 Д. Солдат, *н. г.*, 14.

23 Ако из материјала сакупљеног по посебним доказним радњама произлазе подаци и обавештења о неком другом кривичном делу које није наведено у члану 162. ЗКП, тај материјал се не може употребити у кривичном поступку. Реч је о случајном налазу за чију употребу у кривичном поступку нема основа. Међутим, ако из тог материјала произлазе подаци о кривичном делу које је наведено у члану 162. ЗКП, а не оном за које је издата наредба судије за претходни поступак у конкретном случају, допуштено је користити тај материјал као доказ у поступку, јер је у том случају наредба за

који је чест код посебних доказних радњи у многим савременим кривичнопроцесним законодавствима,²⁴ укључујући и Републику Србију.

Треба напоменути и да су одредбе француског ЗКП које су омогућиле прикупљање података са SKY ECC комуникације биле и предмет оцене Уставног суда Француске. По одлуци Уставног суда Француске број 2022-987 QPC од 22. 4. 2022. године, одредбе француског ЗКП које регулишу прибављање и обраду података у истрази, у складу су са Уставом Републике Француске. Дата су три разлога за овакву одлуку суда. Прво, одредбе ЗКП пружају сложене механизме који омогућавају државним органима приступ криптованим или иначе заштићеним информацијама, али под стриктним условима и под надзором суда. Друго, постоји јасна процедура за ангажовање стручних лица за дешифровање ових података, која подлежу заклетви и етичким стандардима. И треће, посебни протоколи и рокови уведени су за коришћење државних средстава која су део националне одбрамбене тајне, са могућношћу прекида радњи од стране овлашћених органа.²⁵

Процедура у Француској налаже да писани и образложени налог судије мора остати у списима предмета којим се одобрава постављање уређаја за приступ серверу, као и кривично дело због ког се приступа серверу, тачна локација или детаљан опис предметних система за аутоматску обраду података, као и трајање током којег је ова радња дозвољена. У списе предмета прилаже се и записник о уградњи уређаја, нарочито се наводе датум и време када је операција започела и завршена, описивање или преписивање снимљених података који се сматрају корисним за откривање истине.²⁶

Све наведено јасно говори у прилог томе да је материјал са SKY ECC комуникације у Републици Француској прибављен

овакво прикупљање доказа могла бити издата. Момчило Грубач и Тихомир Васиљевић, *Коменитар Законика о кривичном процесу – према Законнику из 2011. године*, Пројурис, Београд 2013, 323.

24 М. Шкулић, *н. г.*, 23.

25 В. Симоновић, *н. г.*, 7.

26 Д. Солдат, *н. г.*, 17.

законито, и да самим тим представља законит доказ, чије је коришћење могуће и у другим државама, а самим тим и у Републици Србији. Једино би као спорно питање у наставку анализе могло да се постави питање по којим критеријумима би државни органи у Републици Србији требало да цене законитост доказа са SKY ECC комуникације, за које је несумњиво утврђено да се у Републици Француској као држави у којој су прибављени сматрају законитим доказима.²⁷

Шкулић сматра да у таквим ситуацијама треба применити један од основних критеријума који се тиче доказне употребљивости доказа прибављених из стране државе, а то је да ли је конкретна процесна/доказна радња спроведена према релевантним правилима те државе. Суштина је у оцени да ли одређена истражна активност може да се сматра законитом према релевантним правилима саме те конкретне стране државе, као и да ли резултати такве процесне/доказне радње у држави у којој је радња спроведена имају одговарајући доказни кредибилитет. Овде је реч о традиционалном принципу поверења у правосуђе државе са којом се, на темељу одговарајућих прописа, ушло у пружање међународне правне помоћи у кривичним стварима.²⁸

Сличан став заузела је и Бајовић, мада нешто рестриктивнији од Шкулића, када каже да се у теорији оправдано истиче да домаћа држава треба да призна дејство процесноправних радњи које је страни правосудни орган предузео у складу са својим правом, али под условом да то није у супротности са начелима њеног правног система и општеприхваћеним правилима међународног права. Сходно томе, доказе прибављене из иностранства не треба признавати по аутоматизму, већ би требало ценити законитост њиховог прибављања у

27 Поједини аутори у Републици Хрватској сматрају да је коришћење иностраних доказа у Републици Хрватској могуће уз оцену два кључна аспекта: 1) одступа ли начин на који су ти докази прибављени у већој мери од темељних начела домаћег кривичног законодавства и 2) на који начин се употреба тако прибављених доказа у кривичном поступку одражава на права одбране и правичност поступка. З. Бурић и др., *н. г.*, 248.

28 М. Шкулић, *н. г.*, 51.

замољеној држави, као и прихватљивост тако прибављених доказа сходно члану 16. ЗКП.²⁹

Како је већ напред утврђено, докази са SKY ЕСС комуникације неспорно су законито прибављени у Републици Француској, што је утврђено одлукама тамошњих судова, тако да законитост прибављања наведених доказа и њихове оцене у Републици Србији не би требало да буде спорна.³⁰

Што се тиче њихове прихватљивости у смислу члана 16. ЗКП, нема аргумената који би указивали на то да су докази који су законито прибављени у Републици Француској на било који начин, непосредно или посредно, сами по себи или по начину прибављања, у супротности са Уставом, овим законом, другим законом или општеприхваћеним правилима међународног права и потврђеним међународним уговорима, па самим тим нема законске сметње за употребу ових доказа пред судовима у Републици Србији.³¹

Наравно, притом треба бити свестан да недостатак потребних информација о томе како су подаци из шифроване комуникације прибављени, анализирани и обрађени онемогућава оптуженима да оспоравају употребу информација добијених из апликација као доказа. Ипак, на ту тему је и Касациони суд Белгије заузео став да је „оптужно веће Суда у Антверпену исправно пресудило да у тренутном стању кривичног правосуђа, нема разлога да се сумња у регуларност података са SKY, или да се пресуди да је право на одбрану или на правично суђење неопозиво погрешно схваћено“.³² Правна

29 В. Бајовић, *н. г.*, 162–163.

30 Начело *locus regit actum* налаже да замољена држава предузима доказне радње у складу са својим законодавством, па се ваљаност резултата процесне радње правне помоћи предузете у замољеној држави утврђује према праву замољене државе, а не праву државе молитељке. М. Симовић и М. Шикман, *н. г.*, 229.

31 У Републици Хрватској Врховни суд је у решењу I Кз бр. 725/01-4 од 31. 10. 2001. године заузео став да би темељни приступ требало да буде такав да доказ прибављен сходно другачијим доказним правилима треба да се сматра законитим, сем ако се тај доказ „не противи темељним и безизнимним начелима домаћег законодавства“. З. Бурић и др., *н. г.*, 268.

32 М. Симовић и М. Шикман, *н. г.*, 244.

оцена аутентичности и поузданости дигиталног доказа зависи од изабраног дигиталног форензичког процеса, методе и алата за сваки форензички задатак, као и од ланца чувања прикупљених података, што указује на интегритет и поузданост података.³³ Белгијски суд је у једној пресуди заузео став да докази из иностране јурисдикције могу бити оспоравани само ако оптужени учини веродостојним да се до ових доказа дошло неправилно и да њихово коришћење представља повреду права на правично суђење.³⁴

Што се тиче начина прибављања предметних доказа, сходно чињеници да Република Србија није у Европској унији, те да не може да користи европски истражни налог и друге инструменте који су на располагању државама које су чланице ЕУ, неопходно би било користити замолнице за пружање међународне правне помоћи у кривичним стварима, како би законитост начина прибављања ових доказа била неупитна пред судовима у Републици Србији.

У пракси поступања Јавног тужилаштва за организовани криминал било је ситуација које се могу учинити наизглед спорним, а то су ситуације у којима су надлежни државни органи Републике Француске достављали материјал са SKY ECC комуникације тужилаштву ради увида у материјал и доношење одлуке да ли ће на основу достављеног материјала покренути кривични поступак, иако претходно нису примили замолницу за пружање међународне правне помоћи из Републике Србије којом је тражено достављање тог материјала на увид.

Међутим, ова ситуација је „правно покривена“ Другим додатним протоколом Конвенције о међусобном пружању правне помоћи у кривичним стварима из 1959. године,³⁵ којим је наведена конвенција „модернизована“. Наиме, Други додатни протокол предвиђа, између осталог, могућност достављања информација прикупљених током истраге у једној страни уговорници надлежним органима друге стране

33 *Истио*.

34 Д. Солдат, *н. г.*, 20.

35 „Службени лист СРЈ – Међународни уговори“, број 10/01.

уговорнице и без претходно упућеног захтева. Конкретно говорећи, достављање информација о SKY ЕСС комуникације из Републике Француске ка Републици Србији без претходног захтева Србије, налази упориште у члану 11. став 1. Другог додатног протокола, који предвиђа да надлежни органи једне стране уговорнице могу, не дирајући у сопствене истраге или поступке и без претходно упућеног захтева, доставити надлежним органима друге стране уговорнице информације до којих су дошли у оквиру својих истрага уколико сматрају да би такве информације помогле њиховом примаоцу у покретању или спровођењу истраге или поступка, или би могле довести до упућивања захтева од стране те државе, сходно одредбама ове конвенције или њених додатних протокола.³⁶

У описаној ситуацији наведени доказни материјал се не би сматрао доказом, већ информацијом. Уколико би држава којој су информације достављене сматрала да оне могу имати доказни значај, она би била дужна да се држави која је послала информације обрати формалним, односно замолним путем, како би законито прибавила и потом користила тај материјал као доказ у кривичном поступку.³⁷ Уколико би се поступило на наведени начин, не налазимо да постоји било каква законска препрека да се материјал са SKY ЕСС комуникације у начелу користи као доказ у кривичном поступку пред судовима у Републици Србији.

СТРАНА СУДСКА ПРАКСА КОЈА СЕ ОДНОСИ НА ЗАКОНИТОСТ МАТЕРИЈАЛА СА SKY ЕСС КОМУНИКАЦИЈЕ У РАЗЛИЧИТИМ ДРЖАВАМА ЕВРОПЕ

Ради детаљније анализе законитости материјала са SKY ЕСС комуникације сматрали смо интересантним вршење компаративноправног увида у ставове судова у неколико пресуда донетих у различитим европским државама, како

36 В. Бајовић, *н. г.*, 166–167.

37 *Истио*, 167.

би се стекла шира слика о томе како резонују судови у различитим државама на питања која се приликом употребе SKY ECC комуникације у кривичним поступцима у Европи могу јавити као спорна.

Тако Првостепени суд у Антверпену, Белгија, у својој Пресуди од 22. 10. 2022. године³⁸ наводи да се оцена правилности стране истражне радње може извршити на основу одлуке стране владе о спровођењу истражне мере и спроведених аката те одлуке. Та се оцена може донети и на основу одлуке надлежног страног правосудног тела којом се утврђују законитост истражне мере и њено спровођење. У овом случају јавно тужилаштво ослања се на комуникацију која се одвијала путем SKY уређаја у периоду од 1. 2. 2021. године до 19. 2. 2021. године. Суд не види никакве назнаке да је француски суд донео незакониту процену. Одобрења (која претходе образложеним захтевима за пресретање и продужење) показују да је надлежни француски суд испитао супсидијарност и пропорционалност. Суд је мишљења да су поруке послате путем SKY, на које се јавно тужилаштво ослања у овом предмету, пресретнуте путем наведених одобрења за прислушкивање које је издао француски судија 3. 12. 2020. године (стр. 10–11 Пресуде).

У Пресуди се наводи и да оптужени тврде да је истражни судија у белгијском главном досијеу наредио истражне радње које превазилазе његова овлашћења. Прекорачење овлашћења би било видљиво из, између осталог, одабира пинова за праћење и истражних радњи везаних за идентификацију корисника пинова. Суд одбацује тврдњу одбране да је истражни судија прекорачио своја овлашћења у матичном досијеу и закључује да истражитељи у матичном досијеу нису поступали насумично, стихијски и „недиференцијално“, како тврди одбрана, већ су спровели поступну и циљану истрагу и на основу делимично дешифрованих порука извршили селекцију оних које ће идентификовати пин корисници. Стога нема говора о прекорачењу овлашћења истражног судије (стр. 11–13 Пресуде).

38 Системски број суда 21CO13056, број предмета 21A002578, напомена број AN/A/47/LB/20186/2021.

Суд одбацује тврдњу четвртоокривљеног. Подаци су добијени пресретањем података на серверима у Француској, уз потребна овлашћења француског судије. Где и како је дошло до дешифровања, не открива се и није релевантно за оцену законитости доказа, нити то представља повреду права на одбрану. Детаљи технике дешифровања не односе се на садржај порука. Чињеница да се технички подаци о овој техници не објављују може се посматрати у контексту намере коришћења технике у будућности. Након законски допуштеног пресретања података, није потребно додатно судско одобрење за дешифровање путем техничког уређаја. Претрага, читање и искоришћавање информатичког система је истражна радња која произлази из претходног одузимања рачунарског преносиоца или података на том медију. Законито одузимање подразумева могућност законитог искоришћавања, чак и ако је одузети предмет информационог система. Није потребан посебан налог за приступ датотекама које су редовно заплењене, чак и ако тај садржај још треба дешифровати помоћу техничког алата (стр. 15 Пресуде).

Веома интересантни јесу и закључци из Пресуде Општинског суда у Ослу, Норвешка, број 22-153755MED-TOSL/05 од 25. 4. 2023. године, у којој се код оцене законитости употребе SKY ECC комуникације у кривичном поступку који се водио пред тим судом наводи следеће.

Окружни суд не може видети да је однос према чл. 6. и 8. Европске конвенције о људским правима у другачијој позицији што се тиче материјала са SKY ECC од материјала са EncroChat-a. Није од одлучујућег значаја то што се чини да је много више корисника прочитано преко SKY ECC. Не може се рећи да је реч о масовном надзору.³⁹ Према добијеним

39 Овде је интересантно поменути да Европски суд за људска права сматра да због мноштва претњи са којима се државе суочавају у модерном друштву, режим масовног пресретања, сам по себи, не представља кршење Европске конвенције о људским правима. Међутим, такав режим би морао бити потчињен заштити од „краја до краја“, што значи да на домаћем нивоу процена мора бити направљена у свакој фази процеса неопходности и пропорционалности мера које се предузимају. М. Симовић и М. Шикман, *н. г.*, 246.

информацијама, ти системи имају сличну функционалност, а са странице 21 у Одлуци општинског суда произлази да SKY ECC услугу користе углавном криминални кругови. И у случају кад не би постојала конкретна сумња у сваког појединог корисника, то није безусловно од одлучујућег значаја. Нема основа за констатацију да ће се извођење материјала као доказа путем ове методе сукобити са основним норвешким вредностима. Мора се претпоставити да је и ова метода у складу са француским правосуђем. Материјал је прикупљен на основу сагласности француског суда. Невероватно је да постоје такве сасвим специјалне околности које су нужне да би норвешки судови могли заузети став о томе да ли су француска правила поштована. Питање о одбацивању доказа било је решавано и у одлуци Окружног суда *Eidsivating* од 18. 11. 2022. године. У овом предмету суд је закључио да би прикупљање доказа било законито и сходно норвешком правосуђу. Жалба уложена Врховном суду је одбачена. Стога суд полази од горе наведеног правног стања и мишљења је да је заузет став о томе да се SKY ECC начелно може извести као доказ у норвешком правосуђу, тако да питање у низу прикупљених доказа заправо није контроверзно (стр. 10 Пресуде).

Ако би био постављен захтев да се инострана полиција и тужилаштво морају равнати по норвешким правилима кривичног поступка, тада би пракса у великој мери довела до престанка међународне сарадње у случајевима прекограничног криминала. То не би било прихватљиво. Врховни суд није имао приступа основном материјалу, те није имао могућност да провери законитост прибављања доказа. То није ни било нужно, будући да није било посебних разлога да се посумња у законитост и правну норму приликом прикупљања доказа (стр. 11 Пресуде).

Када је реч о наводима везаним за члан 6. Европске конвенције о људским правима, ове се одлуке не сматрају далекосежнијим од оних које је могуће наћи у актуелној норвешкој судској пракси. Суд такође не види да је било позивања на нову судску праксу која постоји након што је Врховни суд

изразио своје правно схватање. Суд је стога става да одлуке Европског суда за људска права на које су се браниоци позивали не заговарају другачију процену од напред наведене, и суд налази да из тог разлога није нужно у те одлуке залазити детаљније. Врховни суд Норвешке је тај који одлучује о питањима са обавезујућим учинком за ниже судове у Норвешкој. За остало суд налази да је услов из Одлуке HR-2022-1314-A, пасус 26, „о томе да оптужени мора да има увид у све прибављене податке“ потребно читати тако да право на увид обухвата само материјал који је у поседу норвешке полиције и тужилаштва, у смислу журнала Rt-2005-1524. Када је реч о члану 6. Европске конвенције о људским правима и „једнакости оружја“, одбрана је добила увид у све податке које су норвешка полиција и тужилаштво примили, како о ишчитаним подацима са SKY ECC, тако и из њих (стр. 12 Пресуде).

Интересантни су и ставови заузети у Одлуци Уставног суда Албаније број V-86/24 од 30. 12. 2024. године, у којој су анализирана поједина спорна питања која се тичу законитости употребе SKY ECC комуникације у кривичним поступцима у тој земљи. У том смислу издвојили смо следеће:

„Суд сматра да су, почевши од 24. 6. 2019. године, у контексту француске кривичне истраге, француски судски органи наредили пресретање на серверима SKY ECC хостованим од стране ОВХ у Рубеу, Француска, пресрећући шифроване поруке и метаподатке који на почетку нису били читљиви, али су могли технички да се анализирају. Ова анализа је дозволила креирање прегледа значаја одређених ПИН кодова (корисника апликације SKY ECC) и значај односа који се одржава са другим ПИН кодовима. Надаље, шифровање и конфигурисање система прошли су технички преглед који је, током времена, омогућио дешифровање. Значајно дешифровање започето је тек 15. 2. 2021. године, када се појавила јасна потврда озбиљних показатеља кривице, који су указали на то да су комуникације и услуга апликације SKY ECC, у мери у којој је њен садржај могао да се обелодани, били криминалне природе, и као оптужујуће и као ослобађајуће, у корист

криминалних организација или удружења. У овом контексту се чини да је пресретање комуникација у реалном времену на апликацији SKY ECC започето фебруара 2021. године, с обзиром на то да су постојали старији, 'хладни' докази, изведени са сервера пре почетка овог пресретања, 24. 6. 2019. године.

Француски судски органи послали су комуникације апликације SKY ECC албанским органима преко замолнице, у складу са одредбама ЗКП и Конвенције Савета Европе о међународној сарадњи у кривичним стварима. Француски судски органи су деловали у извршавању замолнице коју су послали албански судски органи, са циљем да се пренесу подаци о пресретању које је прибавио француски суд, у складу са чланом 3. Конвенције, који прописује општи принцип да се докази које прибаве судски органи државе чланице те Конвенције о узајамној правној помоћи у кривичним стварима сматрају законитим. Суд напомиње да у складу са чланом 26. Конвенције о сајбер криминалу,⁴⁰ која је ратификована законом 8888 од 25. 4. 2002. године, одредбе укључују спонтано дељење информација. Према овом члану, у складу са ограничењима домаћег закона и без претходног захтева, једна странка може да пружи другој странки информације прибављене током њене истраге ако верује да би достављање таквих информација могло да помогне страни примаоцу у покретању или вођењу истрага или кривичног гоњења повезаних са кривичним делима утврђеним у овој конвенцији, или би могло да подстакне захтев за сарадњом од те странке. Сходно томе, суд оцењује да су комуникације вођене преко апликације SKY ECC пренели француски органи у оквиру узајамне сарадње између органа обе земље, у сагласности са принципом узајамног поверења у односима између страних судских органа.

Суд, не закључујући унапред о кривици или невиности подносиоца представке везано за кривична дела за која је изречена мера 'хапшење и казна затвора', или коначни исход

40 У питању је Конвенција коју је ратификовала и Република Србија – видети Закон о потврђивању Конвенције о високотехнолошком криминалу („Службени гласник РС“, број 19/09).

кривичних поступака против њега, сматра неопходним да нагласи да на главном суђењу, где је доказ прихваћен и формиран, подносилац представке задржава могућност и право да оспори, и у погледу законитости и примењивости, чак и комуникације преко апликације SKY ECC прибављене преко замолнице од француских органа. То обухвата и начин њиховог преузимања и њихову компатибилност са одредбама ЗКП, разматрањем питања као што су масовно или неоправдано пресретање, као и да ли је апликација повезана са ПИН кодом претплатника који је приписан њему. Надлежност редовних судова је, када се формирају докази у кривичним поступцима, да оцене те тврдње у вези са (не)ваљаношћу и (не)прихватаљивошћу доказа, у складу са принципима и мерама заштите права на поштено суђење и принципима кодификованим у члану 32. став 2. Устава, који забрањује да се неко прогласи кривим на темељу незаконито прикупљених доказа, као и у члану 30. Устава о претпоставци невиности. У светлу горе наведеног, суд сматра да су тврдње подносиоца представке по овом питању неосноване.“

На речено треба напоменути и да је Врховни суд Краљевине Холандије (хол. *Parquet bij de Hoge Raad*) Пресудом број 23/00010 од 9. 5. 2023. године прихватио поруке са SKY ECC комуникације као законите доказе. Нарочиту важност носи то што је одлука донета у посебној врсти пресуде, где је холандски суд одлучивао о прихватаљивости одређене врсте доказа као законитих у холандском правном систему.⁴¹ Холандски суд је закључио да је степен сумње у законитост доказне радње у иностранству која се односи на доказе из SKY ECC сервера скоро па непостојећи, јер је јасно да су наведени докази добијени на законит начин у Француској, чиме је одбио приговор одбране на законитост ових доказа у холандском кривичном поступку.⁴²

Сумирајући речено, из кратког приказа пресуда из Белгије, Норвешке и Албаније, као и Одлуке Врховног суда

41 Д. Солдат, н. г., 23.

42 Исто, 26.

Холандије, може се извести закључак да се све европске државе, односно правосуђа тих земаља, суочавају са сличним изазовима, и да је пред свима решавање сличних спорних питања када је у питању законитост прихватања материјала са SKY ECC комуникације. Међутим, чињеница је да нигде наведени материјал није аутоматски одбациван као незаконит доказ, већ управо супротно, судови прихватају наведени материјал као доказ, чија се законитост прибављања потом испитује на главном претресу, што је опет *ad hoc* питање, које се мора решавати од случаја до случаја у сваком кривичном поступку, у зависности од законитости пута којим је материјал прибављен у сваком кривичном поступку у коме се користи као доказ.⁴³

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Из свега што је напред речено, могли би се извући одређени закључци од значаја за утврђивање законитости употребе материјала са SKY ECC комуникације у кривичним поступцима пред судовима у Републици Србији. Прво, сматрамо да нема спора око правне природе материјала са SKY ECC комуникације, већ да се тај материјал има сматрати дигиталном/електронском исправом, и не може се уподобљавати са неком од посебних доказних радњи које предвиђа наш ЗКП, па тако ни са посебном доказном радњом рачунарског претраживања података.

Друго, мишљења смо да око законитости прибављања доказа са SKY ECC комуникације у Републици Француској такође нема дилема, јер француски ЗКП познаје доказну

43 Нема спора да се најзначајнији део међународне правне помоћи у кривичним стварима односи на прибављање доказа, али употреба тако прибављеног материјала отвара бројне дилеме у области доказног права. Неке доказне радње предузете путем међународне правне помоћи тешко се слажу са начелом непосредности, које захтева да се докази изводе непосредно пред судом који ће изрећи пресуду, тј. пред судећим судом. Момчило Грубач, Горан П. Илић и Миодраг Мајић, *Коментар Закона о међународној правној помоћи у кривичним стварима*, Службени гласник, Београд 2009, 169.

радњу која предвиђа прибављање доказа на начин на који је извршено прибављање доказа са SKY ЕСС комуникације на територији Републике Француске, о чему су се експлицитно изјашњавали и судови у Француској, укључив и Уставни суд Републике Француске.

Треће, што се тиче начина прибављања материјала са SKY ЕСС комуникације у конкретним кривичним предметима који се воде пред судовима у Републици Србији, неспорно је да је предуслов одлучивања о законитости доказног материјала са SKY ЕСС комуникације околност да је тај материјал прибављен путем међународне правне помоћи у кривичним стварима. Уколико је то случај, онда се од случаја до случаја може разматрати да ли су приликом прибављања материјала поштовани сви принципи пружања међународне правне помоћи у кривичним стварима, па уколико јесу, може се говорити о томе да ли су испуњени сви законски услови да се предметни докази користе као законити у појединачним кривичним поступцима.

Приликом оцене законитости материјала са SKY ЕСС комуникације и испуњености законских услова у Републици Србији да се предметни материјал користи као доказ у кривичним поступцима, опет се улази у дилему коју је поставио још Херберт Пакер (Herbert Packer) током шездесетих година прошлог века, а то је да ли код дилема давати предност заштити од криминалитета или заштити права грађана.⁴⁴ Када је у питању материјал који је прибављен са SKY ЕСС комуникације, треба имати у виду да су накнадне анализе тог материјала у Француској показале да је око 60% корисника ове апликације користило шифровану комуникацију за криминалне делатности.⁴⁵ С друге стране, нема дилеме да сваки кривични поступак мора бити вођен правично, коректно и поштено.⁴⁶

Вагајући између ових околности, сви актери кривичног поступка, пре свега суд и јавно тужилаштво као државни

44 В. Бајовић, *н. г.*, 175.

45 *Исто*, 174.

46 М. Шкулић, *н. г.*, 11.

органи које закон обавезује да прикупљају доказе *pro et contra* утврђивања кривице оптужених лица, морају да буду веома пажљиви у оцени околности под којима се SKY ECC комуникација уводи као доказ у сваки конкретан кривични поступак, и да утврде да ли се та комуникација може у сваком појединачном кривичном поступку користити као законит доказ, а тек потом да се баве оценом доказног садржаја предметне комуникације.⁴⁷

На крају ове анализе требало би указати и на потребу измена кривичног процесног законодавства у Републици Србији, које би пратиле измењене прилике у Европи и свету када су у питању нове врсте дигиталних/електронских доказа и начини на које би било јасно регулисано њихово законито прибављање у кривичном поступку, посебно када се имају у виду начини коришћења криптованих комуникација од стране криминалаца за вршење кривичних дела, од којих је SKY ECC комуникација само једна од плаформи које су коришћене за вршење кривичних дела организованог криминала.

Поред тога што је потребно дефинисати шта се све подразумева под дигиталним доказима, потребно је успоставити јасне протоколе за њихову аутентификацију и употребу у кривичним поступцима. Ови стандарди би требало да обухвате протоколе за сертификацију, којима се потврђују валидност и аутентичност дигиталних доказа, као и критеријуме који морају бити испуњени да би ти докази били допуштени у кривичном поступку.⁴⁸

47 У Републици Србији је Апелациони суд у Београду, Посебно одељење за организовани криминал, у свом решењу, Кж2 По1 бр. 214/23 од 1. 12. 2023. године, закључио да докази са SKY ECC комуникације прибављени путем међународне правне помоћи у кривичним стварима нису супротни домаћим законима, ни потврђеним међународним уговорима, ни општеприхваћеним правилима међународног права, указујући на то да се правилно првостепен суд позвао на принцип поверења у правни систем друге државе, што би у конкретном случају био правни систем Републике Француске. *Истио*, 34.

48 В. Симоновић, *н. г.*, 20.

ЛИТЕРАТУРА

- Бајовић, Вања, „Encrochat и SKY ECC комуникација као доказ у кривичном поступку“, *Crimen*, бр. 2/2022.
- Бурић, Зоран и др., „Употребљивост резултата масовног надзора комуникација као доказа у хрватском казненом поступку – случај SKY ECC“, *Хрвајски љејойис за казнене знаносји и йраксу*, Загреб, вол. 30, бр. 2/2023.
- Грубач, Момчило и Васиљевић, Тихомир, *Коменйар Законика о кривичном йосйуйку – йрема Законику из 2011. йодине*, Пројурис, Београд, 2013.
- Грубач, Момчило и др., *Коменйар Закона о међународној йравно йомоћи у кривичним сйварима*, Службени гласник, Београд, 2009.
- Илић, Горан П. и др., *Коменйар Законика о кривичном йосйуйку*, Службени гласник, Београд, 2022.
- Симовић, Миодраг и Миле Шикман, „Садржај шифроване комуникације (Ennetcom, EncroChat, Sky ECC, Anom, Exclu) као доказ у кривичном поступку“, *Право и йравда*, бр. 1, Сарајево, 2023.
- Симоновић, Владимир, *Дойушйеносй уйоййребе крийййо-комуникација као доказа у кривичним йосйуйцима*, Центар за мониторинг и истраживање, Подгорица, 2023.
- Солдат, Дарко, „Криптоване комуникације као законити докази у кривичном поступку“, *Зборник радова Удружења йуужилаца/йуужийеља ФБиХ – Часойис за йравну йеорију и йраксу*, бр. 2/2023.
- Шкулић, Милан, „Доказни значај информација из комуникације остварене апликацијама / модификованим уређајима за криптовање – као што су Sky Ecc и Encrochat“, *Crimen*, бр. 1/2024.

Драгослав Љубичановић

Адвокат

ДОКАЗНО СРЕДСТВО ИСПРАВЕ КОЈА САДРЖИ КОМУНИКАЦИЈУ ОСТВАРЕНУ ПУТЕМ „SKY“ АПЛИКАЦИЈЕ И ЊЕНА УПОТРЕБА

Оно што смо до сада чули, било од противника употребе овог доказног средства било од поборника, отвара бројне дилеме, разлоге зашто ово не би смело да се користи као доказно средство. Штавише, свака од ових дилема довољна је да се употреба не прихвати. Чињеница је да је у Републици Србији отпочела употреба ових доказних предлога у правосуђу. Надовезаћу се и указати на само пар конкретизација ових дилема у нашој непосредној пракси са позиција одбране односно основних начела која важе у кривичном праву на простору српске правне јурисдикције.

Тужилаштво приликом предлагања овог доказа њега представља као исправу прибављену путем међународне правне помоћи, те тако самог по себи законитог и неспорне правне снаге у српској правној јурисдикцији. Тек у другом кораку истичу да та исправа садржи „комуникацију“ остварену путем „SKY“ апликације. Следствено томе истичу да се овај доказ може оспоравати само у домену да ли је законито спроведен поступак прибављања путем међународне правне помоћи, али никако по питању његове садржине. Садржина се сматра неспорном истином без могућности преиспитивања.

А шта су заправо у пракси ове исправе како их тужилаштво карактерише. То су ексел табеле које је наше тужилаштво

прибавило путем међународне правне помоћи на носачима електронских података (CD) или путем електронске поште са линкова ограниченог временског трајања.

Само из ових претпоставки јасно је да се отварају небројене дилеме, за које не би било места ни да само буду побројане у овом раду. Стога смо се одлучили да истакнемо две. Питање аутентичности овог доказног предлога у конкретним кривичним поступцима, као и питање начина употребе овог доказног предлога у конкретним кривичним поступцима.

АУТЕНТИЧНОСТ

Сама идеја да се у поступку користи исправа прибављена путем електронске поште преко линка ограниченог трајања, отвара питање да ли такав доказ може бити коришћен, јер не постоји веза од његове употребе у поступку до тренутка прибављања. Што се најбоље дефинише појмом *trace of origine*. Након што линк истекне, не може се више успоставити траг порекла доказа. Зашто ово постављамо на прво место? Зато што је методологија којом је прибављена наводна комуникација преко апликације „SKY“ и даље тајна, јер француске правосудне власти одбијају да је открију. Дакле ми, односно наши правосудни органи не знају начин прибављања предметног доказа, али прихватају његову законитост. Затим, поставља се логично питање, да ли су француски правосудни (или неки други) органи прибавили овај доказ у овој форми и обиму који се користе пред нашим правосудним органима. Извесно је да је у питању неки далеко већи фонд података који су прибављени на нама непознат начин. Дакле, из тог фонда података неко је наводно издвојио ове делове и формирао ове ексел табеле које су доступне у Републици Србији.

Овде се већ мултипликује проблем аутентичности доказа, јер ми нисмо у могућности да их проверимо. Не знамо начин прибављања, не знамо ко је прибавио, не знамо у ком формату и ком обиму је формирана иницијална база која је садржала цео фонд података, не знамо ко и на који начин је формирао

ексел табеле и којим методом се водио у избору садржине, немамо могућност да успоставимо траг од пошиљаоца до конкретног поступка у РС.

Питање аутентичности кулминира у чињеници (не тврди) да је датум екстракције података (за које се тврди да је „SKY“ комуникација) који је наведен у ексел табелама различит од датума измене ексел фајла, а који садржи сваки ексел фајл. Датум измене садржи податак, датум, када је фајл отворен, измењен и сачуван. Дакле, уколико је фајл мењан након наводне екстракције података, његова аутентичност је компромитована. Ексел табеле су мењане, односно нарушена је аутентичност доказа, јер је прекинут низ који започиње екстракцијом а окончава се употребом пред правосудним органима.

Овде смо изложили две проверљиве околности у конкретним поступцима, једна је ситуација која се најбоље дефинише појмом *chain of custody*, а друга је измена самих података.

ПРАВО ОДБРАНЕ НА ПРИСТУП ДОКАЗИМА

Предметни докази у конкретним поступцима се на различит начин користе од стране тужилаштва и одбране. Док тужилаштво има пун приступ предметном доказу, одбрана има врло ограничен приступ. Како су предметни докази у поступцима доступни на носачима електронских података – CD, њихово разгледање и употреба могући су искључиво путем рачунара. Још у фази истраге одбрани је онемогућено да предметне CD добије. Такође, поступајући судови одбијају да одбрани омогуће њихово прибављање.

Док тужилаштво за обраду садржине ових ексел табела, обимних по количини података, има у свом поседу, али и на располагању, целокупну аналитику МУП и обилато је користи, одбрана је сведена на приступ по одобрењу суда, односно тужиоца рачунару у њиховим просторијама на ограничен временски период од три сата.

Да би користила овај доказ, одбрана мора да затражи од органа поступка да јој се омогући коришћење. Затим орган поступка одлучује да ли ће омогућити, а то заправо значи да ли ће дозволити. Па онда када се одобри, бранилац долази у просторију у којој предметне податке може да разгледа на њиховом рачунару. Без могућности стручне помоћи овако специфичан доказ односно његова садржина не може се адекватно обрадити нити користити.

Суд и тужилаштво оваквим коришћењем ових доказа односно спречавањем адекватног приступа предметним доказима врши повреду права на одбрану, тиме што повређује начело равноправности странака у поступку, као и увођењем привилегованих доказа које закон не познаје. Међутим, овим је повређено пре свега начело правичности, јер је јасно да је одбрана доведена у неравноправан положај у односу на тужилаштво.

Из овога је јасно да наши правосудни органи имају дилему око овог доказног предлога, његовог квалитета, прихватљивости, законитости, јер у супротном би био третиран као и сваки други доказ у нашој правној јурисдикцији. Ово указује на то да наше правосуђе овом доказу даје другачији значај од значаја који имају други докази.

Ове околности су потпуно довољне да би се у конкретним предметима питање одрживости одлука заснованих на овим доказима довело у питање. Неравноправан приступ доказима и још битније нарушена аутентичност по нама евидентни су и могу се проверити у свим конкретним предметима у којима се користе предметни докази. Нарочито у предметима у којима су искључиви докази околности које се утврђују управо из ових исправа како их категорише тужилаштво.

ЗАКЉУЧАК

Докле год питање очувања аутентичности доказа од тренутка прибављања до тренутка извођења у поступку буде спорно, не може се прихватити употреба овог доказа у српској

правној јурисдикцији. Јер дигитални податак који је мењан не одговара дигиталном податку који је прибављен. То је суштина овог проблема. Измењени податак више није доказ у односу на оно за шта је предложен као доказ. Зато забрињава да се правосудни органи уопште не баве овим питањем, које је могуће проверити и утврдити у сваком конкретном поступку. Његово утврђивање не изискује ни пуно времена ни компликована вештачења, већ основна знања о ексел табелама, што свакако може да констатује сваки информатичар. Они који се на подручју српске правне јурисдикције баве правом, морају да одбију примену оваквих доказа, јер је ово начин да се понизи српско правосуђе, скривањем не само методологије прибављања доказа, као и скривања изворника доказа, већ нарочито достављањем српским органима измењених доказа, који нарушавају њихову саму суштину.

Мирослав Јовановић

Центар за заштиту жртава трговине људима

SOCIAL PATH – ХУМАНИ МОДЕЛ ИДЕНТИФИКАЦИЈЕ ЖРТАВА ТРГОВИНЕ ЉУДИМА

Како неко може да буде жртва кривичног дела ако нема починиоца, ако нема пресуде, ако нема оптужнице, или ако чак нема ни истраге? На правосудним органима је тежак задатак да са сигурношћу утврде да је неко починио ово кривично дело, које спада у злочине против човечности, и да га осуде на вишегодишњу затворску казну. Трговину људима је често тешко доказати, а највећи терет у том процесу обично пада на онога ко је најрањивији – на жртву. Оне су уплашене, неповерљиве и невољне да пролазе кроз ретрауматизацију коју носи учешће у поступку.

То што некада не можемо са сигурношћу да оптужимо некога за трговину људима, не значи да ћемо остати слепи за особу којој је преко потребна помоћ. Због тога сматрам да је наш модел идентификације жртава најхуманији управо јер одваја процес заштите од кривичног процеса. На овај начин стављамо жртву и њене потребе на прво место и у потпуности испуњавамо обавезе које је Република Србија преузела ратификацијом Конвенције Савета Европе о борби против трговине људима, нарочито онима из члана 12. Конвенције.

Наш систем, пратећи *social path* модел идентификације, има предности у односу на остале, јер се његовом применом спречава да помоћ жртвама буде директно или индиректно

условљена њиховим учешћем у кривичним процесима и даје могућност да особе буду идентификоване и у случајевима када није могуће спровести истрагу, пронађу починиоци, или када оне не желе никакву сарадњу *claw enforcement* системом. Овај систем је похваљен у публикацији ОЕБС-а *Putting victims first: The 'social path' to identification and assistance* и као пример добре праксе представљен на бројним међународним стручним скуповима, укључујући и ОЕБС-ову конференцију у Бечу 2023. године, ODIHR-ову конференцију у Варшави 2024. и Интерполову глобалну конференцију у Београду 2024. године.

Према њему, поступак формалне идентификације жртава трговине људима врши Центар за заштиту жртава трговине људима. То је установа социјалне заштите основана одлуком Владе Републике Србије од 3. априла 2012. године. У одлуци која је објављена у „Службеном гласнику РС“ број 35/12 наводи се да је донета на основу члана 10. став 2. и члана 113. став 1. Закона о социјалној заштити. Центар има својство правног лица (са правима, обавезама и одговорностима утврђеним законом, оснивачким актом и овим статутом – члан 2. Статута Центра), а Влада Републике Србије своја оснивачка права врши преко министарства надлежног за социјалну заштиту (у складу са законом којим је уређена социјална заштита).

Како онда изгледа процес идентификације? Ово је индивидуализован поступак, који стручни радник обликује према могућностима и потребама жртве са којом успоставља контакт ради идентификације. Стога се у неким случајевима идентификациони разговор реализује одмах након упознавања жртве, а у другим након неколико дана или недеља, зависно од стања жртве и њене могућности за сарадњу без додатне виктимизације. Центар је уложио значајне напоре да се поступак идентификације, као и прелиминарне идентификације, од стране свих учесника, спроводи са максималним поштовањем права жртава и поштовањем права на период за рефлексiju, и то пре свега кроз консултације и координацију са другим учесницима у сваком конкретном случају. Том приликом улажемо посебну пажњу у минимизирање секундарне виктимизације

и настојимо да што више информација о трауматичним догађајима добијемо од других органа, као што су полиција или тужилаштво, тако да жртве не морају више пута да говоре о томе. Примери добре праксе јесу они у којима наши стручни радници присуствују давању изјава жртава у полицији или тужилаштвима, што нам омогућава да им том приликом пружимо подршку, али и да дођемо до значајних података.

Интервјуисање претпостављених жртава обављају лиценцирани стручни радници, од којих су сви обучени за спровођење форензичког интервјуа. Они се воде принципима из *Водича за праксу за комуникацију приликом интервјуа ради добијања тачних и поузданих исказа од деце*, NICHD протокола, правилима форензичког интервјуисања, као и поштовања других правила струке.

Подаци се прикупљају и из других извора, од подносиоца пријаве, понекад полиције или тужилаштва, установа социјалне заштите, школа, из досијеа корисника, анализом лекарске документације и на друге начине.

Након тога, врше се њихова анализа и синтеза. Тим стручних радника том приликом комбинује индуктивни и дедуктивни процес мишљења и формулише логичне претпоставке и закључке. На основу тога формулишу се одговарајуће стручно мишљење и закључак, како би се на основу њих планирале даље активности с циљем заштите корисника. Том приликом користе се индикатори постојања трговине људима дефинисани од стране Уједињених нација и Међународне организације рада, као и листе индикатора за формалну идентификацију жртава трговине људима, развијене за потребе Центра. Процена стања, потреба, снага и ризика врши се у складу са системском оријентацијом, сагледавајући кориснике у њиховом окружењу.

На основу овог процеса израђују се налаз и мишљење. Овде се не ради о налазу и мишљењу вештака, већ о документу који је замишљен по угледу на онај који израђује орган старатељства, али је специјализован за случајеве трговине људима и додатно унапређен. Његову садашњу форму је дефинисала група експерата коју је окупила мисија Савета Европе

у Србији 2023. године, а коју су чиниле судије, тужиоци и универзитетски професори, заједно са стручним радницима Центра. Овај документ се заснива на детаљној процени и у њему се наводе важни подаци и стручни закључци о претпостављеној жртви: њеном здравственом стању, когнитивном и емоционалном функционисању, породичној историји и тренутном функционисању, социоекономском стању, културолошким факторима, слици о себи, нивоу социјалне интеграције, перспективи и виђењу искуства трговине људима. Овде се објашњавају вулнерабилности и резилијентности особе у периоду врбовања и експлоатације, њене способности да се одупре трафикеру, баланс или дисбаланс њихових моћи и динамика њихових односа. Приказују се механизми врбовања, контроле и експлоатације, као и последице по жртву. На крају, износи се мишљење о томе да ли се ради о жртви трговине људима и дају препоруке с циљем њене заштите.

Овај документ се обавезно шаље надлежној полицијској управи и вишем јавном тужилаштву, а пракса показује да је његова примена у кривичним поступцима све већа. Имамо и судске пресуде, попут Пресуде Апелационог суда у Новом Саду КЖ 1 304/22, која се, између осталог, позива и на налаз и мишљење Центра за заштиту жртава трговине људима.

У току 2025. године, радна група коју је основало Министарство унутрашњих послова израдила је Нацрт закона о сузбијању и спречавању трговине људима и заштити жртава, чије се усвајање очекује у наредном периоду. Према њему се потврђује овај начин формалне идентификације жртава, а уводи се и интердисциплинарна комисија која ће имати мандат да преиспитује одлуке Центра.

Данас, за сваку идентификовану жртву, Центар даље организује помоћ и подршку и координира процесом њихове заштите у наредним годинама. Новим правилником о идентификацији и координацији заштите жртава, из 2024. године, Центар је увео принцип ургентног реаговања по пријави, у три корака, који подразумева да се у року од 24 часа од пријема пријаве:

1) контактира жртва како би се информисала о својим правима и процениле њене ургентне потребе с циљем њене заштите;

2) алармирају све релевантне установе и службе (полицијске управе, тужилаштва, центри за социјални рад, здравствене установе...);

3) донесе одлука о покретању поступка идентификације, чиме жртва добија сва загарантована права.

Функционисање овог система подразумева постојање 24-часовног дежурства стручних радника.

Резултат овог приступа је и константно повећање броја идентификованих жртава трговине људима. Формално је идентификована 71 жртва трговине људима, што представља повећање четврту годину заредом.

Када су у питању облици експлоатације, сада већ можемо да уочимо тренд да сексуална експлоатација није више тако доминантна. Она је до 2023. године била апсолутно најзаступљенији облик експлоатације, са 50 и више процената, али је у последње две године њена заступљеност приближна радној експлоатацији и случајевима принуде на просјачење. Већ трећу годину заредом расте број идентификованих жртава радне експлоатације, међу којима су и домаћи и страни држављани.

У току 2024. године, проценат жртава сексуалне експлоатације међу идентификованим особама је 32%, проценат жртава радне експлоатације 26%, проценат жртава принуде на просјачење 19%, 14% жртава је било принуђено на вршење кривичних дела, 5% су биле експлоатисане кроз принудни брак, а идентификовали смо и жртве принуде на учешће у ратним сукобима (1%) и илегалног усвојења (3%).

И даље је највећи број идентификованих жртава из Србије, али је приметан значајан пораст броја страних држављана (идентификовано 167% више у односу на претходну годину). Две трећине њих је идентификовано у Србији, а остали у земљама порекла или на мигрантској рути. Они су најчешће експлоатисани сексуално (44%), затим радно (31%),

кроз принуду на вршење кривичних дела (13%), принудне бракове (6%) и у ратним сукобима (6%).

У 2025. години имамо изузетан раст броја пријава сумњи на радну експлоатацију страних држављана. Први пут од оснивања установе, Центар има више пријава које се односе на стране него на домаће држављане. Иако је у већини случајева процењено да се не ради о трговини људима, већ о другим облицима кршења њиховог права, важно је системски реаговати на ове ризике.

Проценат жена је изузетно висок и потврђује да је трговина људима облик родно заснованог насиља. У 69% случајева жртве су жене, и оне су најчешће сексуално експлоатисане, док су мушкарци углавном експлоатисани радно.

Проценат деце је такође веома велики и износи 49%, тако да је готово свака друга жртва малолетна, а просечна старост експлоатисаног детета је 12 година. Деца су најчешће експлоатисана кроз принуду на просјачење, у 29% случајева, затим сексуално, у 23% случајева, а затим кроз принуду на вршење кривичних дела и кроз принудне бракове. Деца без родитељског старања су такође посебно рањива и док су на смештају у установама социјалне заштите, али и она која живе у хранитељским или сродничким породицама. Деца са проблемима у понашању у ризику су од експлоатације кроз принуду на вршење кривичних дела. У току 2024. године идентификовали смо петоро деце која су експлоатисана на овај начин и ради се о дечацима који су и раније имали проблеме у понашању, што су трафикери користили приликом врбовања.

Деца из ромске популације су у високом ризику од експлоатације кроз принуду на просјачење. Такође, у овој популацији много су чешћи принудни бракови, који такође повећавају ризик од трговине људима. Девојчице које бивају продате ради брака често у тој заједници буду вишеструко злостављане. У току прошле године идентификовали смо четири девојчице које су експлоатисане у оквиру принудног брака, и то све четири сексуално, а две и сексуално и радно.

Особе са интелектуалним и менталним тешкоћама такође су посебно угрожене. У току 2024. године идентификовали смо седам особа из ове популације, које су биле радно експлоатисане, углавном у пољопривреди. Нарочито су угрожене особе које живе и раде на фармама које су удаљене од насеља, с обзиром на то да су поред свог инвалидитета додатно рањиве и због социјалне изолованости.

За све идентификоване жртве трговине људима у 2024. години Центар је дао мишљење да је потребно да им се додели статус посебно осетљивог сведока. Овај статус је изузетно значајан и пракса је показала да жртве које пред правосудним органима морају да дају изјаве у присуству трафикера бивају изложене изузетно високом степену секундарне виктимизације, испољавају снажне реакције на трауму и мање су спремне да сведоче о ономе што су преживеле. Нажалост, немају сва тужилаштва и судови потребну опрему за давање изјава преко видео-линка, а неки ову опрему не користе иако је поседују, па се дешава да жртве, упркос статусу посебно осетљивог сведока, морају да сведоче у присуству оптужених и њихових адвоката, из малих просторија, често уз различите притиске.

Центар је за све кориснице, односно кориснике који су учествовали у правосудним поступцима као оштећени, а који су то желели, обезбедио пратњу на сведочења и давања изјава и настојао да у сарадњи са правосудним органима и полицијом организује њихов долазак безбедно и без сусретања са трафикерима. У већини случајева, наши стручни радници су присуствовали сведочењима и давањима изјава као особе од поверења.

Сарадња система правосуђа и система социјалне заштите од огромног је значаја и чини се да све већи број тужилаца зна да квалитетну изјаву може добити само од сведока који је сигуран и заштићен, као и да у њему не гледа само доказно средство већ човека коме је неопходна помоћ.

Нађа Младеновић

Заменик градског правобраниоца Града Београда

АНАЛИЗА ОСНОВАНОСТИ СУДСКИХ ОДЛУКА У ПОГЛЕДУ ПАСИВНЕ ЛЕГИТИМАЦИЈЕ И ОДГОВОРНОСТИ ГРАДА БЕОГРАДА У ПАРНИЦАМА ЗА НАКНАДУ ШТЕТЕ НАСТАЛЕ УЈЕДОМ НЕВЛАСНИЧКЕ ЖИВОТИЊЕ

У првој половини текуће 2025. године, Градском правобранилаштву Града Београда достављене су 322 тужбе за накнаду нематеријалне штете узроковане уједом невластичке животиње против туженог Града Београда. Појединим тужбама, поред Града Београда, обухваћено је и ЈКП „Ветерина Београд“, као друготужени.

У 2024. години број поднетих тужби је износио 657.

Током 2024. и 2025. године забележен је пријем близу 400 захтева Комисији за процену основаности захтева грађана за накнаду нематеријалне штете због повреда нанесених од стране невластичких животиња (претежно паса) основаној при градској управи Града Београда, Секретаријат за комуналне и стамбене послове. Више од половине је резултирало закључењем уговора о вансудском поравнању на процењене износе, који су вишеструко мањи од износа које досуђују судови. Преостали захтеви су одбачени као неосновани или подносиоци нису прихватили поравнање. Претходно обраћање Комисији не представља услов за покретање судског поступка.

Кратак резиме поступака у пракси

Временски оквир трајања првостепених парничних поступака у споровима ове врсте износи до годину и по дана, и спроводи се у најчешће одржана четири рочишта – припремно, односно прво рочиште за главну расправу, у зависности од тога да ли се ради о спору мале вредности или не, друго рочиште, на коме се саслушавају парничне странке, треће рочиште, које је предвиђено за саслушање евентуалних сведока и одређивање вештачења, и последње, на коме се закључује главна расправа.

Висина вредности спорова варира од означених 100.000,00 динара до чак 900.000,00 динара, а оптимални тражени, уједно и најчешће досуђени износи, крећу се у распону од 150.000,00 до 250.000,00 динара. Висину тужбеног захтева тужиоци опредељују паушално и произвољно, без објективних критеријума. У пракси је уочено да је у великом броју предмета вредност спорова у тужбеним захтевима по правилу означена са 400.000,00 динара.

Поступајући судови у првом степену тужбене захтеве на име накнаде штете за физичке болове и претрпљени страх усвајају готово без изузетка, док захтеви за накнаду због наружености и умањене животне активности најчешће буду одбијени као неосновани. Тиме, поред утврђене главне обавезе, на терет туженог Града Београда падају и трошкови поступка. Једноставном математиком долази се до цифре од још најмање 100.000,00 динара, колико оквирно износи излазак пуномоћника адвоката на 4 (четири) рочишта, састав најмање 2 (два) поднеска – по важећој адвокатској тарифи, која је на снази од 5. јула 2025. године, као и трошкови 2 (два) медицинска вештачења и висина таксе на тужбу, која такође буде преваљена као трошак туженог. Свакако постоје примери поступака који су окончани одлуком о трошковима поступка који су изнад и испод изведеног пресека.

Минимална досуђена висина накнаде на име нематеријалне штете углавном се креће од 80.000,00 до 100.000,00

динара, а укупан досуђени износ потом бива увећан за бар 30 одсто услед обавезе туженог да надокнади и трошкове поступка другој страни сходно успеху у спору. Градско правобранилаштво Града Београда као законски заступник Града Београда редовно изјављује правне лекове на донете пресуде.

Током трајања поступака, поступајућим основним судовима као и у изјављеним жалбама Апелационом суду у Београду, доследно и концизно се указује се на *одсуство њивравној основа*.

Основни приговор материјалноправне природе који се истиче у писменим поднесцима и усмено, на рочиштима, јесте приговор недостатака пасивне легитимације на страни туженог Града Београда. То за сада, међутим, остаје без успеха, следом највероватније устаљене праксе првостепених судова, која почива на неадекватној правној аргументацији.

Врховни касациони суд је Пресудом Рев 1676/2015 од 22. 10. 2015. године, одлучивањем о ревизији тужиоца Д. К. као изузетно дозвољеној, *ујтврдио одговорност туженој Града Београда за накнаду нематеријалне штете која је тужиоцу њроузрокована уједом њса луштилице њо основу члана 184. Закона о облигационим односима*.

Члан 184. Закона о облигационим односима („Службени лист СФРЈ“, бр. 29/78, 39/85... „Службени лист СРЈ“, број 31/93, „Службени лист СЦГ“, број 1/03 – Уставна повеља и „Службени гласник РС“, број 18/20) гласи: *Предузећа и друђа њравна лица која врше комуналну или друђу сличну делатност од ојшћег интереса одговарају за штету ако без ојправданог разлога обуставе или нередовно врше своју услугу*. Узевши у обзир конструкцију законске одредбе која *numerus clausus* наводи ограничен број форме могућег одговорног субјекта, јасно је да она није применљива на Град Београд, који није предузеће, нити друго правно лице које врши комуналну делатност, већ јединица локалне самоуправе која за обављање комуналне делатности оснива јавно предузеће коме поверава обављање комуналних делатности. Дакле, Град Београд као такав није и не може да буде субјект наведене законске норме. Описано

својство може да има само ЈКП „Ветерина Београд“, и само у случају да током парничног поступка тужилац недвосмислено докаже испуњење кумулативно постављених услова – да је јавно комунално предузеће обуставило или нередовно вршило делатност и да је то учињено без оправданог разлога.

Став о пасивној легитимацији туженог града Београда у пресудама је углавном образложен цитираним одредбама следећих аката: Статута града Београда („Службени лист града Београда“, бр. 18/95... 21/99, 2/00 – испр. и 30/03), Закона о комуналним делатностима („Службени гласник РС“, бр. 88/11... 94/24) и/или Закона о ветеринарству („Службени гласник РС“, бр. 91/05... 17/19).

Неутемељеност и неодрживост става суда заснованог на побројаним актима је двострука.

Најпре, одредбе закона и подзаконских аката тумаче се појединачно и фрагментарно, без међусобног повезивања и дубље разраде која указује на међусобну условљеност.

Као друго, највећи број судских одлука поред напред цитираних не садржи осврт и на друге важеће нормативне акте, као што су: Закон о локалној самоуправи („Службени гласник РС“, бр. 128/07... 111/21), Статут ЈКП „Ветерина Београд“ и Одлука о обављању делатности зоохигијене на територији града Београда („Службени лист града Београда“, број 114/16), без којих целовита анализа конкретног правног питања не може да буде квалитативно извршена.

Са тим у вези, нужно је пажљиво сагледати генезу свих референтних позитивних прописа у вези са конкретном правном ствари, која уједно представља и основно правно питање у оваквим споровима – (не)постојање пасивне легитимације туженог града Београда у споровима за накнаду штете настале уједом невластничке животиње – како следи.

– Одредбом члана 2. Закона о комуналним делатностима дефинисана је обавеза града Београда да „створи услове за обезбеђење квалитетног пружања комуналних делатности“. Чланом 3. истог закона су побројане комуналне делатности.

Чланом 3. став 1. тачка 14. *дефинисана је делатност зоохигијене као комунална делатност која између осталог подразумева и „хватање, превоз и збрињавање напуштених и изгубљених животиња“*. Одредбом члана 5. предвиђа се да комуналне делатности обавља јавно предузеће, привредно друштво, предузетник или привредни субјект.

– Град Београд није предузеће, нити друго правно лице које врши комуналну делатност, већ је јединица локалне самоуправе, која, сагласно члану 20. став 1. тачка 5. Закона о локалној самоуправи *не врши, већ уређује и обезбеђује обављање и развој комуналних делатности*.

Из наведеног произлази очигледна кохерентност законских прописа у погледу прецизно дефинисане обавезе Града Београда у конкретној области. Затим,

– Закон о ветеринарству у члану 46. прописује да је локална самоуправа дужна да на својој територији *организује зоохигијенску службу ради, између осталог, „хватања и збрињавања напуштених животиња“* – у питању је структурално упућујућа норма.

– Статутом ЈКП „Ветерина Београд“ ближе је дефинисан опис обавеза које проистичу из Одлуке о обављању делатности зоохигијене на територији града Београда („Службени лист града Београда“, број 114/16).

– Чланом 3. Одлуке дефинисан је начин обављања делатности зоохигијене.

– Чланом 4. Одлуке предвиђено је да делатност зоохигијене обавља ЈКП „Ветерина Београд“, чији је оснивач Град Београд.

Дакле, Град Београд је основао ЈКП „Ветерина Београд“, чија је делатност вршење послова комуналне зоохигијене.

Имајући у виду све наведено, очигледно је да Град Београд ни на који начин није у материјалноправном односу са тужиоцима, те стога није у обавези да надокнади евентуалну штету коју су тужиоци претрпели.

ЈКП „Ветерина Београд“ одговара самостално за обавезе у правном промету по меродавном закону, оснивачком акту и статуту, услед чега не постоји однос солидарне одговорности између оснивача и основаног јавног комуналног предузећа.

Као пример неадекватног и прешироког тумачења материјалног права које је у колизији са наведеним законским одредбама, може да послужи Пресуда Апелационог суда у Београду ГЖ 72/25 од 6. 2. 2025. године, којом је потврђена пресуда првостепеног суда о утврђеној одговорности Града Београда, уз наводе *„да се јединица локалне самоуправе не ослобађа одговорности поверевањем комуналне делатности јавном комуналном предузећу са којим солидарно одговара“* и *„да је чињеница да је имао лућалица на јавној површини код улаза у робље довољна за закључак да комунална делатност није редовно вршена по члану 184. ЗОО“*.

Да ли оваквим ставом суд пледира на одговорност Града Београда по основу кривице, иако град Београд није субјект норме члана 184. ЗОО, и чиме је кривица у том случају доказана? Ниједна судска одлука не садржи елемент доказаног деликта на страни туженог Града Београда, иако члан 184. ЗОО по својој структури и значењу, захтева доказ субјективне одговорности, односно одговорности по основу кривице.

На овом месту истиче се и наредна кључна чињеница.

Наиме, у парницама у којима својство тужених имају и Град Београд и ЈКП „Ветерина Београд“, одговорност Града Београда може бити евентуално само супсидијарна, никако солидарна. Одговорност оснивача јавно-комуналних предузећа није директна, нити солидарна по закону (*ex lege*), осим у случају стечаја („Службени гласник РС“, бр. 104/09, 99/11 – др. закон... 44/25 – одлука УС). С тим у вези, судска одлука којом је утврђена солидарна одговорност за накнаду штете тужених Града Београда и ЈКП „Ветерина Београд“, као оснивача и основаног, није заснована на закону и нема ваљано правно упориште.

Још један пример одлучивања које није јединствено нити усклађено огледа се у томе да судови неједнако поступају у односу на чињеницу пасивног супарничарства. Кад су својством тужених означени и Град Београд и ЈКП „Ветерина Београд“, донета одлука гласи на солидарну утврђену обавезу накнаде штете, док се, с друге стране, судови не осврћу на чињеницу да су многи тужбени захтеви усмерени искључиво на Град Београд као једино тужено лице и усвајају такве тужбене захтеве, што резултира неуједначеном праксом. Имајући у виду претходно истакнуте чланове закона, који следом прецизне терминологије законских норми недвосмислено указују на то да тужбама превасходно мора бити обухваћено јавно-комунално предузеће као једино пасивно легитимисано лице, било самостално, било у форми евентуалног супарничара, са тужбеним захтевима у којима је својством туженог означен искључиво Град Београд суд би морао поступати у складу са чланом 211. ЗПП. Спорна образложења судских одлука заснована су на важећим законским одредбама које јасно указују на обим и врсту обавеза Града Београда у области у питању и форму основаног правног лица у чијој је надлежности вршење делатности зоохигијене као делатности од општег интереса.

Преглед чињеничног стања у парницама накнаде штете изазване уједом невластичке животиње

Чињенично стање у поступцима ове врсте највећим делом уједначено је и униформно. Доказана снага се претежно заснива на речи тужилаца као странака са искључивим интересом за успех у спору.

Налази и извештаји лекара домова здравља и других државних здравствених установа при првом прегледу након догађаја садрже формалан опис озледе и изјаву тужиоца о узроку озледе и степену бола. *„Пацијент наводи да ња је озледио њас лутилица... објективно уједна њовршинска рана без знакова ошћећења мишића, њејиве и неуроваскуларних елемената, не*

жали се на бол, анализе итд.“ Овакав опис повреде и њему слични представљају уобичајени садржај извештаја ординирајућих лекара и махом нису снабдевени ближим описом повреде у виду дубине ране, величине или промера, односно и када јесу, уочава се да су углавном констатоване површинске ране, огуљотине, дужине 0,5, 1, 1–2 цм и сл.

Природа повреда је таква да су најчешће окарактерисане као лаке телесне. Фото-документација као прилог, односно доказ тужбених навода се прилаже тек изузетно, а и чак и тада су фотографије углавном лошег квалитета, или је усликан само екстремитет из близине и не може се са сигурношћу закључити да припада тужиоцу.

Тужиоци без изузетка сведоче о изненадном и ничим неизазваном нападу животиње, у вези с којим тврдњама не постоји могућност провере тачности. Судови као ни заступник туженог/их, нажалост, немају на располагању инструмент провере да ли се догађај заиста одиграо на описани начин, или је тужилац неком својом радњом или понашањем у односу на животињу допринео догађају, или га можда и изазвао.

Иако објективно постоји могућност да су тужиоци одређеном интеракцијом допринели исходу догађаја, нужно се као објективан, тачан и смислени узима искључиво исказ те парничне странке.

Животиње (пси најчешће) описане су као „луталице“, и тужиоци најчешће истичу да нису имали прилике да их виде ни пре ни после догађаја. Индикативно је да, у највећем броју поступака, тужиоци сведоче да нису обавестили надлежну службу ЈКП „Ветерина Београд“ о догађају, иако би грађанска дужност, као и претрпљени и будући страх од поновног напада, о чему се неретко приметно наглашено сведочи, налагао другачије деловање. Такво поступање представља опозит од наратива тужбених захтева којима се пледира на појаву изузетних траума и различитих психосоматских сензација код тужилаца као последице штетног догађаја и формирања страха од паса који раније није постојао.

Услед неинформисаности о догађају, ЈКП „Ветерина Београд“, која по закону обавља делатност зоохигијене, није у могућности да се изјасни о евентуалном налажењу и хватању животиње, што ни на који начин не може да буде приписано контексту нередовног вршења делатности.

У вези са изнетим, појединим тужбама се имплицира на одговорност Града Београда у смислу одредбе чл. 173. и 174. Закона о облигационим односима, међутим, тужени не пружа комуналну услугу, нити обавља делатност зоохигијене, већ је у свему поступио у складу са својим законским обавезама, те организовао зоохигијенску службу и тиме обезбедио обављање комуналне делатности, што је био и дужан да учини. Самим тим, како штету није проузроковао пропуштањем организовања уређења и обезбеђења услова обављања и унапређења комуналних делатности, сходно чл. 2. и 8. Закона о комуналним делатностима, тужени не може бити ни дужан да исту надокнади. Наведено из разлога што у смислу члана 174. ЗОО, који одређује субјекат одговорности, Град Београд није ималац опасне ствари нити обавља опасну делатност.

Коначно, највећу правну односно чињеничну снагу тужбеним наводима и напослетку легитимитет судским одлукама, поред речи тужиоца као парничне странке, дају налази и мишљења судских вештака медицинске струке, специјалиста ортопедије и неуропсихијатара, на околност механизма настанка и тежине физичких повреда, као и претрпљеног страха и душевних болова. Иако израђени по правилима струке, не може се занемарити чињеница да се у највећем делу опет заснивају на речи тужилаца. Мишљење вештака ортопеда се заснива на преписаном основном лекарском извештају који садржи наводе пацијента о догађају и субјективном стању, а допуњено је квалификацијом о врсти и тежини повреде. Као што је претходно истакнуто, у великој већини поступака ове врсте констатује се постојање лаке телесне повреде или оштећења код тужилаца.

Све истакнуто, међутим, постаје додатно спорно у појединим ситуацијама у пракси које појачано доводе у сумњу

постојање и ток узрочно-последичне везе догађаја и штете и правно релевантну повезаност одговорности туженог Града Београда за настану последицу. Као аргумент овој премиси може да послужи поступак пред Првим основним судом у Београду, у коме је тужила сведочила да ју је невластички пас напао док је шетала своја два пса, док је у другој ситуацији тужилац захтев за накнаду штете засновао на повреди коју је задобио док је раздвајао два пса – свог и невластичког.

Формално посматрано, када је меритум тужбеног захтева поткрепљен само и једино излагањем стране са искључивим интересом за постизањем успеха у спору, објективност потпуно и тачно утврђеног чињеничног стања, објективно анализирајући, изостаје.

Налази вештака неуропсихијатра, израђени уз примену адекватне методологије, такође су засновани на излагању тужилаца у погледу интензитета страха и броја фобија формираних након и поводом догађаја.

Приликом одлучивања о висини тужбених захтева, поступајуће судије врше одређене корекције од предмета до предмета, вођени, између осталог, и личним осећајем и проценом, с обзиром на то да објективни критеријуми и параметри, као што је апострофирано, не постоје.

Ипак, за разлику од претежног става, у појединим поступцима суд је при идентичном чињеничном стању ипак нашао да тужбени захтев није основан.

Пресуда Првог основног суда у Београду 8 П 11727/2012 од 16. 6. 2021. године у делу образложења гласи: „Имајући у виду да је тужилац претрпео лаку телесну повреду и са тим у вези трпео физичке болове јаког интензитета у наредних 10 минута у односу на повређивање, то нису испуњени услови за досуђивање накнаде нематеријалне штете по основу претрпљених физичких болова, јер да би се досудила када је у питању лака телесна повреда, нужно је да су физички болови јаког интензитета и дужег трајања... Пошто је тужилац трпео страх за живот 30 секунди и потом секундарни страх јаког

интензитета у трајању од само 30 минута, који је накнадно слабио и није оставио последице, то нема основа досуђивању накнаде нематеријалне штете ни за претрпљени страх, јер не би било спојиво са природом и сврхом због које се досуђује накнада нематеријалне штете...”

Пример афирмативног вођења парнице ове врсте и изразито темељног приступа јесте и неправноснажна Пресуда Првог основног суда 34 П 12782/18 у Београду. Парница је покренута након што је претходно поступајуће јавно тужилаштво одбацило кривичну пријаву подносиоца (тужиље) против извесног осумњиченог лица као власника пса за извршење кривичног дела Изазивање опште опасности из члана 278. КЗ. С обзиром на то да пас није био чипован, поднетом тужбом за накнаду штете животиња је аутоматски означена као не-власничка и тужен је Град Београд. Током опсежне расправе је утврђено да је нечипован пас био један од паса који је боравио у дворишту комшије тужиље, о коме се он неадекватно старао, из чијег дворишта је излетео и ујео тужиљу. Тужбени захтев је одбијен, а *наведена пресуда је очигледан пример доказаној неодговорној постојања власника животиња, за чије постојање се следом појешне примене материјалној права одговорности директно преваљује на Град Београд.*

Начин на који се тумачи и примењује правна аргументација којом судови детерминишу одговорност Града Београда за штету од напада невластничких животиња, у есенцији саме ствари даје повода за разматрање да ли се термин „невластничка животиња“ примењује супротно својој сврси.

Ratio законске формулације „невластнички пас“ у својој основи треба да укаже на то да је пас у апсолутном смислу и свеобухватно без власника. Из истог се не може априори закључити да је сваки пас који се слободно креће или чији власник није уочен у непосредној близини невластнички, а доказ за то јесте и напред поменути судска пресуда. Неретко се ради о животињама које неодговорни власници држе одређено време, а затим их пусе, или о псима који нису чиповани јер власници не воде рачуна. *Колективна неодговорност*

йојединаца не би смела да аутоматски произведе одговорности јединице локалне самоуправе.

Резимирано, описано чињенично стање и истакнута правна аргументација у судским одлукама не могу бити адекватан основ за формирање позитивног става у погледу пасивне легитимације туженог Града Београда у парницама за накнаду штете настале уједом невластичке животиње. Следом наведеног, иста правна аргументација не производи основан, нити законит закључак о одговорности Града Београда, посебно имајући у виду да у том погледу судске одлуке нису уједначене, већ се став о врсти одговорности туженог Града Београда разликује од пресуде до пресуде, што ствара правну конфузију и несигурност, а пресуде чине неправилним у сваком свом елементу.

Срђан Шупут

Виши јавнотужилачки сарадник Другог основног јавног
тужилаштва у Београду

КРИТЕРИЈУМИ УТВРЂИВАЊА ЕЛЕМЕНАТА КРИВИЦЕ КОД САОБРАЋАЈНИХ ДЕЛИКАТА У КРИВИЧНОМ ПОСТУПКУ

Сажетак: У овом раду разматраће се различите анализе образложења субјективних елемената кривичног дела. Фокус ће преваходно бити усмерен на анализу директног умишљаја, евентуалног умишљаја и свесног нехата као облика кривице, психички однос учиниоца према делу – свест и воља учиниоца, разматрање појма пажње кроз призму одређених саобраћајних ситуација, као и њихово уобличавање кроз поједине и честе правне и реалне (чињеничне) ситуације.

Кључне речи: кривица, директни умишљај, евентуални умишљај, свесни нехат, свест, воља, пажња, судска пракса

Л. УВОД

Веома мали број кривичних закона данас у свету прописује, односно дефинише општи појам кривичног дела. Наш Кривични законик је један од ретких закона који пружа дефиницију општег појма кривичног дела, па је тако у члану 14. Кривичног закона прописано да је „кривично дело оно дело које је законом предвиђено као кривично дело, које је противправно и које је скривљено“.¹ Јасно се уочавају сва четири

¹ Кривични законик („Службени гласник РС“, бр. 85/05, 88/05 – испр., 107/05 – испр., 72/09, 111/09, 121/12, 104/13, 108/14, 94/16, 35/19 и 94/24).

елемента у објективно-субјективној дефиницији општег појма кривичног дела која чине радњу (дело) кривичног дела – предвиђеност кривичног дела у закону, противправност кривичног дела и кривица као једини субјективни елемент.

Кривица, као једини субјективни елемент у општем појму кривичног дела, састоји се из три компоненте, и то урачуњливости, умишљаја или нехата и свести (односно дужности и могућности свести) о противправности. У том контексту кривица је нужан услов за утврђивање кривичне одговорности – *nulla poene sine culpa*.

Умишљај (*dolus*) представља тежи облик кривице. Постоје два облика умишљаја. Директни умишљај подразумева да је учинилац свестан свих обележја дела, а посебно наступања последице, те жели и хоће њено наступање, док је код евентуалног умишљаја учинилац свестан свих обележја дела, у која се сврстава и наступање последице које је овде неизвесно, али пристаје на њено наступање. Чланом 25. Кривичног законика прописано је да је кривично дело учињено са умишљајем када је учинилац био свестан свог дела и хтео његово извршење или када је учинилац био свестан да може учинити дело па је на то пристао.² Код оба облика не могу да се не запазе два ефемерна појма, који чине њихово одређење, а то су свест (интелектуални елемент) и воља (волунтаристички), о чему ће касније бити више речи.

Нехат (*negligentia*, у каснијој схоластици и *culpa*) представља лакши облик кривице. Такође, постоје два облика нехата. Нехат може постојати као услов за постојање кривичног дела само када је у закону изричито прописан. Свесни нехат подразумева да је учинилац свестан могућности да учини дело, али олако држи да до тога неће доћи или да ће то моћи да спречи, док несвесни нехат подразумева потпуно одсуство психичког односа учиниоца према делу, односно одсуство елемента свести и воље, када се он успоставља искључиво

2 Кривични законик („Службени гласник РС“, бр. 85/05, 88/05 – испр., 107/05 – испр., 72/09, 111/09, 121/12, 104/13, 108/14, 94/16, 35/19 и 94/24).

на нормативним елементима. Те нормативне компоненте подразумевају дужност и могућност да се према објективним околностима у конкретном случају и према субјективним својствима учиниоца предвиди наступање последице. Чланом 26. Кривичног законика прописано је да је кривично дело учињено из нехата када учинилац није био свестан да својом радњом може учинити дело иако је према околностима под којима је оно учињено и према својим личним својствима био дужан и могао бити свестан те могућности.³

II. СУДСКА ПРАКСА

У наредним пасусима осврнућемо се на анализу чињеница у одређеним конкретним саобраћајним ситуацијама које су утицале на то да се утврди кривица – евентуални умишљај или свесни нехат.

II.1. Саобраћајна ситуација – обарање пешака на пешачком прелазу

У једној пресуди Другог основног суда у Београду првостепени суд је у својој изреци навео „да је окривљени дана 19. 11. 2022. године, око 20.45 часова, у Београду, ГО Раковица, на раскрсници улице Расинске и улице 11. крајишке дивизије, у стању урачунљивости, свестан забрањености свог дела и свестан да својом радњом може угрозити јавни саобраћај, тако да доведе у опасност живот и тело људи, али је олако држао да до тога неће доћи, као учесник у саобраћају на путевима, није се придржавао саобраћајних прописа из члана 23. став 2. Закона о безбедности саобраћаја на путевима, према којима возач, када прилази пешачком прелазу, мора да прилагоди брзину возила тако да у свакој ситуацији коју види или има разлога да предвиди може безбедно да заустави возило испред пешачког прелаза, на тај начин што се кретао моторним возилом марке

3 Кривични законик („Службени гласник РС“, бр. 85/05, 88/05 – испр., 107/05 – испр., 72/09, 111/09, 121/12, 104/13, 108/14, 94/16, 35/19 и 94/24).

'*fiat multipla*,' коловозом улице Расинске, гледано из правца улице Нићифора Нинковића у правцу улице 17. октобра и доласком до раскрснице са улицом 11. крајишке дивизије, ушао у раскрсницу и на обележеном пешачком прелазу, предњим делом возила, ударио је и на коловоз оборио пешака, оштећену, која је коловоз улице Расинске прелазила преко обележеног пешачког прелаза долазећи возилу са леве стране, услед чега је оштећена задобила тешке телесне повреде, чиме је извршио кривично дело тешка дела против безбедности јавног саобраћаја из члана 297. став 3. у вези са чланом 289. став 3. у вези са ставом 1. Кривичног законика.⁴⁴ Током предистражног поступка пред овим тужилаштвом, као и током главног претреса пред Другим основним судом у Београду, све утврђене чињенице биле су неспорне осим када је реч о утврђивању кривице с обзиром на то да је тужилаштво сматрало да је у конкретном случају окривљени поступао са евентуалним умишљајем, док је одбрана тврдила да је поступао са свесним нехатом.

У образложењу пресуде првостепени суд је, ценећи психички однос окривљеног према извршеном кривичном делу, врло штуро, паушално и у две реченице извршио анализу и донео крајњи суд у погледу облика кривице, не наводећи и не пружајући било какву анализу осталих несумњиво јасних објективних околности које чине саму саобраћајну ситуацију.

Наиме, првостепени суд је као један од главних (укупно два) разлога приликом утврђивања степена кривице – свесног нехата навео „начин кретања окривљеног, односно да се окривљени зауставио испред пешачког прелаза, како би пропустио пешака са псом, да је потом наставио кретање, не обративши пажњу на још једног пешака (оштећену) који му је долазио са леве стране“. Као други разлог приликом утврђивања степена кривице првостепени суд је навео „услове саобраћаја и то да је био мрак, да је падала киша, као и положај пешачког прелаза у односу на уличну расвету – како то произлази из исказа окривљеног, оштећене и фото-документације, и то фотографија 1 и 2“.

44 Други основни суд у Београду, 18 К број 452/24 од 18. 6. 2024. године.

Ово тужилаштво је сматрало да је прву околност првостепени суд ценио на погрешан начин, и то из више разлога. За почетак, **окривљени се непосредно пре заустављања и приласка наведеном пешачком прелазу кретао праволинијски у односу на коловоз Расинске, односно није прилазио пешачком прелазу из неке друге (попречне) улице с леве или десне стране, под одређеним углом или косином, а управо праволинијско кретање возила неспорно доприноси најјаснијем прегледу и контроли саобраћајне ситуације испред возила, с леве и десне стране, што је и те како значајно за касније утврђивање осталих чињеница.** У погледу друге околности (разлога), првостепени суд је навео „положај пешачког прелаза у односу на уличну расвету како то произлази из исказа окривљеног“, а да то нити првостепени суд у свом образложењу, нити окривљени ни у једном тренутку није навео у свом исказу ни током предистражног поступка, нити током главног претреса, већ искључиво да је био мрак и да пешачки прелаз није осветљен, **те је неспорно да је првостепени суд ценио нешто што уопште не егзистира у изјави окривљеног, а што је навео као један од три главна разлога, поред „мрака“**

и „падања кише“. Ако се погледају фотографије из фото-документације, поготово оригиналне, јасно се уочава следеће. И иза и испред наведеног пешачког прелаза дуж Расинске улице (у опсегу видљивости на фотографијама) равномерно је распоређена улична расвета која је све време била у функцији, те ни на који начин није могла да буде реметилачки фактор у конкретној ситуацији. Напротив, из записника о увиђају саобраћајне незгоде врло јасно произлази да је била ноћ и да је пут осветљен уличном расветом, те да је окривљени могао да има само повољнију ситуацију да уочи пешаке на пешачком прелазу. Затим из фотографија 1 и 2, на којима је приказан шири и ближи изглед лица места из смера кретања возила окривљеног, може се јасно видети прегледна ситуација у смислу да ни са леве ни са десне стране до краја пешачког прелаза нису била паркирана возила, нити су се налазиле било какве друге препреке које би возачу додатно одвраћале пажњу при прилажењу самом пешачком прелазу и уочавању лица која ступају на пешачки прелаз. Даље, разделне линије коловоза између саобраћајних трака, као и линије које означавају пешачки прелаз, јасно су уцртане белом, неизбледелом бојом, а на тротоару одмах поред означеног пешачког прелаза јасно се уочавају вертикални саобраћајни знаци за пешачки прелаз, а ширина пешачког прелаза односно ширина коловоза износи пуних 12 m, што даље имплицира да је ширина једне коловозне траке 6 m. С тим у вези, у члану 134. Закона о безбедности јавног саобраћаја на путевима прописује се да се саобраћајна сигнализација поставља и одржава тако да учесници у саобраћају могу на време и лако да их уоче и дању и ноћу и да благовремено поступе у складу са њиховим значењем. Такође, у члану 21. Закона о безбедности јавног саобраћаја на путевима прописује се да је возач дужан да, с обзиром на брзину кретања возила и друге околности саобраћаја, возило држи на таквом растојању од других возила, односно учесника у саобраћају, да не изазива опасност и не омета друге учеснике у саобраћају. Све наведено у претходним реченицама указује на то да ни „мрак“, ни „падање кише“, ни „положај пешачког прелаза у односу на уличну

расвету“ у конкретном случају нису могли да утичу на смањење пажње, односно неуочавање оштећене на пешачком прелазу, што је првостепени суд у „првом плану“ навео као главне разлоге. Такође, имајући у виду члан 21. Закона о безбедности јавног саобраћаја на путевима, **возило окривљеног било је на свега мање од 0,5 m од оштећене непосредно пре контакта, тј. окривљени је свакако био свестан да је преблизу зауставио своје возило на пешачком прелазу и да није држао довољно растојање тако да не изазове опасност за учеснике у саобраћају.** Управо је због тако блиске раздајине (возило–пешак) требало да има највећи степен пажње свести, будући да се претходно зауставио да пропусти једног пешака и пса, који су ишли око 1,5 m испред оштећене, из чега даље нужно произлази да је након пропуштања пешака са псом нужно био у обавези да погледа да ли у распону од 12 m ширине пешачког прелаза постоји још неки пешак па тек онда да настави кретање возилом, поготово што је већ био на пешачком прелазу.

Ово тужилаштво је у жалби навело минимум 15 (петнаест) разлога који би били предмет разматрања у вези са утврђивањем већ наведеног тежег или лакшег облика кривице.

Следствено томе, оштећена у свом исказу јасно наводи да је критичном приликом била са дечком (емотивним партнером) када су намеравали да пређу пешачки прелаз Расинске улице, **те да је тек пошто се зауставило возило** марке „fiat multipla“, којим је управљао окривљени, дечко оштећене започео да прелази наведени пешачки прелаз са псом, ког је водио са собом, **да је на 1,5 m иза дечка оштећене пешачки прелаз прелазила оштећена**, да би пошто је дечко оштећене завршио прелажење пешачког прелаза окривљени наведеним предњим левим делом возила ударио оштећену. Такође, оштећена је у исказу навела „да у тренутку, када је предметно возило било у зауставном положају и када је поново почело да се креће, **да је отвореном шаком десне руке дала возачу сигнал да не креће, међутим, и поред тога возач ју је предњом левом страном ударио**“. Из наведене изјаве врло јасно произлази да су и пешак – оштећена и пешак – дечко оштећене

са повећаним степеном пажње и опреза исказали намеру да пређу пешачки прелаз и започели прелажење пешачког прелаза, а поготово оштећена, која је и недвосмислено дала знак окривљеном да не креће („руком ударила у хаубу возила“), који поступак је и окривљени потврдио у свом исказу. Такође, не треба изоставити ни чињеницу да су критичном приликом на коловозу били два човека и пас, што је и те како значајно приликом оцене свести, пажње и вољне реакције возача непосредно пре саме незгоде и контакта. Не само то, окривљени је био потпуно свестан оштећене, односно морао је да је уочи из разлога што је и према изјави саме оштећене „тек пошто је зауставио возило... Марко (дечко оштећене) започео да прелази пешачки прелаз са псом“, из чега јасно произлази да је оштећена стајала заједно са дечком оштећене и његовим псом. Надаље, првостепени суд је на погрешан начин ценио налаз и мишљење судског вештака за област саобраћаја, као и изјашњење вештака усмено на главном претресу, иако је навео да је ценио „налаз и мишљење као јасан, логичан, прецизан, те да га је урадио са правилима струке и науке, као и да је дао довољно и јасно образложење у погледу одлучних чињеница“. Међутим, првостепени суд је приликом одређивања степена виности на погрешан начин ценио поједине делове налаза, и пропустио је да цени одређене околности које је утврдио вештак. Окривљени је „био дужан да иначе (у свим ситуацијама) и у конкретном случају обрати пажњу на пешаке на коловозу или у близини коловоза, а посебно на обележеном пешачком прелазу, те је имао разлога да очекује пешака на месту незгоде“. То што је наведено у налазу и мишљењу јасно указује на то да је окривљени у конкретном случају морао имати висок степен свести да својом радњом може проузроковати незгоду, а тиме и учинити предметно кривично дело. Даље, вештак у налазу наводи да је оштећена правилно прелазила коловоз Расинске улице, те да на њеној страни не постоји било какав пропуст. Такође, имајући у виду скицу лица места, јасно се уочава да су на њој учртане ознаке „BUS“ и ознака „Z“ што јасно показује да је у непосредној близини пешачког прелаза била и аутобуска

станица, да се непосредно пре пешачког прелаза налази раскрсница улица Расинске и 11. крајишке дивизије, да се поред пешачког прелаза налази саобраћајни знак који јасно упозорава на то да је у питању пешачки прелаз. Све утврђене чињенице додатно иду у прилог томе, упркос наведеним временским условима, да је морао да има свест о томе да ће проузроковати незгоду, те да је, упркос свим примарно утврђеним чињеницама, као и сада наведеним споредним, пристао, чиме је својом радњом и проузроковао незгоду. Првостепени суд је пропустио да цени и то да оштећена, њен дечко и пас (сви заједно) нису започели да прелазе пешачки прелаз док се возило није зауставило и да је окривљени због њих зауставио своје возило, што иде у прилог томе да је управо због приласка (налажења) пешака пешачком прелазу имао разлога да очекује и остале пешаке, у конкретном случају оштећену. Ако се узме да је тачна чињеница, што је урадио и првостепени суд, да се оштећена кретала 1,5 m иза пешака – дечка, нормалним ходом, брзином 5,8 km/h (режим кретања нормалним ходом), нужно произлази да окривљени није ни покушао да се увери да може безбедно да настави кретање возилом и прође пешачки прелаз, поготово имајући у виду ширину самог возила (које износи најмање 1,8 m) што даље имплицира да је пешак непосредно пре контакта већ био испред возила окривљеног. Самим тим долази се до јасног и логичког закључка да окривљени није ни обратио пажњу на „још једног пешака“, односно оштећену. Анализирајући с почетка овог рада околности везане за „мрак“, „падање кише“ и „положај пешачког прелаза у односу на уличну расвету“ тек није могао да одреди да је окривљени у конкретном случају поступао са свесним нехатом, јер бисмо, ако бисмо следили примере оваквог закључивања, дошли до праксе да лица која управљају моторним возилима под оваквим условима нужно поступају са нехатом у случајевима настанка саобраћајних незгода. У конкретном случају нигде није наглашено, нити од окривљеног нити од оштећене, да окривљени критичном приликом није имао упаљене фарове на возилу, из чега даље произлази да је имао упаљене фарове, који омогућавају

лакши преглед ситуације испред возила, и то за видокруг лево, право и десно у опсегу од минимум 10 m. Даље, то што су у конкретном случају биле падавине подразумева можда и највећи степен пажње у датом тренутку поготово када су пешаци уочени и посебно када је један од њих прелазио коловоз. Не мање важно, треба напоменути да је до контакта пешака – оштећене и моторног возила којим је управљао окривљени дошло у десној коловозној траци, у тренутку када је оштећена прелазила коловоз са леве стране на десну страну, гледајући смер кретања моторног возила којим је управљао окривљени, на око 7,90 m од места ступања на коловоз, из чега произлази да у конкретном случају није могло да дође до изненадног ступања на коловоз, да је оштећена прелазила пешачки прелаз са десне стране на леву страну, у ком случају би изненадна реакција возача могла да утиче на нехатно поступање (психотехничка секунда). Евентуалне околности које би могле да утичу на скретање пажње са наведених пешака и пса могли би да буду други пешаци који би евентуално прелазили пешачки прелаз из супротног смера са десне стране на леву страну, али њих у конкретном случају није било, да се испред возила окривљеног налазило неко друго возило или да је критичном приликом била већа фреквенција возила у саобраћају, као реметилачки фактор. Међутим, ништа од наведеног није било случај. Такође, изузетно је значајан додатни део исказа окривљеног, дат на главном претресу, у којем наводи да „оштећену заиста није могао да види, објашњавајући да су стубови од возила 'fiat multipla' којим је управљао велики. Ово је можда једна од кључних околности у вези с пажњом и свешћу да је окривљени оштећену морао уочити. Управо то што је окривљени навео могло је да буде уверљиво и вероватно да је оштећена била удаљенија од возила, односно „појавно мања у видокругу возача“, те би му наведени стуб (лева страна стуба шофершајбне) био препрека да је види. Међутим, у конкретном случају, оштећена је била на раздањини мањој до 0,5 m од возила, из чега нужно произлази да леви стуб никако није могао да буде препрека да је уочи.

Окривљени је морао да буде свестан свих околности временско-просторне димензије, у виду **временских услова** (мрак, киша), **праволинијског кретања његовог возила**, **уличне расвете**, **упаљених фарова** на возилу окривљеног, **јасно означених разделних линија коловоза**, **јасно означеног пешачког прелаза**, **вертикалног саобраћајног знака**, (простране) **ширине пешачког прелаза од 12 m**, **слободног простора на тротоарима са леве и десне стране**, **учавања два пешака и пса пре започињања прелажења пешачког**, **неспорно заустављање возила при прелажењу пешака са псом** (поновно учаваше и очекивање и преосталог пешака – оштећене), (врло кратко) **раздаљине између пешака са псом и оштећене која се кретала иза њих 1,5 m** (имајући притом у виду ширину возила од најмање 1,8 m), **јасне сигнализације оштећене и визуелно и руком непосредно пре контакта**, **врло мале удаљености оштећене и возила пре самог контакта** (мање од 0,5 m), да у конкретном случају није било других пешака, нити возила (као додатних реметилачких фактора, односно скретања пажње), **непостојања изненадних препрека на пешачком прелазу** (ради евентуалне примене психотехничке секунде).

Другостепени суд је пресудом одбио жалбу Другог основног јавног тужилаштва у Београду наводећи да је првостепени суд правилно ценио околности када је одредио квалификацију наведеног кривичног дела, не упуштајући се уопште у оцену свих утврђених околности током самог поступка (исказ оштећене, окривљеног, писмени докази, као и налаз и мишљење судског вештака саобраћајне струке), односно околности које је ово тужилаштво у жалби навело, а које су у директној вези са утврђивањем субјективног елемента предметног кривичног дела.

II.1. Саобраћајна ситуација – обарање пешака на тротоару

Пресудом Другог основног суда у Београду првостепени суд је у изреци навео да се окривљени 27. 6. 2022. године, у 21.51 час, у Београду, ГО Вождовац, у Улици браће Јерковић,

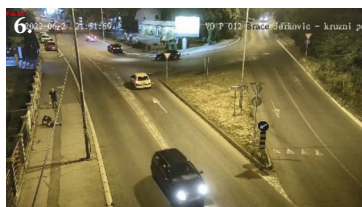
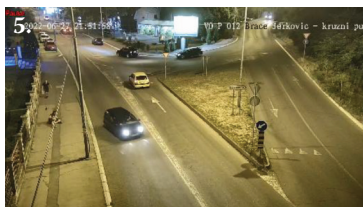
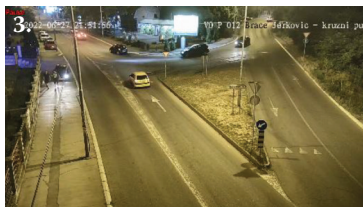
на тротоару са десне стране коловоза посматрано у смеру кретања моторног возила марке „гепо“, у урачунаљивом стању, свестан да је његово дело забрањено, свестан да својом радњом може угрозити јавни саобраћај тако да доведе у опасност живот и тело људи, али је олако држао да до тога неће доћи или да ће то моћи спречити, као учесник у саобраћају на путевима није придржавао саобраћајних прописа из члана 35. став 1. Законика о безбедности јавног саобраћаја на путевима, у којем је прописано да се возило креће десном страном коловоза у смеру кретања, на тај начин што се моторним возилом кретао коловозом Улице браће Јерковић, те је доласком до наведеног места скренуо на део десног тротоара, на којем су се у критичном тренутку кретали пешак – оштећени Јанко и други пешак – Пера у истом смеру, али испред моторног возила којим је управљао окривљени, и ударио десним делом предње чеоне стране моторног возила у задњу страну тела пешака – оштећеног услед чега је дошло до набацивања тела на предњи део моторног возила, а по предузимању маневра улево од стране окривљеног до ротације тела оштећеног у смеру казаљке на сату, одвајања тела оштећеног од моторног возила, пада на тротоар и котрљања по тротоару којом приликом је пешак – оштећени задобио лаке телесне повреде, након чега је окривљени оставио без помоћи оштећеног којег је том приликом наведеним моторним возилом повредио, у урачунаљивом стању, свестан свог дела чије је извршење хтео, свестан да је његово дело забрањено, на тај начин што се великом брзином удаљио са места саобраћајне незгоде, чиме је учинио кривично дело угрожавање јавног саобраћаја из члана 289. став 3. у вези са ставом 1. Кривичног законика и кривично дело непружање помоћи лицу повређеном у саобраћајној незгоди из члана 296. став 1. Кривичног законика.⁵

Као и у претходном приказу саобраћајне ситуације, током предистражног поступка пред овим тужилаштвом и током главног претреса пред Другим основним судом у Београду, све утврђене чињенице биле су неспорне осим када је реч о

5 Други основни суд у Београду, 12 К број 754/23 од 2. 11. 2023. године.

утврђивању кривице будући да је тужилаштво сматрало да је у конкретном случају окривљени поступао са директним умишљајем, док је одбрана тврдила да је поступао са свесним нехатом, с обзиром на то да су окривљени и сувозач – његов друг тврдили да су се њих двојица непосредно пре незгоде расправљали, да је окривљеном у једном тренутку испала флашица са водом и пала код ногу сувозача, да је том приликом волан држао левом руком, а да се сагнуо да би десном руком дохватио флашицу, да је у тренутку док се сагињао померио волан удесно, и да му је, када је подигао главу, сувозач рекао: „Пази, Пази!“, након чега је дошло до контакта и пошто је видео да је пешак – оштећени устао, почели су оштећени и други пешак да их јуре и псују и окривљени је наставио да се креће.

У образложењу пресуде првостепени суд је ценећи психички однос окривљеног према извршеном кривичном делу,

такође врло штуро, паушално и у једној реченици, извршио анализу и донео крајњи суд у погледу облика кривице не наводећи и не пружајући било какву анализу осталих несумњиво јасних објективних околности које чине саобраћајну ситуацију.

Наиме, првостепени суд је „ценећи психичко-вољни однос окривљеног нашао... да окривљени несумњиво познаје саобраћајне прописе, те да су му биле познате одредбе Закона о безбедности јавног саобраћаја (члан 35), из чега произлази да је био свестан да вожњом на описан начин противно одредби члана 35. став 1. Закона о безбедности јавног саобраћаја на путевима може наступити забрањена последица, али је олако држао да таква последица неће наступити или да ће је окривљени моћи спречити“.

Наиме, оптужним предлогом овог тужилаштва, наведено је, између осталог, **да се окривљени није придржавао саобраћајних прописа из члана 21. Закона о безбедности саобраћаја на путевима**, којима је прописано да је возач дужан да, с обзиром на брзину кретања возила и друге околности саобраћаја, возило држи на таквом одстојању и растојању од других возила, односно учесника у саобраћају да не изазива опасност и не омета друге учеснике у саобраћају, **саобраћајних прописа из члана 35. став 1. Закона о безбедности саобраћаја на путевима**, којима је прописано да се возило креће десном страном коловоза у смеру кретања и **члана 41. став 1. Закона о безбедности саобраћаја на путевима**, којим се регулише да је насилничка вожња поступање возача које је у грубој супротности са правилима саобраћаја, односно приликом које возач не показује обзир према безбедности осталих учесника у саобраћају. У конкретном случају окривљени није „цимнуо“ возило којим је управљао, нити је скренуо накратко поред пута, већ је скренуо на део десног тротоара, прешавши претходно преко ивичњака и попевши се возилом на тротоар, а онда је заокренуо возило, укосио га према оштећеном и ударио оштећеног, који се није кретао поред коловоза, нити је био у његовој непосредној близини, већ је, напротив, био доста удаљен од њега и кретао се прописно

као пешак леђима окренут возилу којим је управљао окривљени. То потврђује исказ сведока – оштећеног, који је јасно изјавио да је тротоар од коловоза одвојен ивичњакком који је уздигнут у односу на коловоз, што се види и из фото-документације, као и видео-снимка места саобраћајне незгоде и из налаза и мишљења сталног судског вештака саобраћајне струке. Ниједном путничком, нити било ком другом возилу у складу са Законом о безбедности саобраћаја на путевима није дозвољено кретање по тротоару, а у складу са чланом 7. став 1. тачка 21. Закона о безбедности саобраћаја на путевима тротоар је посебно уређен део пута поред коловоза намењен првенствено за кретање пешака. Такође, у складу са чланом 66. Закона о безбедности саобраћаја на путевима возач не сме нити да заустави, нити да паркира возило на тротоару. Ове одредбе Закона о безбедности саобраћаја на путевима поткрепљују наводе овог тужилаштва из диспозитива оптужног акта да је **окривљени у конкретном случају насилнички возио, јер се пре саобраћајне незгоде попео на ивичњак, а потом се кретао тротоаром намењеном за кретање пешака, и то целим возилом, укусио возило ка пешаку и ударио пешака.** Та путања путничког возила којим је управљао окривљени имала је облик синусоиде, која путања кретања произлази како из видео-снимка места саобраћајне незгоде, тако и из налаза и мишљења сталног судског вештака саобраћајне струке. Овакав начин вожње окривљеног у грубој је супротности с правилима саобраћаја и забрана вожње путничког возила тротоаром императивна је норма Закона о безбедности саобраћаја на путевима. Сагласно томе, **окривљени није олако држао да до саобраћајне незгоде и телесног повређивања оштећеног неће доћи или да ће то моћи да спречи, већ је умишљајно маневрисао возилом крећући се синусоидно, односно правећи лук до пешака и потом се након удара пешака вратио на коловоз и побегао са лица места, оставивши без помоћи лице које је превозним средством повредио.** Овакав став тужилаштва базира се на чињеници да првостепени суд ни у поновљеном поступку уопште није ценио да је у свом налазу и мишљењу стални судски вештак саобраћајне струке,

анализирајући саобраћајну незгоду, нашао да је од тренутка скретања путничког возила на тротоар до тренутка удара возила у пешака оштећеног протекло око две секунде, што значи да је возач путничког возила имао времена да пре удара путничког возила у пешака предузме радњу маневра улево ради спречавања настанка саобраћајне незгоде, што је за последицу имало удар десним делом предње чеоне стране путничког возила у задњу страну тела пешака, набацивање тела пешака на предњи део путничког возила, а након предузимања радње маневра улево од стране окривљеног, ротацију тела пешака – оштећеног у смеру кретања казаљке на сату, одвајања тела пешака од путничког возила, пада на тротоар и котрљања по тротоару, те да је путања кретања путничког возила имала облик синусоиде. Из ових чињеница јасно произлази умишљај окривљеног, јер иако је имао довољно времена да избегне саобраћајну незгоду, он то не само да није учинио него није ни покушао да учини, већ је вољно ишао за тим да проузрокује штетни исход и ударио је десним делом предње чеоне стране у задњу страну тела пешака оштећеног. Прецизно утврђено време за избегавање саобраћајне незгоде од стране сталног судског вештака саобраћајне струке у колизији је са закључком првостепеног суда да је окривљени поступао са свесним нехатом, односно да је био свестан да својом радњом може да угрози јавни саобраћај тако да доведе у опасност живот и тело људи, али је олако држао да до тога неће доћи или да ће то моћи да спречи. Очигледно је и математички егзактно стални судски вештак саобраћајне струке израчунао време за избегавање саобраћајне незгоде, а када окривљени има такве могућности, он је свестан свог дела и хоће његово извршење, јер је испољавајући висок степен безобзирности ударио пешака на тротоару и ни на који начин није ни покушао да то спречи, односно избегне, чак ни сиреном или гласовно, тако да не може бити реч о олаком држању да до тога неће доћи, односно о повреди дужности брижљивог поступања, јер је окривљени имао искључиву контролу над саобраћајном ситуацијом. Овакво кретање окривљеног уз постојање неспорних временских могућности за избегавање

саобраћајне незгоде од стране окривљеног може се једино приписати умишљају окривљеног, јер и да му је, теоријски, испала флашица у возилу, то је могао да буде случај док је возило било усмерено према десној ивици коловоза, а од тог тренутка до настанка саобраћајне незгоде протекло је довољно времена за избегавање саобраћајне незгоде, те и сам прелазак окривљеног на тротоар, начин и дужина кретања без давања звучних или светлосних сигнала пешацима јасно указују на то да није реч о нехотичној активности окривљеног, већ, напротив, о тенденциозном и намерном поступању. Нејасно је због чега је првостепени суд затворио очи пред јасним материјалним доказима, као што су видео-снимак предметне саобраћајне незгоде и налаз и мишљење сталног судског вештака саобраћајне струке и занемарио да цени све пропусте окривљеног, већ је селективно и паушално бирао један, потпуно поклањајући веру исказу окривљеног и сведока сувозача који нису у сагласности с другим изведеним доказима.

Треба истаћи да је решењем Вишег суда у Београду усвојена жалба Другог основног јавног тужилаштва у Београду и предмет је враћен првостепеном суду на поновно одлучивање с обзиром на то да је учињена повреда битне одредбе кривичног поступка која се односи на непотпуно утврђено чињенично стање у смислу да је Виши суд у Београду утврдио „да је првостепени суд из потпуно нејасних и противречних разлога прихватио у целости одбрану окривљеног, налазећи да је изјава окривљеног и сведока (сувозача) поткрепљена са извештајем о форензичком прегледу лица места из којег произлази да је критичном приликом у предметном возилу пронађена једна ПВЦ флашица са натписом 'Rosa', затечена испред предњег левог седишта возила“.

Првостепени суд упркос налогу другостепеног суда није одступио од свог првобитног става, па је тако другостепени суд решењем укинуо првостепену пресуду и наложио првостепеном суду да „поново изведе све доказе које ће анализирати и ценити и то сваки доказ појединачно, тако и у њиховој међусобној вези у смислу одредби чл. 16. и 419. Законика о

кривичном поступку како би био у могућности да тачно и потпуно утврди чињенично стање и да донесе одлуку коју ће образложити јасним и непротивречним разлозима“, након чега је првостепени суд поново, не уважавајући и потпуно игноришући упутства и налоге другостепеног суда, донео идентичну пресуду с потпуно истим образложењем.

III. СВЕСТ, ВОЉА И ПАЖЊА КОД САОБРАЋАЈНИХ ДЕЛИКАТА

III.1. Свест

У ширем контексту навешћу једну од дефиниција свести која подразумева да је свест непосредна спознаја појединца о свему што доживљава, те његов однос према тим доживљајима, односно одраз тих доживљаја.⁶ Управо својим опажањем разних појава попут саобраћајних знакова, осталих учесника у саобраћају, атмосферских прилика и сл., појединац (возач), узимајући у обзир све претходно, свесно управља кретањем свог возила. У кривичноправном смислу свест подразумева опажање, разумевање и предвиђање радње и последице. У том контексту возач је свестан одређене радње коју предузима, свестан је опасности те радње у смислу да та радња може да створи ризик и доведе у опасност живот и тело људи и имовину већег обима, као и могућности наступања последице.

III.2. Воља

Воља, односно вољна радња јесте промишљена радња, промишљен чин, при чему се човек свесно управља према постављеном циљу да би задовољио одређене мотиве.⁷ У претходним ситуацијама окривљени су поједностављено и парафразирано изјавили „да нису намерно проузроковали

6 Видети: Р. Колудровић, *Саобраћајна техника за возаче моторних возила*, 1963, стр. 25.

7 *Истио*, стр. 36.

саобраћајну незгоду“, те да им то није био циљ, односно резултат воље, већ да су то учинили из нехата. Међутим, возач не сме допустити да вожња постане недовољно промишљен чин. Вољно постављен циљ који се вожњом жели постићи врши одређен утицај на трајање реакције у некој саобраћајној ситуацији. Воља се у смислу евентуалног умишљаја испољава као прихватање могућности наступања последице, мирења са евентуалним исходом и као пристанак на ризик („ако се деси – деси се“), док код свесног нехата возач – учинилац прихвата могућност наступања последице, али вољно не пристаје на ту последицу и верује да ће је избећи својом проценом.

III.3. Пажња

Пажња представља усмереност свести према одређеном предмету, радњи или појави.⁸ Пажња може бити хотимична (намерна) и нехотимична (самонастала). При хотимичној пажњи човек себи свесно поставља циљ и при томе се труди (напреже) да задржи присуство свести на одређеном предмету, радњи или појави. Ако се пажња управља без наше свесне намере и без икаквог напора, онда је реч о нехотимичној пажњи. Пажња је нужан услов за сигурну вожњу. Возач треба да тежи ка усмеравању свести ка ономе што је важно у саобраћају. У саобраћајним ситуацијама пажња је способност умереног опажања, процене ризика и правовременог реаговања у саобраћајним ситуацијама. Дужна пажња у смислу саобраћајне струке и утврђених стандарда јесте „пажња коју би имао сваки разуман возач у истој ситуацији“. Иако је непажња најчешћи узрок код формирања нехата, постоје и друге ситуације. Ако је пажња смањена, односно нарушена услед неког објективног пропуста, онда би требало говорити о нехату, што је врло чест случај у саобраћајним незгодама, међутим, понашање возача на начин да свесно смањује пажњу и те како је индикатор успостављања (евентуалног) умишљаја код возача. Предузимање одређених радњи код возача које

8 *Исцо*, стр. 25–26.

објективно искључују могућност адекватне пажње, односно способности опажања и реаговања значи да свесно прихвата ризик, што даље имплицира да наставља радњу и прихвата могућност последице. Када возач свесно ствара услове у којима не може одржати пажњу потребну за безбедну вожњу и упркос томе настави са управљањем возила, он прихвата могућност наступања последице што представља његово одражавање вољног односа према ризику. У том смислу возач је свестан повећаног ризика и мири се са његовим наступањем.

ЗАКЉУЧАК

Присутност великог броја саобраћајних незгода и поступање у тим предметима од стране тужилаца, сарадника и правника, углавном на нивоу основних јавних тужилаштва, отворило је низ правних питања од којих и те како све чешће пажњу окупирају саобраћајне ситуације у којима је спорно решавање питања о субјективном елементу кривичног дела, кривици, конкретније директном и евентуалном умишљају и свесном нехату. Осим великог броја саобраћајних незгода поводом којих се води кривични поступак, често се ти поступци (када је у питању кривично дело угрожавање јавног саобраћаја из члана 289. став 3. у вези са ставом 1. Кривичног законика) завршавају применом института одложеног кривичног гоњења, сходно члану 283. Законика о кривичном поступку, управо зато што су осумњичени у проузроковању предметних саобраћајних незгода углавном поступали са нехатом. Међутим, све чешће се срећемо са ситуацијама у којима несавесни, непажљиви и неодговорни возачи проузрокују саобраћајне незгоде у којима долази до разних видова повреда лица, наступања смрти или причињене веће материјалне штете. Чини се, а пратећи тужилачку и судску праксу у вези са саобраћајним деликтима, конкретним кривичним делима, да и јавни тужиоци и судије, када се опредељују за тежи облик кривице у кривичним делима угрожавање јавног саобраћаја из члана 289. Кривичног законика, тешка дела против безбедности јавног

саобраћаја из члана 297. Кривичног законика, углавном иду на, по њиховом мишљењу „сигурне“ разлоге, односно околности, приликом писања својих аката. Ти разлози, односно околности које опредељују тежи степен кривице углавном су у пракси недозвољени пролазак возилом кроз црвено светло на семафору, управљање возилом под утицајем алкохола, опојних дрога, управљање возилом без саобраћајне дозволе и сл., а те утврђене околности су, поред осталих доказа, у већини ситуација „појединачне“ и „изоловане“ и као такве чврст и необорив доказ да је неко лице, односно окривљени, поступало са евентуалним умишљајем. Сматрам да многе околности, попут овде побројаних које се односе на две саобраћајне ситуације, представљају објективне околности које суд и те како треба да цени приликом доношења крајњег мишљења о кривици. Наведене околности, као изоловане, можда немају ту „снагу“ као неке друге (претходно побројане) да несумњиво одреде облик кривице у смислу евентуалног умишљаја и свесног нехата, али засигурно у свом укупном садејству могу код окривљеног да „открију“ СВЕСТ, односно његов „одраз“ доживљаја свог управљања возилом, брзине којом се креће, осталих учесника у саобраћају, саобраћајних знакова, атмосферских прилика и многих других објективних околности, а напослетку да „открију“ и степен ПАЖЊЕ, односно усмерености свести према некој саобраћајној појави, радњи, лицу или предмету. Једино таквим свеобухватним приступом и анализом сваке конкретне ситуације бићемо, чини ми се, ближи правилној и правичној одлуци у решавању кривичноправне ствари. Сваки други приступ, који је често присутан, доведиће чиниоце у доношењу одлука на терен правне несигурности, арбитрарности што не доприноси поверењу у судство, а самим тим ни у правосудни систем, имајући у виду све већу распрострањеност и учесталост вршења ових кривичних дела.

P. S.

„Разуман судија не кажњава зато што је грех учињен, већ да се не учини поново.“

Лазар Магделинић

Виши јавнотужилачки сарадник Другог основног
јавног тужилаштва у Београду

ЈЕДИНСТВЕНИ КРИВИЧНИ ПОСТУПАК

Питање члана 30. став 1. тачка 4. ЗКП

Сажетак: У примени Законика о кривичном поступку, како јавно тужилаштво, тако и суд, долазе до бројних занимљивих питања, а једно од тих је свакако и питање примене члана 30. став 1. тачка 4. ЗКП. Наведено питање јесте занимљиво јер на њега није лако дати прави одговор, јер ако се у једном лицу стекну процесне улоге које су међусобно директно супротстављене, долазимо до питања како даље поступати. На то питање ћемо се потрудити да дамо исправан одговор.

Кључне речи: окривљени, оштећени, давање лажног исказа

1. УВОД

Како се у предузимању доказних радњи у предистражном или истражном поступку долази до могућности да се члан 30. став 1. тачка 4. Законика о кривичном поступку¹ може применити, поставља се питање да ли се правило које наведени члан наводи може и остварити **успешно**. Ово се наиме догађа када је неко лице окривљено да је извршило кривично дело према оштећеном, а истовремено и сам оштећени изврши, односно како Законик наводи, учини кривично дело према окривљеном. Како се онда у једном лицу, а применом наведене

1 Законик о кривичном поступку, „Службени гласник РС“, бр. 72/11, 101/11, 121/12, 32/13, 45/13, 55/14, 35/19, 27/21 – одлука УС и 62/21 – одлука УС.

одредбе, стичу двоструке процесне улоге, односно окривљени постаје и оштећени, а оштећени постаје и окривљени, постава се питање саме могућности вођења таквог јединственог поступка које законик по **правилу** налаже. Ово правно и занимљиво питање ће бити предмет обраде у овом раду.

2. РАЗРАДА

Прво питање које се намеће јесте то да ли јавно тужилаштво као државни орган који гони учиниоце кривичних и других кажњивих дела и врши друге надлежности којима се штити јавни интерес одређен законом,² те руководи предистражним поступком и спроводи истрагу, може применити члан 30. Законика о кривичном поступку. Наш одговор је јасан, може, али само када је у питању кривични поступак, јер члан 30. ЗКП децидирано говори само о кривичном поступку, те како је кривични поступак покренут, а у складу са чланом 7. ЗКП само у случају када је донета наредба о спровођењу истраге, потврђивањем оптужнице којој није претходила истрага, доношењем решења о одређивању притвора пре подношења оптужног предлога у скраћеном поступку³, те одређивањем главног претреса или рочишта за изрицање кривичне санкције у скраћеном поступку, као и одређивањем главног претреса у поступку за изрицање мере безбедности обавезног психијатријског лечења, то је јасно да како јавни тужилац доноси наредбу о спровођењу истраге, те предлаже одређивање притвора и руководи предистражним поступком, односно скраћеним поступком, онда он може објединити два списка предмета, односно водити кривични поступак – истрагу, као и предистражни поступак и када се у окривљеном и оштећеном стичу обе наведене процесне улоге.

Како смо на ово питање одговорили потврдно, долазимо до **кључног питања**, а то је ако се у једном лицу стичу

2 Члан 2. став 1. Законика о јавном тужилаштву, „Службени гласник РС“, број 10/23.

3 То је поступак који се води за кривична дела за која је као главна казна прописана новчана казна или казна затвора до осам година.

процесне улоге окривљеног и оштећеног, а које доносе **различита** права и обавезе, на који начин онда третирати то лице. Како окривљени може **да ништа не изјави, ускрати одговор на поједино питање**, слободно изнесе своју одбрану, призна или не призна кривицу, а оштећени, који се наравно испитује као сведок-оштећени, тада је **дужан да сведочи**, осим у случају када је од дужности сведочења искључен, односно ослобођен, те када се сведок-оштећени испитује, он је **дужан да говори истину и да ништа не сме да прећути, те се упозорава да је давање лажног исказа кривично дело**,⁴ јасно је да **долази до колизије у правима и обавезама процесних улога**. Имајући напред наведено у виду, као кључно питање се поставља следеће: ако окривљени искористи своје право да ништа не изјави, **а као сведок је дужан да сведочи и да говори истину**, те не може да себе искључи или ослободи од сведочења,⁵ **онда може доћи до повреде његовог права на одбрану, а наведене одредбе су у директном сукобу једне с другима**.

Наиме, хипотетички, ако окривљени, на пример, искористи своје право да ништа не изјави, он ипак као сведок-оштећени **мора** дати неки исказ, јер је то **његова обавеза** коју прописује Законик, али може само да не одговора **на одређена питања** која би њега или њему блиско лице изложила кривичном гоњењу, тешкој срамоти или знатној имовинској штети. Али, поред тога, **он мора свакако дати одређени исказ** о томе шта се тог дана догодило, где, на ком месту, одређене чињенице мора саопштити, док одређене појединости може да одбије да каже у складу са претходно наведеним, те се онда поставља питање повреде његовог права на одбрану, односно,

4 Наравно, сведок има право да не одговори на одређено питање ако је вероватно да би тиме изложио себе или лице из члана 94. став 1. Законика о кривичном поступку тешкој срамоти, знатној материјалној штети или кривичном гоњењу.

5 Што представља код искључења од дужности од сведочења у ствари само лице које због своје професије има право на искључење, односно има дужност да чува неки тајни податак или је адвокат, лекар, верски исповедник, те чува професионалну тајну, што је свакако ретка ситуација, те код ослобођења од дужности сведочења представља у ствари тазбинске, крвне и адоптивне сроднике, а што свакако није спорно и треба да остане прописано.

можемо рећи повреде његовог **главног и основног права** да ништа не изјави. Долазимо до несумњиве колизије и до вишеструких питања. Да ли онда третирати окривљеног-оштећеног само као окривљеног, да ли то прописано правило из члана 30. став 1. тачка 4. ЗКП⁶ онемогућити, или ипак наћи неко оригинално, а надасве успешно решење.

Сматрамо да одговор на ово и оваква питања може дати наша струка, јер се Закон о облигационим односима, који је израдио професор Михаило Константиновић, од 1978. године примењује у тадашњој СФРЈ, а наследиле су га и данас примењују све бивше југословенске републике, те нам није потребно да усвајамо туђе законе или туђа правна мишљења, већ одговор можемо сами дати или сами прописати нешто на наш начин, са нашом правном логиком, а зашто и не, на наш, оригинални начин, како је то учинио, користећи, наравно, упоредноправне елементе, и уважени професор.

Одговор за који сматрамо да је најбољи јесте тај да окривљени **задржава** своје право да ништа не изјави, а када даје свој исказ у својству сведока-оштећеног, он тада не може бити кривично гоњен за кривично дело давање лажног исказа,⁷ те такав **изузетак** треба прописати у Кривичном законiku у члану 335. Али шта ако окривљени не жели да изнесе одбрану, а као сведок је дужан да сведочи, да ли и тада омогућити право сведоку да ништа не каже? Сматрамо да то није добро решење, јер онда можемо доћи да правног нонсенса да и окривљени и оштећени који стичу обе процесне улоге ништа не желе да кажу, и онда ако нема других сведока кривично-правног догађаја или материјалних доказа, можемо доћи у пат позицију и предмет једноставно уништити, за разлику од других предмета, где се те две улоге не стичу.

Онда, да ли такву одредбу укинути у потпуности, или наћи неко креативно и рационално решење? Имајући у виду

6 М. Шкулић, *Кривично процесно право*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2015, стр. 99.

7 Члан 335. Кривичног законика, „Службени гласник Републике Србије“, бр. 85/05, 88/05 – испр., 107/05 – испр., 72/09, 111/09, 121/12, 104/13, 108/14, 94/16, 35/19 и 94/24.

све претходно наведено, према нашем мишљењу, у оваквој ситуацији су могућа три правна одговора.

Први, који је најлакши, али некреативан и укидајући, јесте тај да се таква могућност не омогући у фази истраге или предистраге, већ само да је могућа пред надлежним судом, где би се изјаве окривљеног и/или оштећеног из посебних предмета користиле у јединственом поступку пред надлежним судом, те њихове промене и накнадно стицање окривљеног/оштећеног у истом човеку не би шкодиле њиховим изјавама из раније фазе поступка, те би се као такве могле користити и судија/судије би на основу утврђеног чињеничног стања и свог слободног судијског уверења могле донети одлуку.⁸ Сматрамо да овакво решење није добро, већ да је добро треће, али одговор на то ћемо дати приликом његовог образлагања.

Друга ситуација, односно одговор, јесте такав да остане *status quo*, односно онако како је и сада прописано. Дакле, постоји цитирана одредба из члана 30. став 1. тачка 4. ЗКП, која би по правилу требало да се примењује, али то се у пракси ретко догађа, а када се догоди, од ситуације до ситуације се правила према окривљеном и оштећеном примењују, те долазимо до колизије обавеза окривљеног/сведока/оштећеног, те на крају најчешће или предмет застари, или предуго траје, а свакако се права и обавезе окривљеног и оштећеног најчешће крше, јер се негде исто лице саслуша као окривљени посебно, па после као оштећени посебно, а негде се третира као окривљени-оштећени, те у том „коктелу“ права и обавеза на крају испадне један „правни Франкенштајн“.

Трећа ситуација, односно одговор, а који ми предлажемо, јесте да ово правило опстане и остане, јер ће један јавни тужилац и један или више судија професионалаца боље сагледати целокупан кривичноправни догађај и утврдити чињенице, а не да два професионалца или више њих воде

8 Такође, могуће је и у потпуности онемогућити вођење јединственог поступка у овом случају, чак и пред надлежним судом, али такво решење сматрамо неприхватљивим из више разлога. Кључни је тај да логика управо указује на то да када је у питању исти догађај, исто чињенично стање, најрационалније је водити јединствени поступак.

сепаратно предмете, те на крају утврде махом другачије чињенично стање, а поред тога најчешће прекрше права и обавезе окривљеног, односно сведока-оштећеног. Како смо на то дали договор, долазимо до тога како најбоље уредити спорну ситуацију, те сматрамо да треба подржати да окривљени и даље има сва права која му даје Законик о кривичном поступку, али да треба прописати да се исти пред надлежним јавним тужилаштом **посебно** испитује на **посебном** записнику као сведок оштећени,⁹ када **мора** изнети одређене чињенице, уопштене у погледу времена, места и начина извршења кривичног дела, али тада у том тренутку он би био **једини сведок** који би имао **право да не говори истину и да давање лажног исказа није кривично дело, те да не полаже заклетву**. На тај начин, његово право да ништа не изјави, ускрати одговор на поједино питање, те да слободно изнесе своју одбрану, призна или не призна кривицу, не би било у колизији са његовим обавезама као сведока-оштећеног, те би искусни јавни тужилац или судија/судије од таквог окривљеног-оштећеног могли да „извуку“ праву чињеничну грађу, а ако у томе не успеју, права окривљеног не би била повређена. Једноставно, оваквим решењем бисмо поставили „утакмицу“ на праведан начин, па би свако са оружјем које би му Законик омогућавао могао да на једнак начин дође до испуњена својих законских обавеза, односно до остварења свог интереса.

3. ЗАКЉУЧАК

Покушали смо да дамо прави и примењив одговор на задато питање. Сматрамо да је наш одговор исправан, те да се у датим околностима мора највише водити рачуна о основном праву окривљеног да ништа не изјави, а што је у директној колизији са **ДУЖНОШЋУ** сведока да сведочи. У таквој правној

9 Наравно, пред надлежним судом би се на једном записнику о главном претресу саслушао односно испитао окривљени-оштећени, јер свакако главни претрес је један, окривљени би се саслушавао као окривљени, након чега би као сведок оштећени био испитиван, са претходним упозорењем на своја права и обавезе, а на начин како смо то и предложили.

ситуацији, где на једној страни имамо логичку оправданост да се исти догађај са истим актерима води јединствено, а где са друге стране имамо два или више лица са два процесна односно три процесна својства (окривљени, оштећени, сведок), те где су права и обавезе различите, неминовно долази до колизије и неопходности да се дође до правог решења. Из свега наведеног смо дошли до закључка да је једино право и пре свега рационално, на крају **праведно** решење, то да такво правило из члана 30. став 1. тачка 4. ЗКП остане на снази, али са модификацијом којом би стечено својство окривљеног-оштећеног дало право окривљеном да када даје изјаву **као сведок-оштећени не мора да говори истину, те да давање лажног исказа није кривично дело.**

Наталија Шупут

Виши јавнотужилачки сарадник Другог основног
јавног тужилаштва у Београду

**СЛИЧНОСТИ И РАЗЛИКЕ ИЗМЕЂУ
КРИВИЧНОГ ДЕЛА НЕОВЛАШЋЕНО
КОРИШЋЕЊЕ ТУЂЕГ ВОЗИЛА ИЗ ЧЛАНА
213. КЗ И КРИВИЧНОГ ДЕЛА (ТЕШКА)
КРАЂА ИЗ ЧЛАНА 203. КЗ И ЧЛАНА 204. КЗ**

Сажетак: У раду се разматрају сличности и разлике између кривичног дела неовлашћено коришћење туђег возила (члан 213. Кривичног законика) и кривичних дела крађа (члан 203) и тешка крађа (члан 204), с посебним освртом на границу између присвајања и коришћења. Циљ рада је да укаже на теоријске и практичне критеријуме који омогућавају јасније разграничење ових кривичних дела у примени закона, анализом законских одредби и судске праксе. Примери из судске праксе показују неуједначену квалификацију у сличним ситуацијама, што отвара питања законитости, правичности и казнене политике.

Кључне речи: крађа, тешка крађа, неовлашћено коришћење туђег возила, умишљај, намера присвајања, судска пракса

I. НЕОВЛАШЋЕНО КОРИШЋЕЊЕ ТУЂЕГ ВОЗИЛА (члан 213. КЗ)

Кривични законик чланом 213. став 1. прописује да ко без пристанка овлашћеног лица користи туђе моторно возило, казниће се новчаном казном или затвором до три године.¹ Став 2. истог члана предвиђа да ће се, ако је дело из става 1. учињено проваљивањем или обијањем моторног возила, или употребом силе или претње, учинилац казнити затвором од шест месеци до пет година и новчаном казном. Према ставу 3, за покушај дела из става 1. овог члана такође је прописана казна.

Ово кривично дело први пут је инкриминисано у члану 245а Кривичног закона ФНРЈ из 1959. године, под називом „Послуга моторним возилом“, којим је било прописано:

„Ко противправно одузме туђе моторно возило у намери да га употреби за вожњу, казниће се новчаном казном или затвором до шест месеци“, док је ставом 2. било предвиђено да се гоњење предузима „по предлогу“.²

Потреба за увођењем ове норме настала је услед све учесталијих случајева привременог одузимања туђих возила ради вожње из задовољства, без намере трајног присвајања. Такво понашање није се могло квалификовати као крађа, али је представљало друштвено опасно понашање које је озбиљно угрожавало право државине власника возила.

Посебно је занимљиво да је у периоду од 2006. до 2009. године за извршење дела из става 1. била прописана новчана казна или затвор до две године, да би изменама Кривичног законика из 2009. године казна затвора била пооштрена на три године, док је новчана казна остала као алтернативна.³ Овакво законско решење важи и данас, што показује континуитет у схватању да се ово дело, иако нема елемент трајног присвајања, ипак сматра озбиљном повредом имовине.

1 Кривични законик („Службени гласник РС“, бр. 85/05, 88/05 – исправка, 107/05 – исправка, 72/09, 111/09, 121/12, 104/13, 108/14, 94/16, 35/19, 112/22).

2 Закон о изменама и допунама Кривичног законика ФНРЈ, „Службени лист ФНРЈ“, број 30/59.

3 Кривични законик, „Службени гласник РС“, број 72/09.

II. ПОЈАМ ПРИТЕЖАЊА И ЊЕГОВ ЗНАЧАЈ КОД ИМОВИНСКИХ КРИВИЧНИХ ДЕЛА

Пре него што се приступи анализи конкретних кривичних дела, неопходно је разјаснити појам **притежања**, који представља централни елемент свих имовинских деликата. Притежање означава **фактичку власт човека над ствари**, без обзира на то да ли он има право својине или не. То је стварна, а не правна категорија – извршилац, који држи ствар у својим рукама или њоме управља, има притежање у смислу кривичноправне заштите. Управо се у нарушавању туђег притежања огледа суштина повреде имовине: лице које без овлашћења прекида ту фактичку власт и успоставља своју чини радњу одузимања која је заједничка и крађи и неовлашћеном коришћењу туђег возила.

Овај појам има посебан значај при разграничењу имовинских кривичних дела, јер сва она полазе од питања **да ли је и у којој мери нарушена фактичка власт над ствари**, и да ли је она прекинута трајно или само привремено. Управо тај аспект биће кључан у даљем разматрању разлике између присвајања и коришћења код кривичног дела крађе, тешке крађе и неовлашћеног коришћења туђег возила.

Узимајући у обзир наведено, појам притежања представља полазну тачку за разумевање имовинских кривичних дела, посебно оних која не подразумевају трајно одузимање ствари већ њено привремено коришћење. Управо се то најјасније види код кривичног дела **неовлашћено коришћење туђег возила**, које законодавац посебно инкриминише у члану 213. Кривичног законика. То дело има своје специфичности у односу на класичну крађу и тешку крађу, нарочито у погледу намере извршиоца и степена повреде туђег притежања, што ће у наставку рада бити детаљније размотрено.

III. СЛИЧНОСТИ И РАЗЛИКЕ ИЗМЕЂУ КРИВИЧНОГ ДЕЛА КРАЂА ИЗ ЧЛАНА 203. КЗ И КРИВИЧНОГ ДЕЛА НЕОВЛАШЋЕНО КОРИШЋЕЊЕ ТУЂЕГ ВОЗИЛА ИЗ ЧЛАНА 213. КЗ

Кривични законик чланом 203. став 1. прописује да ко туђу покретну ствар одузме другоме у намери да њеним присвајањем себи или другоме прибави противправну имовинску корист, казниће се новчаном казном или затвором до три године. Исти члан став 2. прописује да ће се за покушај дела из става 1. овог члана казнити.

Кривична дела **крађа** и **неовлашћено коришћење туђег возила** припадају групи кривичних дела против имовине, чији је заштитни објект имовина. Иако су по спољашњем облику понашања слична, између њих постоји суштинска разлика у **намери учиниоца** приликом извршења дела и у **обиму повреде права својине** оштећеног. Док је код крађе присутна **намера присвајања туђе покретне ствари**, код неовлашћеног коришћења туђег возила реч је о **привременом одузимању ствари**, најчешће ради вожње, без намере трајног задржавања.

У пракси се, међутим, показује да **граница између ова два облика противправног понашања није увек јасно препознатљива**. Због тога је **психички однос учиниоца према ствари** – односно постојање или одсуство намере присвајања – одлучујући критеријум за правилну правну квалификацију. Питање се у суштини своди на то да ли је учинилац **желео да ствар трајно задржи или само да је користи привремено**.

Анализом законских одредби уочава се да радњу извршења кривичног дела **крађа** представља **одузимање туђе покретне ствари од власника или држаоца с намером присвајања**, ради прибављања противправне имовинске користи за себе или другог. Код кривичног дела **неовлашћено коришћење туђег возила**, радњу извршења чини **коришћење туђег моторног возила** – стављање у погон, управљање или вожња – уз постојање намере да се возило након употребе врати власнику.

За постојање оба кривична дела потребан је **умишљај учиниоца** као субјективни елемент, али је кључна разлика у **намери**: код крађе учинилац има намеру да ствар **присвоји**, док је код неовлашћеног коришћења намера ограничена на **привремено располагање** туђим возилом без пристанка власника.

Разликују се и **објекти радње**:

- код крађе то може бити **било која туђа покретна ствар**,
- док је код неовлашћеног коришћења радња ограничена на **туђе моторно возило** као посебан предмет заштите.

Такође, разликују се и **последице по оштећеног**:

- код крађе власник је **трајно лишен ствари**,
- а код неовлашћеног коришћења возила **привремено**, јер након одређеног времена поново успоставља своју фактичку власт над њим.

Управо та разлика у трајности повреде права својине и у намери извршиоца представља суштину разграничења ова два кривична дела, што ће у даљем тексту бити размотрено и кроз судску праксу.

IV. ПРОБЛЕМ ГРАНИЦЕ ИЗМЕЂУ ПРИСВАЈАЊА И КОРИШЋЕЊА

У судској пракси постоје бројни случајеви у којима је тешко јасно разграничити **умишљај** – као степен кривице и битно обележје кривичног дела – од циља који је учинилац имао приликом извршења. Управо та разлика између психичког односа и свесног усмерења ка трајном или привременом располагању ствари представља најосетљивији део у правној квалификацији ових дела.

Граница између **присвајања** и **коришћења** своди се на **намеру учиниоца у моменту одузимања туђе покретне ствари** или стављања возила у погон. У зависности од објективних околности догађаја и понашања окривљеног, суд изводи закључак о томе да ли је реч о крађи или о неовлашћеном коришћењу туђег возила.

Тако, на пример, ако је окривљени након одузимања моторног возила **скинуо регистарске таблице, сакрио возило на неприступачно место или покушао да га прода**, то ће указивати на **намеру присвајања**, па ће радња бити квалификована као **крађа** или, у зависности од околности, као **тешка крађа**. Насупрот томе, ако је окривљени **краткотрајно користио возило**, након чега га је **оставио на лако доступном месту**, или је чак **контактирао власника или полицију**, то упућује на **одсуство намере присвајања**, односно на постојање **кривичног дела неовлашћеног коришћења туђег возила**.

У пракси се, дакле, као пресудан критеријум јавља **намера у тренутку прекида туђег притежања**, а не трајање самог коришћења. Судови полазе од конкретних околности сваког случаја, анализирајући објективне радње извршиоца – начин поступања са ствари, место и начин остављања возила, као и његову комуникацију са оштећеним – како би правилно утврдили да ли је реч о намери присвајања или привременог коришћења.

V. СЛИЧНОСТИ И РАЗЛИКЕ ИЗМЕЂУ КРИВИЧНИХ ДЕЛА ТЕШКА КРАЂА ИЗ ЧЛАНА 204. КЗ И НЕОВЛАШЋЕНО КОРИШЋЕЊЕ ТУЂЕГ ВОЗИЛА ИЗ ЧЛАНА 213. КЗ

Члан 204. став 1. тачка 1. Кривичног законика прописује да ће се учинилац дела крађе (члан 203) казнити затвором од једне до осам година ако је крађа извршена обијањем или проваљивањем затворених зграда, станова, соба, каса, ормана или других затворених простора, или савлађивањем механичких, електронских или других већих препрека.

Остале тачке истог става прописују теже облике крађе (када је дело извршено у групи, на дрзак или опасан начин, уз употребу оружја, у условима елементарне непогоде, или према беспомоћним лицима), док ст. 2–4. предвиђају тежи облик и када је реч о високим вредностима ствари, културним добрима или организованој криминалној групи.

Упоредна анализа законских бића кривичних дела тешка крађа и неовлашћено коришћење туђег возила показује одређену сличност у радњи извршења, јер се и код једног и код другог дела може јавити обијање или проваљивање као средство за савлађивање физичке препреке. У оба случаја, извршилац нарушава материјалну баријеру – браву, катанац, стакло, врата или прозор – и тиме демонстрира свесност о противправности поступања.

Оно што ова два дела повезује јесте насилан карактер радње, али их разликује циљ извршиоца. Код тешке крађе циљ је трајно одузимање ствари ради прибављања противправне имовинске користи (присвајање), док је код неовлашћеног коришћења циљ искључиво привремено коришћење туђег возила без намере присвајања. Ипак, у оба случаја моменат обијања или проваљивања показује свест извршиоца о незаконитом поступању и намеру да оствари фактичку контролу над предметом радње, било ради коришћења, било ради присвајања.

У пракси се дешава да је начин уласка у возило (обијање бртва, разбијање стакла) истоветан у оба дела, па се квалификација заснива на психичком односу извршиоца након савлађивања препреке. Судови често истичу да само постојање обијања не значи аутоматски да је реч о крађи – одлучујуће је шта је учинилац намеравао након уласка у возило.

Тако је, у једном предмету **Врховног касационог суда**, окривљени без пристанка власника користио возило оштећеног, при чему је током догађаја према оштећеном **употребио силу**, али је возило **користио краткотрајно**.⁴ Суд је нагласио да примена силе као начин савлађивања препреке **сама по себи не значи крађу** ако из околности произлази да је циљ био само коришћење, без намере присвајања; стога је дело правилно квалификовано као **неовлашћено коришћење туђег возила у тежем облику** (члан 213. став 2. КЗ).

С друге стране, у још једном предмету **Врховног касационог суда**, окривљени су употребом подесног предмета **обили**

4 Врховни касациони суд, КЗЗ 420/2019 од 23. априла 2019. године.

путничко моторно возило марке голф 2, насилно отворили браву возачевих врата, ушли у унутрашњост и извршили **преметачину ради проналажења новца и предмета од вредности**.⁵ Пронашли су ситан новац и алат, али су у довршењу дела **спречени доласком полиције**. Суд је закључио да су радње окривљених усмерене на **трајно одузимање туђе ствари ради прибављања противправне користи**, те је дело правилно оцењено као **тешка крађа у покушају** (члан 204. став 1. тачка 1. у вези са чланом 30. КЗ).

Ови примери јасно показују да се иста радња – обијање или проваљивање – може јавити код оба кривична дела, али да је психички однос извршиоца према ствари пресудан за разликовање. Ако извршилац ствар враћа или је оставља без трајног одузимања, реч је о привременом коришћењу; ако је држи, прикрива или продаје, реч је о присвајању. Судови приликом оцене намере узимају у обзир цео ток радње, укључујући време држања ствари, поступање након догађаја и евентуално прикривање трагова.

VI. ПОКУШАЈ КАО НЕДОВРШЕНА РАДЊА ИЗВРШЕЊА КОД ИМОВИНСКИХ ДЕЛИКАТА

Према члану 30. Кривичног законика, **покушај постоји када је извршилац започео извршење кривичног дела, али дело није довршио из разлога који нису зависили од његове воље**.

Код имовинских деликата, покушај се најчешће јавља када је извршилац обио или провалио у возило или објект, али из било ког разлога није успео да ствар присвоји или употреби. Тако, на пример, ако лице покуша да покрене туђе возило након обијања браве, али га не успе упалити због оштећења или је ухваћено на лицу места, постоји **покушај неовлашћеног коришћења**.

5 Врховни касациони суд, КЗЗ 1194/2022 од 9. новембра 2022. године.

Исто важи и за покушај крађе – ако је лице савладало препреку (нпр. обило врата гараже), али није стигло до ствари или није успело да је изнесе. Судска пракса наглашава да се покушај признаје када је радња извршења већ **објективно започета**, односно када извршилац ступи у **непосредну зону радње усмерену ка предмету напада**. Само присуство на месту извршења без радње савлађивања препреке или покушаја стављања возила у погон не представља покушај, већ евентуално **припремну радњу**, која није кривично санкционисана.

VII. КАЗНЕНА ПОЛИТИКА И НАЧИН ГОЊЕЊА (члан 222. КЗ)

Посебну пажњу у контексту имовинских деликата заслужује и члан 222. Кривичног законика, којим је прописано да се за кривична дела крађа (члан 203) и неовлашћено коришћење туђег возила (члан 213), ако су учињена према брачном другу, лицу са којим учинилац живи у трајној ванбрачној заједници, сроднику по крви у правој линији, брату или сестри, усвојоцу или усвојенику, као и другим лицима са којима учинилац живи у заједничком домаћинству, гоњење предузима **по приватној тужби**. Овакво решење одражава хумани приступ законодавца, који у породичним и блиским односима препознаје могућност мирног решавања имовинских спорова, без ангажовања јавног тужиоца и без покретања јавног гоњења. Истовремено, овај приступ има превентивни карактер, јер омогућава да се кривичноправни систем не оптерећује случајевима мањег степена друштвене опасности.

Када је реч о **казненој политици**, судови приликом одмеравања казне за ова дела имају обавезу да воде рачуна о степену кривице, побудама учиниоца и јачини повреде имовинских односа, у складу с начелом индивидуализације казне из члана 54. Кривичног законика. Тако се, у зависности од тога да ли је реч о трајном присвајању или привременом коришћењу, примењује различит степен репресије, што обезбеђује правичност и доследност казнене политике. На тај начин,

законодавац показује да је разлика између присвајања и коришћења не само питање правне квалификације, већ и степена друштвене опасности, што се директно одражава на избор и висину санкције.

Правилно диференцирање ових кривичних дела омогућава **уједначену примену закона**, јача **правну сигурност** и представља важан услов за заштиту и приватне и јавне имовине. На тај начин се обезбеђује пуно поштовање начела **законитости и правичности** у кривичном праву.

ЗАКЉУЧАК

Поређењем кривичних дела крађа, тешка крађа и неовлашћено коришћење туђег возила уочава се да је **граница између присвајања и коришћења једна од најсуптилнијих у оквиру имовинских деликата**. Суштина те границе не лежи у начину извршења, јер се и код једног и код другог дела могу јавити исте радње – обијање, проваљивање или савлађивање препреке – већ у **психичком односу извршиоца према ствари**, односно у постојању или одсуству намере трајног задржавања.

Док код крађе и тешке крађе постоји *animus rem sibi habendi* – намера да се ствар присвоји и власник трајно лиши државине, код неовлашћеног коришћења реч је о **привременом нарушавању туђег притежања** ради коришћења ствари, без намере да се она задржи.

Судска пракса показује да се разлика најпоузданије утврђује анализом конкретног понашања окривљеног након радње обијања или употребе возила, као и проценом његове свести и воље у тренутку извршења дела. Зато је за правилну квалификацију нужно пажљиво утврђивање **умишљаја и циља извршиоца**, јер је разлика између умишљаја и нехата посебно значајна при одређивању кривичне одговорности и мере казнене репресије. Од тога зависи не само правна оцена, већ и правичност казнене политике.

Мастер кривичног права Филип Бошковић

Јавнотужилачки помоћник Другог основног
јавног тужилаштва у Београду

ИСТОРИЈСКИ ПРЕГЛЕД НАСТАНКА ЈАВНОГ ТУЖИЛАШТВА

Сажетак: Стручни рад сажето приказује историјат јавног тужилаштва у свету и код нас, како би се боље разумео његов настанак, развој и универзална улога у друштвеној заједници.

Кључне речи: јавно тужилаштво, кривични поступак, правна историја, античко доба, средњи век, доба разума

1. НАСТАНАК ЈАВНОГ ТУЖИЛАШТВА НА ГЛОБАЛНОМ ПЛАНУ

Први писани документ и извор сазнања о кривичном поступку старог века јесте Хамурабијев законик, донет 2000. године пре н. е., за време владавине краља Хамурабија, у старом Вавилонском царству. У старом веку нема разлике између суда и управе, а кривични поступак се не разликује од грађанског. Владар, односно „палата“, јесте чиста еманација религије и државе. Судске поступке покрећу оштећени, а када је угрожен интерес палате, поступке покреће државни орган даијанум, који је врста судије који у себи спаја и неке елементе јавног тужиоца.¹

1 М. Тмушић, *Положај јавног тужиоца у кривичном процесном праву*, Пан-граф, Београд, 1997, стр. 9.

У античкој Грчкој, на самом почетку, у време монархије, у градовима-државама судску надлежност врши краљ – базилеус, а касније, по одбацивању монархије, судска надлежност прелази на високог државног чиновника – архонта. Драконовим законима 621. године пре н. е. судска надлежност преноси се са племенског старешине на државне органе. Солонове реформе доносе хелијеју, као врсту народног суда, а у време златног доба Перикла, Атина постаје полис с веома напредним системом државног уређења. Функција оптужбе и прогона у атинском праву припада државном службенику полемарху, финансијску контролу врше логисти и еуфини, а тезмотети покрећу поступке на основу пријава грађана. Најбитнија кривична дела против државе, као што су велеиздаја, обмана народа и увреда богова, доводила су до покретања два типа поступка – *katalysis tou demou* и *ensangelia*.²

Римско право од самог свог почетка, у доба краљева, препознаје гоњење за понашања која угрожавају интересе државе кроз овлашћења дата краљу – рексу и скупштини, који су штитили државу правним инструментом *vindicta publica*. Окончањем доба краљева и преласком у доба републике, овлашћења кривичног гоњења прелазе на магистрате у виду принудних мера – *coertio*. Потпуну власт у виду принудних мера имали су претори, конзули и пучки трибуни, а ограничену плебејски едили, цензори, курилски едили и *pontifex maximus*. Ови магистрати су у себи спајали улоге иследника, тужиоца и судије.³ Иако је кривични поступак доживео значајне промене у току трајања римске државе, једна константа се може уочити, а то је постојање државног органа који штити интересе државе пред судом као нека врста првог јавног тужиоца.

Након пропасти Римског царства, у средњем веку кривични поступак је инквизиционог и канонског типа. У инквизиционом поступку не постоји јавни тужилац, већ сам судија покреће поступак и пресуђује. Изузетно, у поступку се

2 Исио, стр. 10–11.

3 Б. Благојевић, *Грађански поступак у римском праву*, Научна књига, Београд, 1957, стр. 78.

у улози тужиоца могло појавити приватно лице у тужби *actio popularis*. У 12. веку, реформе папе Иноћентија III уводе судију прогонитеља, који по службеној дужности гони учиниоце кривичних дела, што се називало официјелном максимом.⁴

На тлу Европе у многим државама долази до постепеног развоја функције јавног тужиоца рецепцијом римског и канонског права. За право Немачке кључни пропис, *Constitutio Criminalis Carolina*, донет је 1532. године, као покушај немачког цара Карла V да унификује кривично право на тлу целе Немачке. Овај закон познаје приватног тужиоца и неку врсту јавног тужиоца, који подноси *actio popularis*.⁵ У француском праву развија се установа краљевског тужиоца, која корене вуче из средњег века, када су феудални господари и краљ постављали своје пуномоћнике пред судом ради заштите финансијских интереса феудалаца, с обзиром на то да су санкције углавном биле новчане казне и заплена имовине осуђеника, која је након тога припадала благајни феудалца.⁶

2. НАСТАНАК ЈАВНОГ ТУЖИЛАШТВА У СРБИЈИ

У Србији су, након Првог српског устанка, најпре створени судови, а јавна оптужба још увек не постоји на правном хоризонту, те гоњење за кривична дела предузимају појединци и полиција. Први облик јавног тужиоца појављује се доношењем Закона о поступку војних судова Краљевине Србије у кривичним делима, из 1901. године, када на правну сцену ступа фигура војног тужиоца. Битан корак на развојном путу овог органа био је Закон о државном тужиоштву из 1929. године, који целовито уређује његов положај. Након Другог светског рата донет је Закон о јавном тужиоштву из 1946. године, који

4 М. Тмушић, н. г., стр. 14–15.

5 Ј. Даниловић, *Популарне њужбе од римској до савременој љрава*, Институт за правну историју, Београд, 1968, стр. 67.

6 R. Garraud, *Traite theoretique et pretique d instruction criminelle et de procedure penale*, t. I, Paris, 1907, стр. 48.

поставља темеље будућег уређења у виду централизма, хијерархије, монархатског уређења, унутрашњег јединства, ограничене самосталности, сталности и територијалности, који у наредним прописима о тужилаштву доживљава само неке мање промене, док суштински принципи остају непромењени.⁷ Овим законом, који је писан по узору на совјетско законодавство, тужилаштво постаје орган општег надзора, који штити законитост и обезбеђује јединствену примену прописа. Истим законом уведено је и учешће народа у раду јавног тужилаштва, посредством народног тужиоца, којег су бирали грађани на својим скуповима у селима, градовима и предузећима. Законом о кривичном поступку из 1953. године укида се тужилачка истрага и уводи судска истрага, чиме тужилац остаје ускраћен за бројна овлашћења. Нове идеолошке поставке југословенског друштва доводе до промена у положају јавног тужилаштва, па је тако Уставним законом из 1953. године тужилаштво од контролно-извршног органа ФНРЈ постало орган управе под контролом извршних органа власти, што се најбоље види из могућности Савезног извршног већа да врши контролу над радом тужилаштва. Ради спровођења уставног закона донет је Закон о јавном тужилаштву, 1954. године, који поставља тужилаштво као самосталан орган, али истовремено уводи могућност издавања смерница у раду од стране СИВ и републичких извршних већа, при чему су постојале и тзв. тајне смернице. Законом о јавном тужилаштву из 1965. године тужилаштво је предвиђено као самосталан орган, који ради на основу закона, али и на основу политике савезне, односно републичке скупштине.⁸

Уставом из 1974. године федерација је додатно децентрализована, а нови тип уређења државе имао је утицаја и на положај јавног тужилаштва, те се посебним Законом о

7 Г. Илић *et al.*, *Јавно тужилачко приручник*, Удружење тужилаца и заменика јавних тужилаца Србије, Београд, 2009, стр. 24–30.

8 Г. Илић и М. Матић Бошковић, *Јавно тужилаштво у Србији, историјски развој, међународни стандарди, уједначени модели и изазови модерног друштва*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 2019, стр. 21–25.

савезном јавном тужилаштву из 1974. године уводи савезни јавни тужилац. Између савезног јавног тужиоца и републичких и покрајинских тужилаца постојао је однос непотпуне надређености савезног тужиоца. Законска новина је да тужилаштво није више орган управе, већ је орган скупштине.⁹

Након преуређења федерације и преношења надлежности у погледу уређења тужилаштва на републике и покрајине, у Србији је 1977. године донет Закон о јавном тужилаштву СР Србије. Овај закон садржао је и одредбе које се односе на услове за избор на јавнотужилачку функцију, које су предвиђале моралнополитичку подобност као обавезан услов за избор на функцију јавног тужиоца. Закон о јавном тужилаштву из 1989. године укида ове одредбе, што доводи до извесне деполитизације овог органа, која је и даље само делимична, с обзиром на то да се избор на функцију вршио од стране Скупштине.¹⁰

Закон о јавном тужилаштву из 1991. године доводи до даље деполитизације у раду овог органа, јер предвиђа да тужилаштво ради искључиво на основу Устава и закона, што значи да политичке смернице у раду више нису обавезујуће. Закон о савезном државном тужиоцу из 1992. године уводи једну новину, јер предвиђа јавност у раду овог органа.¹¹

Закон о јавном тужилаштву из 2001. године предвиђа забрану утицаја на рад јавног тужилаштва као институције, која се не односи на јавне тужиоце и заменике, па тако закон не уводи персоналну самосталност носилаца јавнотужилачке функције. Овим законом уводи се процедура издавања обавезних упутстава и уводи могућност приговора на ово упутство, који је ограниченог дејства. Овај приговор не одлаже извршење одлуке и не може се изјавити против упутства Републичког тужиоца. У случају када је упутство издато заменику јавног тужиоца, он може затражити преиспитивање законитости упутства од стране непосредно вишег тужиоца. Исто тако

9 *Истио*, стр. 31.

10 *Истио*, стр. 35–40.

11 *Истио*, стр. 43–44.

уводи се право имунитета, на основу којег нема одговорности јавног тужиоца за изнето мишљење у вршењу своје функције.¹²

Устав Републике Србије из 2006. године дефинише јавно тужилаштво као орган који гони учиниоце кривичних и других кажњивих дела и предузима мере за заштиту уставности и законитости, што представља традиционални приступ, који не улази у питање правне природе овог органа. Устав предвиђа оснивање посебног органа Народне скупштине – Државног већа тужилаца, који има улогу да обезбеди персоналну самосталност јавног тужиоца и заменика јавних тужилаца. Убрзо након доношења Устава, године 2008. доноси се Закон о јавном тужилаштву. Овај закон дефинише Тужилаштво као самосталан, али не и независан орган.¹³

Закон о јавном тужилаштву који је ступио на снагу 10. маја 2023. године увео је бројне новине, које се манифестују на три начина: нова дефиниција и деполитизација тужилаштва, укидање монократског уређења јавног тужилаштва и унапређење самосталности јавног тужилаштва и носилаца јавнотужилачке функције. Поред класичне надлежности јавног тужилаштва у виду гоњења учинилаца кривичних и других кажњивих дела, новина је да јавно тужилаштво врши и друге надлежности с циљем заштите јавног интереса одређеног законом. Изменама закона о јавном тужилаштву као извор права за јавно тужилаштво уводе се и општеприхваћена правила међународног права, па је тако пракса Европског суда за људска права обавезујућа и за јавно тужилаштво. Монократија ранијих одредаба по којима је функцију јавног тужилаштва вршио републички јавни тужилац и други тужилац је укинута, одредбом закона да функцију јавног тужилаштва врше Врховни јавни тужилац, главни јавни тужилац и јавни тужилац. Већа самосталност јавног тужилаштва огледа се у низу одредаба као што је: више јавно тужилаштво нема право надзора већ праћења рада над нижим јавним тужилаштвом, смањен је утицај Врховног јавног тужиоца, који више не може постављати вршиоца функције

12 Исто, стр. 48.

13 Исто, стр. 143–148.

главног јавног тужиоца, забрањено је политичко деловање носилаца јавнотужилачке функције, имунитет јавног тужиоца се не односи више само на изнето мишљење већ и на донету одлуку, поред наставно-научне делатности, јавни тужилац у слободно време може се бавити и уметничком делатношћу уз накнаду, упућивање тужиоца је могуће само у оквиру истог или нижег степена, те више нема вертикалног напредовања, при чему је новина и то да решење о упућивању мора бити образложено, колегијум јавног тужилаштва који сачињавају главни јавни тужилац и јавни тужиоци тог тужилаштва добио је улогу у давању мишљења Високом савету тужилаштва о кандидату за главног јавног тужиоца и јавног тужиоца у свом тужилаштву приликом избора јавних тужилаца.

3. ЗАКЉУЧАК

Историјат јавног тужилаштва указује да корени ове јавне функције у људској заједници сежу у дубоку прошлост. Његов развој је текао у једном симбиотичком односу са чврсто формираним и јасно дефинисаним државним органима као што су суд и полиција. Тек у новијем периоду људске цивилизације приметно је да се тужилаштво од једног заметка и помоћног органа полиције и суда рађа у самосталан и посебан државни орган. Историјска анализа наше правне прошлости указује да након ослобођења од турске власти и формирања националне државе, тужилаштво доживљава релативно брз напредак у смислу своје организације, а законски текстови који га уређују постају све сложенији и обимнији. Актуелне друштвене и политичке прилике након Другог светског рата утичу на положај јавног тужилаштва, тако да оно у другој половини 20. века доживљава честе промене, па ипак, неки основни принципи рада и његове организације остају исти дуги низ година. Деполитизација јавног тужилаштва, која полако почиње изменама Закона о јавном тужилаштву 1989. године, па до најновијих измена у 2023. години, један је од кључних момената у историјском развоју овог органа.

Александар Ђуринац¹

Јавнотужилачки помоћник Трећег основног
јавног тужилаштва у Београду

РЕКОНСТРУКЦИЈА, ГРАДАЦИЈА
И КОЕФИЦИЈЕНТ МОТИВА КАО
НЕОПХОДАН УСЛОВ ЗА ПРАВИЧНО
ОДМЕРАВАЊЕ КАЗНЕ – ЧЛАН 54. КЗ
(*de lege ferenda*)

Сажетак: Израз *de lege ferenda* потиче из латинског језика и у правној теорији значи „по праву које треба донети“, или „како би закон требало да гласи“. Употребљава се када се даје предлог за измену, допуну или унапређење важећег права, за разлику од израза *de lege lata*, који означава стање „по важећем праву“.

Рад полази од тезе да савремено кривично право Републике Србије (*de lege lata*) не познаје нормиран механизам за утврђивање и анализу мотива као унутрашњег психичког узрока кривичног дела, већ се задржава на спољашњим појавама побуде.

De lege ferenda треба увести као посебну доказну радњу реконструкције мотива, као комисијско вештачење које би објединило правну, психолошку и криминолошку анализу праузрока поступања учиниоца. Ова радња би успостављала везу између субјективне стране кривичног дела у свом најпунијем обиму и индивидуализације казне, сходно одредбама члана 54. КЗ, спречавајући притом двоструко вредновање елемената истог мотива приликом квалификације кривичног дела или његових посебних облика и приликом одмеравања казне.

1 Рад представља лични став аутора.

Наиме, системска улога реконструкције мотива огледала би се у три правца, и то најпре у омогућавању органа кривичног поступка да разликује мотив од побуде која из њега извире, која може обманути процесно резонување, затим у методи исцрпљивања мотива од квалификаторних или привилегујућих побуда ка околностима које утичу на одмеравање казне и, на крају, у превенцији правне несигурности настале услед личног психолошког тумачења мотива од стране судије или јавног тужиоца. Предложени институт био би не само доказно средство него и гарант правичности у примени казног права, јер би вратио у тежиште оно због чега право и постоји, а то је разумевање зашто је човек поступио на одређени начин, а не само шта је учинио.

Посебан део рада посвећен је етичком и филозофском легитимитету потребе за реконструкцијом мотива, уз анализу античких и савремених ауторитета који мотив виде као суштински извор моралне одговорности. Такође, у раду се образлаже појам мотива са освртом на увиде Маслово о хијерархији потреба, Фројда о несвесним нагонима, Адлера о тежњи ка надмоћи, Ајзенка о биолошкој основи личности и Бодушека о вези између црта личности и криминалног начина размишљања. Аутор указује на то да без разумевања унутрашњег разлога дела казна остаје правно исправна, али суштински неправична, јер не одражава индивидуалну меру свести, емоције и моралне црте учиниоца. На крају, аутор предлаже и формирање метода градације мотива и његовог коефицијента.

Рад је написан као пилот-верзија, у доброј вери, заснован на поверењу у етичке принципе српске кривичноправне доктрине и праксе, с намером да подстакне даље научно и законодавно разматрање.

Кључне речи: реконструкција мотива, *de lege ferenda*, градација мотива, кривица, побуда, урачунљивост, члан 54. КЗ, правичност, етички легитимитет, индивидуализација казне

I. УВОД

„Право постоји ради правде и где правда у потпуности нестаје, тамо право губи смисао свог постојања.“²

Свако кривично дело почиње пре дела. Оно се рађа у унутрашњем простору између мисли и намере, у оном тренутку када човек у себи оправда поступак који још није учинио. Тамо где суд види радњу, а закон последицу, већ је у човеку пресуђено. Тај унутрашњи процес и праузрок има своје име – мотив.

Примере импровизације разумевања суштине појма мотива нуде различити извори сазнања.

а) Мотив егзистенцијалног потврђивања бића

Франкл мотив човека види у тражењу смисла, па чак и у патњи. Он истиче да човек „може да поднесе скоро свако шта, ако зна зашто“. То „зашто“ управо је егзистенцијални мотив, унутрашња тежња бића да потврди своје постојање. У кривичноправном контексту, тај мотив се препознаје код учинилаца који делују не због користи или страсти, већ из потребе да осете да постоје, да се не изгубе у апсурду. Побуда (нпр. ризик, изазов, потреба за контролом) могла би да буде само пројекција тог дубљег узрока.³

б) Мотив компензације неправде

Адлер показује да велики део људског деловања произлази из потребе да се „надокнади инфериорност“. То није исто што и користољубље, јер човек може чинити дело зато што дубоко верује да исправља неправду и враћа равнотежу. Када се примени на кривично право, ово је мотив моралне компензације, јер лице које осећа да је системски обесмишљено или

2 Gustav Radbruch, *Rechtsphilosophie*, Heidelberg, 1932.

3 Viktor E. Frankl, *Man's Search for Meaning*, 1945.

понижено делује против поретка као покушај „самоизједначења“. Побуда је користољубива или осветничка, али мотив је компензација доживљене неправде.⁴

в) Мотив очувања идентитета

Карл Г. Јунг тврди да човек делује вођен унутрашњим архетипом целовитости (*Selbst*). Када дође до распада тог осећања целовитости, јавља се мотив понављања, покушај да се „поврати лик себе“. У правној психологији то може објаснити злочине из поноса, љубоморе или аутодеструкције; лице не брани имовину или част, оно брани слику о себи. Побуда је страст, али мотив је заштита идентитета као егзистенцијалне форме.⁵

г) Мотив метафизичке побуне

Алберт Каму дефинише апсурд као сукоб између људске тежње за смислом и тишине света. Када човек не може да пронађе смисао, он га ствара, чак и кроз чин побуне. У психолошкој и правној равни то значи да неки људи делују не из мржње или користи, већ из дубоке жеље да се супротставе ништавилу, „да покажу да постоје“.

Побуда изгледа као агресија на провокацију, али мотив је заправо отпор судбини и апсурду.⁶

д) Мотив моралног закона

Кант раздваја деловање из „наклоности“ и деловање из „дужности“. Мотив моралног закона је унутрашње уверење у исправност поступка независно од последице.

Тако лекар који прекорачи овлашћење да би спасао живот не делује из користи, страсти и славољубља (побуда), већ из

4 Alfred Adler, *The Practice and Theory of Individual Psychology*, 1927.

5 Carl Gustav Jung, *The Archetypes and the Collective Unconscious*, 1954.

6 Albert Camus, *Le Mythe de Sisyphe*, 1942.

чистог моралног мотива, вођен императивом „требало би“, који произлази из савести.⁷

ђ) Мотив воље за моћ

Ниче каже да „воља за моћ“ није нужно зло, већ примарна животна сила, човек жели да се потврди као стваралац вредности. Када се ова воља изопачи, настаје мотив контроле, доминације или осећања надмоћи. Тако учинилац не чини дело због користи, већ због осећања „да је изнад других“. Побуда је евентуално агресивна, али мотив је дубљи, он је егзистенцијална потврда снаге.⁸

е) Мотив трагања за границом добра и зла

Ерик Фром разликује „бенигну“ од „малигне“ агресије. Малигна не настаје из потребе за преживљавањем, већ из тежње да се прекорачи граница.

У том смислу, мотив неког учиниоца може бити експерименталан – „да види где престаје човек“. Побуда изгледа као садизам, али мотив је филозофски, а то је трагање за границом морала и људскости.⁹

ж) Мотив естетске самоафирмације

Раскољников не убија из користољубља, већ из идеје о „човеку који сме“. Он хоће да његов чин буде доказ „величине духа“. То је естетско-идејни мотив, где човек ствара своју слику као уметничко дело, побуда је интелектуална хладноћа, али мотив је доказ „сопствене изузетности“.¹⁰

7 Immanuel Kant, *Kritik der praktischen Vernunft*, 1788.

8 Friedrich Nietzsche, *Zur Genealogie der Moral*, 1887.

9 Erich Fromm, *The Anatomy of Human Destructiveness*, 1973.

10 Fyodor M. Dostoevsky, Преступление и наказание, 1866.

з) Мотив редукције хаоса

Фројд описује човекову потребу за контролом као одбрану од унутрашњег нереда, односно „ананкастичку“ (присилну) организацију света. Такви мотиви стоје иза делања особа које не подносе непредвидивост, те је њихов чин покушај успостављања унутрашњег реда кроз спољашњу принуду. Побуда је агресија, али мотив је страх од хаоса.¹¹

и) Мотив одржања праведности у свету

Аристотел мотиву придаје морални значај, тј. добар човек делује „ради самог добра“, а не због користи. Мотив је дакле етички, а не инструментални.

Овај мотив видимо код лица која чине дело ради „више правде“, активиста који руше неправедан поредак, верујући да извршавају виши закон. Побуда је револт, али мотив је ипак идеал праведности.

(Реч аутора: Онај који каже да у праву не треба филозофирати, греши у самом разумевању шта је право. Право није само систем норми већ поредак смисла. Закон може прописати шта је дозвољено а шта забрањено, али не може сам себи дати разлог за постојање. Без филозофије, право постаје пука техника управљања понашањем, хладна администрација морала. Филозофија је та која му даје осећање мере, смисао правичности и појам правде као унутрашњег оријентира. Када судија одлучује, он не примењује само члан, већ одмерава. Када јавни тужилац тумачи норму, он улази у смисао речи, вредносну процену, питање „зашто баш тако“. А то је управо филозофирање. Свако тумачење закона подразумева однос према истини, слободи, кривици, одговорности, људском достојанству, а то су управо филозофске категорије. Грешка онога ко избацује филозофију из права јесте у томе што верује да је право самодовољно. Али закон без филозофије налик је

11 Sigmund Freud, *Das Unbehagen in der Kultur*, 1930.

мачу без руке која га држи – постоји, али се не зна против кога је уперен. Правна норма не делује у вакууму, већ у контексту вредности, смисла и свести о човеку. Филозофија права није декорација права, већ његова савест. Она чува меру између легалног и легитимног, између онога што се сме и онога што се сме само ако је правично.)¹²

II. ПОЈАМ И ЗНАЧАЈ МОТИВА

Мотив је у праву оно што је разлог у филозофији, унутрашњи покрет који повезује идеју с делом. Он није случајна психолошка појава, нити пуки импулс, већ трајна линија која спаја човеково уверење, намеру и чин. Кад суд утврђује мотив, он не испитује само шта је неко хтео већ и зашто је хтео „баш то“. У филозофији је тај појам стар колико и мисао о одговорности.

Платон у *Држави* (431b) каже: „Нико није добровољно зао, него по незнању“¹³

Платон тиме не оправдава зло, већ га смешта у контекст незнања, односно недостатак унутрашњег увида. Тај увид у праву називамо мотивом. Кад се мотив осветли, престаје незнање и појављује се одговорност. Суд који утврђује мотив, заправо утврђује меру човековог знања о себи у тренутку дела.

Аристотел у *Никомаховој етици* (III, 1) поставља темељну разлику између дела из намере и дела из нужности – „Добровољно је све оно чији је почетак у самом делатељу, знајући притом околности под којима делује“¹⁴

Из ове мисли произлази да је одговорност могућа само када је у човеку присутно сазнање о узроцима сопственог деловања. Мотив је дакле свест о узроку, он је унутрашњи доказ постојања намере.

12 Aristotle, *Nicomachean Ethics*, III, 1; прев. Милош Ђурић, Београд, 1980.

13 Plato, *Republic*, 431b, прев. Милош Ђурић, Београд, 1981.

14 Aristotle, *Nicomachean Ethics*, III, 1; прев. Милош Ђурић, Београд, 1980.

У модерној филозофији Густав Радбрух у *Rechtsphilosophie* (1932) изричито каже да „закон који не служи правди губи своју правну природу“.

Ако се ова мисао примени на сферу мотива, следи логичан закључак да суд који казни без разумевања мотива не служи правди, него формализму. Закон остаје важећи, али губи правни смисао.

Тако мотив постаје више од психолошке чињенице, он је етички критеријум правне истине. Он је место где се спајају субјективно и објективно, где закон сусреће човека.

Сенека, у својим *Моралним писмима Лукилију*,¹⁵ истиче да „разум жели донети правичну одлуку, док љутња жели да се њена одлука сматра праведном“.¹⁶

Овом мишљу Сенека је, вековима пре модерне правне мисли, упозорио на то да је разлог који стоји иза поступка важнији од његовог изгледа. Управо ту лежи суштина мотива, у равнотежи између разума и емоције, између хтења и оправдања.

Мотив, дакле, није само елемент личности учиниоца већ и доказна категорија, која судску одлуку чини смисленом. Кад суд утврди мотив, он утврђује не само намеру већ и духовни оквир у којем је одлука о делу настала. Без тог оквира казна је репресија, с њим, она постаје морална реакција друштва.

Дакле, овде морамо одмах увести јасно разграничење. Побуда је дериват мотива, његов конкретни израз у одређеној ситуацији. Побуда је појмовно ужа, будући да је она конкретан разлог, док мотив, напротив, представља дубљу унутрашњу снагу која усмерава човека, те их из тог разлога не треба мешати. Међутим, управо ту настаје проблем, пракса често помиње мотив мислећи на побуду, док доктрина углавном анализира само побуду, занемарујући мотив, његову дефиницију, а законодавац пропушта његово нормирање.

15 *Epistulae Morales*, писмо 95.

16 Seneca, *Epistulae Morales ad Lucilium*, XCV, прев. Јован Максимовић, Београд, 1979.

Последице овог мешања осећају се и практично. Узмимо пример учиниоца који је тешко претукао жртву не ради стицања противправне имовинске користи, нити из мржње, већ из жеље да покаже моћ пред групом у којој је тражио признање. Тај мотив, демонстрација сопствене доминације, није изричито уређен као квалификатор у закону, нити унет у биће кривичног дела. Постоји ризик да ће суд у пракси рећи да је „мотив безначајан“ или ће га евентуално свести на некакву побуду повређене сујете. Али управо тај мотив открива највише о учиниоцу, те говори да је спреман да угрози туђе здравље ради сопственог статуса у групи, што указује на повећану опасност по угрожавање заштитног објекта. Ако суд остане на нивоу побуде („увреда од стране жртве“), онда ће изостати правична оцена целокупне личности и ризика који она носи.

Право, међутим, по природи тежи спољашњем. Оно утврђује шта је учинилац учинио, како је поступио и да ли је поступак био забрањен. Али кад се све то сабере, остаје неизговорено оно најважније, а то је одговор на питање „зашто“. Без њега, казна постаје пука одмазда, а правда губи своју суштину.

Побуда објашњава „зашто сада“, мотив открива „зашто уопште“. Без разликовања та два нивоа, нема ни исправног разумевања кривице, нити правичне мере казне.

Управо зато доказна радња реконструкције мотива (*de lege ferenda*) представља неопходност њеним нормирањем у материјалном кривичном законодавству, с идејом заштите права од слепила и универзалног морала сваког појединачног друштва од инерцијалног субјективизма. Суд који реконструира мотив не суди само по закону већ и у складу са човеком, а то је, како је Радбрух нагласио, једини пут да право не изгуби смисао свог постојања.

III. ФОРМИРАЊЕ ПОЈМА МОТИВА (са освртом на психолошка истраживања ауторитета, корелацију појмова потреба – мотив – побуда, кључна схватања, врсте мотива)

Кривично право РС (*de lege lata*) не познаје званично прецизиран појам мотива као самосталног института у закону, али га признаје као фактичку и посредну категорију. Проблем мотива у кривичноправној теорији не може се разумети без психолошких извора који објашњавају унутрашње узроке људског понашања. Чини се да би сам потенцијални нормативни појам мотива био заснован на нормама субјективне одговорности и умишљаја, те на психолошком темељу који су поставили Маслов, Фројд, Адлер и Ајзенк, сваки са различитог становишта човека, али са заједничком тежњом да се објасни однос између потребе, мотива и радње.

а) Абрахам Маслов у раду „Теорија људске мотивације“ („*A Theory of Human Motivation*“, 1943) поставља полазиште модерне теорије мотивације:

„Овај рад је покушај формулисања позитивне теорије мотивације. Она се најнепосредније заснива на клиничком искуству.“

Маслов истиче да „интегрисана целовитост организма мора бити један од камена темељаца теорије мотивације“. Из овога произлази да мотив није изолован психички акт, већ динамичка равнотежа између унутрашње потребе и спољашње реакције. Дакле, мотив се утврђује као чињенични скуп, а не као једна емоција, већ као целовит процес који повезује свест, потребу и вољу учиниоца.

б) Алфред Адлер, у делу *Разумевање људске природе* (*Understanding Human Nature*, 1927), даје један од најпрецизнијих описа суштине мотива:

„Свака појединачна радња човека има за крајњи циљ тежњу ка надмоћи, ка превазилажењу неке унутрашње слабости или осећања мањкавости.“

Ова Адлерова мисао стоји у корену разумевања мотива као компензационог механизма. У кривичноправној пракси мотив често има управо тај карактер, учинилац настоји да поврати нарушени унутрашњи баланс, али путем који је противправан. Законодавац одредбама кривичног законика тада нормативно не процењује његову истинску потребу, већ само начин на који је она задовољена кроз побуду, што се у домаћем праву одражава најчешће кроз вредновање побуде у складу са чланом 54. КЗ.

в) Сигмунд Фројд, у делу *Са оне сйране йринципиа задовољства* (*Beyond the Pleasure Principle*, 1920) указује на дубљу динамику нагона и свести:

„Понашање човека није у потпуности вођено свешћу, његовим радњама често управљају потиснуте жеље, које налазе своје изразе у новим, прихватајивијим облицима.“

Фројдов увид открива да мотив често делује иза свесног оправдања, што је у праву од изузетне важности за разумевање субјективне стране дела, нарочито код афективних, идеолошких или инструменталних мотива, где се несвесно прожима са рационалним. Зато се у судској реконструкцији мотива не би испитивала само намера већ и психичка структура која стоји иза ње.

г) Ханс Јирген Ајзенк у делу *Структура човекове личности* (*The Structure of Human Personality*, 1953) дефинише личност као „релативно трајну организацију карактеристичних особина које одређују човекову прилагодљивост окружењу“.

Ова дефиниција уводи трајне диспозиције личности у анализу мотива, што се касније развија у форензичкој психологији. Савремени аутори, као што су Данијел Бодушек и сарадници у раду *Eysenck's Personality Model and Criminal Thinking Style* (2013) потврђују ту везу:

„Наши резултати сугеришу да црте личности предвиђају начине размишљања који су карактеристични за упорне преступнике и да индивидуалне психолошке разлике дубоко утичу на понашање у криминогеном окружењу.“

У контексту наше потребе за коначним појмом мотива и доказном радњом његове реконструкције, ови налази указују да мотив није тренутни импулс, већ израз трајније унутрашње структуре личности, те да је нужно посматрати га као чињенични скуп, јер он није изолована психичка појава, већ резултат сложеног односа између потребе, уверења и карактера.

1. Корелација појмова мотива и потребе

Такође, нужно је указати на разлику између потребе и мотива, која ће још више допринети разумевању појма мотива.

а) У делу *Теорија људске мотивације* (*A Theory of Human Motivation*, 1943), Абрахам Маслов дефинише потребе као хијерархијски уређен систем у коме „недостатак у нижој потреби активира организам све док се та потреба не задовољи“.

„Свака потреба која је хронично незадовољена делује као снажан покретач понашања све док не буде задовољена.“

Потребе су, сматра он, биолошке, психолошке и духовне, поређане од основних (физиолошких) до виших (самоостварење). „Човек је биће које стално нешто жели.“ Маслов овде наглашава да мотив настаје онда када је потреба довољно јака да постане свесни циљ понашања.

б) У свом делу *Его и Ја* (*The Ego and the Id*, 1923), Сигмунд Фројд потребе описује као израз нагонских енергија (*Triebe*) које делују из несвесног.

„Нагон је представник свих сила које потичу из унутрашњости тела и делују на психички апарат.“ Наиме, Фројд сматра да се појам потребе везује за енергију која тражи разрешење, а мотив је свесни израз тог нагона. Када је задовољење потребе блокирано, јавља се потискивање и преношење на заменске радње.

в) У свом делу *Разумевање људске природе* (*Understanding Human Nature*, 1927) Алфред Адлер тврди да је основна људска потреба осећање припадности и друштвене повезаности.

„Човек тежи значају и припадању.“ Све појединачне потребе тумачи као варијације основне тежње да се надокнади осећање мањкавости.

„Осећање мањкавости је извор човекове тежње.“ Адлер сматра да се мотиви обликују као свесни одговори на дубље потребе за сигурношћу, припадањем и вредношћу у заједници.

г) У свом делу *Биолошка основа личности* (*Biological Basis of Personality*, 1967) Ханс Јирген Ајзенк повезује потребе са биолошким предиспозицијама.

„Разлике у узбуђености и реактивности у великој мери одређују снагу и врсту потреба које ће појединац искусити.“ Ајзенк тиме уводи физиолошку димензију потреба, темперамент и биохемијску основу личности, који утичу на то које ће потребе бити доминантне и како ће се изразити у понашању.

д) Савремени форензички психолог Данијел Бодушек са сарадницима¹⁷, истиче да се незадовољене психолошке потребе често јављају као покретач криминалног мишљења.

„Незадовољене психолошке потребе могу постати основа за изопачене когнитивне обрасце који оправдавају антисоцијално понашање.“

Дакле, потребе су праузрок мотива, унутрашња празнина или напетост која захтева разрешење. Фројд их схвата као енергетске, Адлер као социјалне, Маслов као хијерархијске, а Ајзенк као биолошке. У нашем праву, мотив постаје релевантан тек када се та потреба преведе у свесни разлог за радњу, а побуда постане конкретан начин њеног противправног задовољења.

Када се све наведено повеже, добија се јединствена слика релевантна за кривичноправну доктрину: потреба је праузрок, мотив је свесни одговор на ту потребу, а побуда је начин на који се мотив спроводи у противправно понашање да би задовољио потребу. Маслов даје теоријску основу у облику хијерархије потреба, Фројд објашњава несвесни корен нагона,

17 Boduszek Daniel et al., *The Role of Criminal Social Identity in the Relationship between Criminal Friends and Criminal Thinking Style within a Sample of Recidivistic Prisoners*, 2013.

Адлер показује да је мотив компензациони механизам, а Ајзенк и савремена форензичка психологија додају димензију личних диспозиција које усмеравају избор понашања.

Апстрактни пример (потреба – мотив – побуда): Учиница ради у јавној установи и годинама осећа да га колеге потцењују и искључују из одлука. Током састанка, један колега га јавно исмеје и доведе у питање његову стручност. Неколико тренутака касније, учинилац физички нападне колегу и нанесе му тешке телесне повреде.

Потреба у овом случају представља дубљу, трајну унутрашњу тежњу учиниоца да очува своје самопоштовање, лични интегритет и статус у колективу. То је основна психолошка потреба за поштовањем и припадањем, која се у конкретном контексту претвара у осећање угрожености када је јавно понижен. Та потреба није настала у тренутку инцидента, већ постоји у континуитету и утиче на начин на који учинилац доживљава околности око себе.

Мотив је унутрашњи разлог који произлази из те потребе и објашњава зашто је учинилац одлучио да делује. У овом примеру мотив је настојање да се поврати изгубљено поштовање и успостави контрола над ситуацијом. Он се гради од више међусобно повезаних чињеница: учинилац је био афективно узнемирен, имао је уверење да ће пасивност значити слабост, осећао је стид и страх од губитка угледа. Мотив, дакле, садржи и емоционалне и рационалне елементе који воде ка унутрашњој одлуци да се реагује.

Побуда је у овом случају свесна намера да се колега казни и да се пред осталима покаже „ко је у праву“. Она је активирала мотив, који је усмерен ка конкретној противправној радњи, физичком нападу.

Системски посматрано, потреба за поштовањем је створила мотив за одбрану угледа, који је у тренутку афективне напетости након увреде „побуђен“ да потребу задовољи на противправни начин. Тако се у једној логици види да потреба представља најдубљи узрок, мотив, структуру разлога, а побуда непосредни покретач конкретне радње.

1.1. Кључна схватања

Мотив би у потенцијалном нормативном смислу (*de lege ferenda*) представљао унутрашњи разлог због кога је учинилац предузео радњу и усмерио вољу ка одређеном циљу. Он није једна психичка чињеница, већ чињенични скуп који би се доказном радњом реконструисао из целине понашања, односа, изјава и контекста у којем је дело извршено. Мотив повезује унутрашњи свет учиниоца са спољашњим понашањем и објашњава зашто је управо та радња изабрана као циљна и сврсисходна.

Мотив би се, дакле, на прави начин могао утврдити из низа унутрашњих и спољашњих чињеница које показују структуру психичке одлуке. Унутрашње чињенице обухватају унутрашње потребе и нагонске покретаче као што су страх, сигурност, признање, љубав или контрола, затим свесну намеру и представу циља који се жели постићи, уверења и вредносни систем који радњу оправдавају унутар личности, као и степен свести о противправности и прихватање последица. Биографске и карактерне чињенице односе се на темперамент, морална начела и начин реаговања у конфликту, као и на животне околности које утичу на формирање мотива, као што су породица, средина, статус или трауме, док ситуационе чињенице обухватају односе са жртвом и повод који је активирао мотив, као и време, место и услове настанка одлуке. Понашајне чињенице обухватају радње пре и после дела, припрему, прикривање, кајање или хвалисање, као и изјаве, комуникацију, писма и поруке, који показују свесни смисао радње. Дакле, из наведеног скупа, мотив би се реконструисао као унутрашњи ток свести који је водио ка делу.

Комбинација ових унутрашњих елемената одређује природу мотива, било алтруистичку, себичну, афективну или инструменталну (у даљем тексту појам градиције мотива).

Потреба није исто што и мотив. Потреба је подсвесна напетост или недостатак који тражи разрешење. Мотив је свесни одговор на ту потребу, њено вредносно усмерење и

објашњење „зашто“. Побуда је начин „како“, односно конкретна психичка сила која покреће радњу ради задовољења мотива. Потреба делује као узрок мотива, мотив као разлог побуде, а побуда као механизам активирања задовољења мотива радњом извршења (или саучесништва) која је противправна. На пример, потреба може бити жеља за признањем, мотив доказивање личне вредности, а побуда понижавање конкурента као радња која је обележје бића неког кривичног дела. Дакле, побуда постаје противправна када се мотив задовољава средствима која су законом забрањена. Тако, ако је потреба осећање правде, мотив враћање равнотеже након учињене неправде, а побуда освета као радња која је обележје бића неког кривичног дела, онда је реч о противправном начину задовољења мотива.

Међутим, органи несудског и судског поступка у Србији немају довољно интердисциплинарних знања за правилно тумачење мотива у кривичном праву. То што им недостаје јесте психолошко и психијатријско разумевање личности учиниоца, методологија реконструкције мотива, као и стандардизовани критеријуми за методологију исцрпљивања мотива (о чему ће бити више речи у наредном излагању). У пракси нема системске сарадње са стручњацима из области психологије и форензике, па се мотив често тумачи интуитивно и површно. То доводи до различитих закључака о истим психичким садржајима, неуједначене судске праксе и одсуства правичности у одмеравању казне.

2. Појам јединственог мотива

Јединствени мотив је у правно-психолошком смислу унутрашњи узрок који прожима целокупно понашање учиниоца у оквиру једног дела, без обзира на то што се споља може испојити кроз више различитих побуда или околности. Он је у суштини „корен свих побуда“, праузрочни психички импулс који стоји иза целокупног ланца одлучивања и који даје смисао целини поступања учиниоца.

Када је мотив јединствен, све спољашње манифестације, било да су емоционалне, рационалне или инструменталне, произлазе из истог унутрашњег система уверења учиниоца, става или нагона. На пример, ако неко делује из уверења да мора „очистити неправду“, онда су и освета и агресија и хладна припрема радње извршења само различити изрази једног истог мотива, а то је идеја „моралне исправке неправде“. Побуде су у том случају делови јединственог мотива, а не самосталне покретачке снаге. Дакле, више побуда, али један мотив.

Апстрактни пример јединственог мотива: Учиниоца, некадашњи службеник јавне установе, дуго верује да је неправедно отпуштен због интерних политичких притисака. Годинама носи уверење да систем мора „платити за неправду“. Та идеја постаје његов централни унутрашњи мотив. Из тог јединственог мотива произлазе различите спољашње манифестације а то су осећање личне повређености (емоционална манифестација), детаљно планирање начина „разоткривања“ одговорних (рационална манифестација) и коначно одлука да нанесе штету имовини институције (инструментална манифестација) (градирање мотива, детаљније у наредном излагању). Дакле, све поменуте радње нису покренуте у одвојеним побудама, већ су различити изрази једног унутрашњег система уверења– идеје о моралној исправци неправде. Побуде попут освете или хладне одлуке о стицању противправне имовинске користи представљају само делове тог јединственог мотива, а не засебне покретачке снаге.

У правном смислу, појам јединственог мотива има посебан значај у спречавању двоструког вредновања (члан 54. став 3. КЗ). Јединствени мотив, дакле, није једноставан, али је јединствен по суштини. Он представља психолошку осу дела, „линк“ који повезује намеру, побуду и одлуку у један континуитет. У доказном смислу, његово утврђивање омогућава да се разуме стварна унутрашња логика понашања и да се казна одмери правично, према тежини унутрашњег узрока, а не према спољашњим манифестацијама и правним „етикетама“.

Постоји оправдан ризик да ће судови, у жељи за прецизношћу, један хипотетички јединствен мотив поделити на делове где ће један део прогласити квалификатором, а други отежавајућом околношћу, те се тако једна унутрашња целина претвара у вештачку дистинкцију. Суд мисли да је правилно применио одредбе члана 54. став 1. КЗ, а заправо се налази у једној специфичној врсти перцептивне делузије. Из таквог разлога, неопходно је нормирати доказну радњу реконструкције мотива као обавезну под одређеним условима, али о томе ћемо у наредном излагању.

3. Појам вишеструког (сложеног) и контрадикторног мотива

Супротно од јединственог мотива био би вишеструки (или сложени, хетерогени) мотив, односно стање у којем поступак не произлази из једног унутрашњег узрока, већ из више различитих психолошких покретача који нису у унутрашњем складу. То је ситуација у којој се унутар једног дела укрштају, надмећу или сукобљавају различите мотивационе струје, односно подмотиви.

Док јединствени мотив делује као јасна унутрашња централна оса, односно као једна линија која повезује намеру, побуду и радњу, вишеструки мотив делује као векторска мешавина више сила, које повремено делују у истом правцу, али често и једна против друге. У пракси се то препознаје у понашању учиниоца који има комбиноване разлоге: делимично моралне, делимично користољубиве, делимично афективне. Дакле, реч је о више мотива и више побуда, где сваки мотив манифестује своју побуду, усмерену на једну радњу кривичног дела.

Апстрактни пример сложеног мотива: Учиниоца који напада другог човека и наноси му тешке телесне повреде, можда то чини истовремено из љубоморе (афективна побуда), из осећања повређеног поноса (его мотив) и из жеље да поврати материјалну корист (користољубив мотив) (појам градације мотива, видети у даљем излагању). У том случају се не може

говорити о јединственом мотиву, већ о вишеструкој мотивационој структури, у којој сваки подмотив има свој психолошки извор и мора бити посебно вреднован.

У правном смислу, вишеструки мотив отежава индивидуализацију казне, јер се поставља питање који подмотив има превагу, да ли онај који доминира, или онај који делује као латентни подстицај радње извршења. Ту је потребна реконструкција мотива како би се разликовало шта је било примарно, а шта секундарно. Дакле, имамо једну радњу извршења (или саучесништва) која произлази из више различитих мотива.

Чини се да је јединствени мотив дубоки узрок из кога све побуде произлазе као гране истог корена. Вишеструки (сложени) мотив је више одвојених узрока (подмотива), који чак могу бити међусобно супротстављени, али сви утичу на понашање учиниоца.

У највишем степену супротности у конструкцији сложеног мотива стоји и појам контрадикторног мотива, када се у човеку сударају супротне побуде, нпр. истовремена жеља да помогне и да уништи, што указује на унутрашњу конфликтност и психолошку неусаглашеност.

Апстрактни пример контрадикторног мотива: Учиниоца спасава човека од напада, али притом нападача тешко повреди. Примарни мотив је алтруистички, да заштити другог, док је секундарни мотив агресивни, изражавање нагомила не мржње према нападачу. Контрадикторност настаје јер је радња истовремено израз морално позитивног и негативног подстицаја.

У казненоправном смислу такав мотив се не може једноставно квалификовати као отежавајући или олакшавајући, већ се врши његово унутрашње вредновање по одредби члана 54. КЗ (у случају да нека од побуда није исцрпљена квалификационим или привилегујућим обликом кривичног дела), према доминантном мотиву у сваком конкретном случају.

Било би ваљано поменути и нужну поделу сложеног мотива на примарни и секундарни, односно редослед на који се

подмотиви вреднују. Јер неки од мотива мора имати предност приликом правне квалификације кривичног дела (у случају да улази у законски опис квалификованог или привилегованог облика). Редослед вредновања мотива и њихових побуда важи само у случају када примарни и секундарни мотив постоје као самостални мотиви у сложеној мотивационој структури, а не када су део јединственог мотива. Примарни мотив представља основни унутрашњи разлог поступања и вреднује се први, јер одређује смисао радње и може имати утицаја на квалификацију кривичног дела или његовог посебног облика. Секундарни мотив је такође мотив, али делује као пратећи и самостални у оквиру истог психичког система, има своју побуду и исцрпљује се тек након побуде примарног мотива, у фази индивидуализације казне (или прво у фази правне квалификације дела или његовог посебног облика, али о томе ћемо у наредном излагању). Мотиви који показују моралну деградацију, упорност или користољубље вреднују се као отежавајући, док се они који упућују на афект, страх, стид или личну слабост сматрају олакшавајућим.

Међутим, ако су примарни и секундарни мотив део јединственог мотива, онда се они не раздвајају, јер не постоје два различита психичка правца ни два различита циља. Дакле, све побуде које произлазе из тог јединственог мотива представљају само различите манифестације истог унутрашњег разлога поступања и апсорбују се у један мотив који се вреднује као целина. Подела на примарни и секундарни мотив и раздвојено вредновање њихових побуда примењују се искључиво онда када постоје два независна мотива са различитим побудама, док се код јединственог мотива све побуде исцрпљују кроз јединствени психички и правни оквир који се цени у својој целини.

Апстрактни пример сложеног (примарног и секундарног) мотива: Учиницац, бизнисмен, убија свог бившег пословног партнера након низа пословних и личних сукоба. У њему делују два независна подмотива, сваки са сопственом побудом, који заједно чине сложен мотив. Први подмотив

јесте веровање да ће убиством решити имовински спор и прибавити себи корист; из тог подмотива произлази побуда користољубља. Други подмотив су нагомилани лична мржња и понижење, те из њега произлази побуда безобзирне освете. Иако оба подмотива делују истовремено, један је морално рационализован, а други емоционално деструктиван. У квалификацији дела суд утврђује који је подмотив доминантан. Ако је користољубље преовладало, дело се квалификује као убиство из користољубља (тешко убиство из члана 114. став 1. тачка 5), док се побуда безобзирне освете цени као отежавајућа околност по члану 54. став 1. Кривичног законика. Ако је пак освета комплексна и доминантна, дело се квалификује као убиство из безобзирне освете (тешко убиство из члана 114. став 1. тачка 5), док се користољубље вреднује секундарно, као додатно отежавајућа околност.

На тај начин се сложен мотив одређује као унутрашња структура састављена од више самосталних подмотива са сопственим побудама, где један има примарно правно дејство у квалификацији, а други секундарно у оквиру одмеравања казне.

4. Закључак

Орган поступка не може прецизно да утврди структуру мотива, јер доказна радња реконструкције мотива није нормирана у важећем процесном праву. Ни Кривични законик а ни Законик о кривичном поступку не прописују поступак, методологију нити доказне стандарде којима се мотив и његове побуде утврђују. Суд се зато ослања на доказе као што су искази учиниоца и сведока, налази и мишљења вештака психијатара и психолога и евентуална анализа понашања учиниоца пре, током и после извршења дела, те се предметно психијатријско вештачење најчешће односи на утврђивање околности степена евентуалне неурачунљивости учиниоца, без јасне наредбе за дубљом унутрашњом анализом. Мотив је у својој суштини психолошка категорија и не може се непосредно доказати, већ се реконструише на основу спајања чињеница у логичку

целину. Тај процес није правно стандардизован, па се утврђивање мотива своди на слободно судијско уверење, што носи одређене ризике. Први ризик је субјективност процене, јер различите судије могу исте чињенице различито тумачити у зависности од личних вредности и искуства. Други је селективност, јер постоји опасност да суд прихвати само оне чињенице које потврђују претходно формиран став. Трећи је ограниченост доказа, јер у одсуству директних показатеља мотив се често изводи из претпоставки, што може довести до погрешне квалификације.

Посебна тешкоћа јавља се код сложених мотива, где унутрашња структура обухвата више подмотива из којих извиру побуде различите етичке природе. Без прописане методологије реконструкције суд тешко може поуздано одредити који је подмотив био доминантан, а који споредан, односно који има правни значај у квалификацији, а који се вреднује у складу са одредбом члана 54. Кривичног законика. Због тога је анализа мотива често мешавина правне и психолошке интуиције, а не резултат објективног доказног поступка, што уноси огроман ризик у правну сигурност и може довести до неједнакости у судској пракси, као и до потенцијалног неповерења у правосудни систем РС.

IV. КОРЕЛАЦИЈА МОТИВА И ПОБУДЕ (апстрактни примери)

Питање односа мотива и побуде једно је од најосетљивијих питања у теорији и пракси кривичног права и у примени члана 54. Кривичног законика. У пракси се ова два појма често користе као синоними, али истина је да припадају различитим нивоима психичке структуре учиниоца. Побуда је непосредан и директан психички подстицај који активира радњу, док је мотив комплексан унутрашњи покретачки мотор учиниоца, која даје смисао побуди и усмерава је ка одређеном циљу. Побуда одговара афективној сфери, а мотив когнитивној и вољној. Кривично право, уколико тежи законитој

квалификацији кривичног дела или његових посебних облика и правичној индивидуализацији казне, мора правити јасну границу између ова два појма. Побуда је конкретна психичка реакција на спољашњи надражај, мотив је систем унутрашњих разлога због којих је та реакција прихваћена као оправдана или дозвољена у оквиру индивидуалног моралног система вредности учиниоца. Без таквог разликовања, судска оцена може постати суштински формална и ограничена само на опис околности, без разумевања сопствене унутрашње логике.

Да би се ова разлика практично разумела, потребно је посматрати неколико хипотетичких ситуација које илуструју претходно речено.

Пример 1. Површна анализа побуде: Учиниоца је лишио живота своју супругу. Суд утврђује да је дело учињено „из љубоморе“ и ту побуду вреднује као отежавајућу околност. Да је извршена реконструкција мотива, утврдило би се да је побуда настала из комбинације несигурности, страха од напуштања и осећања инфериорности, што указује на сложени психички процес, а не на једноставну страст. Тиме би се створила прецизнија основа за процену степена кривице и примену казног оквира, а евентуално указало и на постојање квалификатора.

Пример 2. Погрешна квалификација користољубља: У предмету против учиниоца који је извршио крађу суд утврђује побуду користољубља и на тој основи пооштрава казну. Уколико би се спровела реконструкција мотива, могло би се утврдити да је користољубље било израз егзистенцијалне несигурности, сиромаштва и страха од социјалне искључености, што би упућивало на евентуално нижи степен моралне одговорности и омогућило другачију индивидуализацију казне.

Пример 3. Освета и субјективни осећај неправде: Учиниоца наноси тешке телесне повреде лицу које га је годинама психички и физички понижавало. На први поглед изгледа као да је реч о побуди освете, односно изузетно ниској побуди. Међутим, реконструкција мотива открива да је радња проистекла из дуготрајног осећања неправде и губитка личног

достојанства. Далеко од тога да таква анализа искључује кривицу, али мења квалитативни карактер побуде и омогућава да казна има корективну, а не искључиво репресивну функцију.

Пример 4. Двоструко вредновање околности: Суд у једном поступку користи побуду користољубља као квалификатор тежег облика кривичног дела, а потом освету узима као отежавајућу околност при одмеравању казне. Међутим, овакво поступање би довело до логичке контрадикције и нарушава начело забране двоструког вредновања (члан 54. став 3. КЗ). Реконструкција мотива би омогућила идентификацију јединственог психичког процеса и спречила преклапање правних оцена, јер је реконструкцијом утврђен један јединствени мотив, који у себи садржи и освету.

Пример 5. Морална амбиваленција: Учиница спасава дете из пожара који је сам изазвао. Суд ублажава казну због „херојске побуде“. Међутим, анализа мотива открива да је радња спасавања била покушај неутрализације сопствене кривице и страха од последица. Без реконструкције мотива, суд би оценио спољашњу форму, али не и стварни унутрашњи разлог поступања.

Уколико се у пракси не успостави ова разлика, постоји опасност од произвољности двоструког правног третмана истих унутрашњих околности и губитка доследности у судској пракси. То представља разлог зашто би доказна радња реконструкције мотива нужно требало да постане посебна процесна категорија, односно инструмент анализе психичке динамике дела и неопходни услов за правично одмеравање казне.

V. ДОКАЗНА РАДЊА РЕКОНСТРУКЦИЈЕ МОТИВА КАО МАТЕРИЈАЛНО-ПРОЦЕСНА КАТЕГОРИЈА (*de lege ferenda*)

1. Нормативни темељ и потреба за реконструкцијом мотива

Одредба члана 54. Кривичног законика уводи општа правила за одмеравање казне, постављајући као критеријуме сврху кажњавања, степен виности, побуде, околности под којима је дело учињено, јачину угрожавања или повреде заштићеног добра, ранији живот, његово држање после учињеног кривичног дела, однос према жртви и личне прилике учиниоца. Међутим, ова норма не прописује поступак нити методолошки оквир којим се мотив утврђује, нити разликује дубљу мотивациону структуру личности од тренутне психичке побуде и других околности. Ту настаје потреба за доказном радњом реконструкције мотива као посебног облика доказивања релевантних чињеница. Реконструкција мотива омогућава суду (али и јавном тужиоцу) да, пре него што побуду вреднује на било који начин, најпре утврди њен психолошки и вредносни контекст, као и корелацију са осталим критеријумима из члана 54. КЗ. На тај начин побуда престаје да буде пука етикета, а постаје доказно поткрепљен израз дубљег унутрашњег узрока, који се може поуздано правно вредновати.

2. Мотив као психолошки посредник између личности и радње

Мотив представља спону између унутрашње структуре личности и конкретног дела. Његова реконструкција омогућава да се процени степен унутрашње идентификације учиниоца са делом, да ли је радња била израз трајних уверења или реакција на пролазни афективни поремећај. То је посебно значајно и у одређивању степена виности, јер је мотив оно што даје садржајно објашњење зашто је учинилац уопште хтео или прихватио последицу свог дела.

Хипотетички, ако лице изврши убиство у афективном нападу љубоморе, мотив су евентуална емотивна зависност и страх од губитка, док је побуда тренутни афект љубоморе. У другом случају, ако лице убије из користољубља, мотив су евентуална рационализована себичност и вредносна девијација. Иако су оба лица учинила умишљајно убиство, посредством врсте мотива можемо утврдити различит степен виности. Наиме, први случај показује снижени капацитет за контролу и афективну импулсивност, други случај хладну калкулацију и потпуну свест о последици. Увођењем и нормирањем доказне радње реконструкције садржај јединственог мотива или његови релевантни саставни делови утврдили би се потребном доказном снагом за даљи поступак.

3. Кривица и њен однос са мотивом и побудом, са освртом на реконструкцију мотива

Кривица представља субјективни однос учиниоца према делу и његовим последицама. Она није само формална претпоставка одговорности већ израз свесне и вољне повезаности човека са сопственим поступком. Зато је кривица у свом корену увек питање унутрашњег човека, односно његове слободе избора. Али кривично право, конкретно, по својој природи, оперише спољашњим емпиријским доказима. Не мери мотив као такав, већ последицу, према којој често по аутоматизму равна све. Управо ту настаје празнина између унутрашње и спољашње истине, између свести и чињенице. Реконструкција мотива постаје мост преко те празнине. Она је доказна радња којом се у поступак уводи унутрашњи силогизам дела. Без ње, кривица би остала апстрактан појам, а судска одлука пука процена без дубине.

Када се кривица посматра као скуп урачунљивости, свести о противправности и облика вољног односа према делу, реконструкција мотива постаје неопходан доказни инструмент за сваку од тих компоненти. Њоме се утврђује да ли је учинилац уопште био способан да влада собом, да ли је знао

шта чини и зашто је изабрао да поступи баш тако. У том смислу, реконструкција мотива није само доказна техника већ и теоријски предуслов суштинског разумевања субјективног односа учиниоца према делу – средство да се право приближи човеку, а не човек праву.

3.1. Неурачунљивост и реконструкција мотива

Неурачунљивост означава психичко стање у којем учинилац у време извршења дела није био способан да схвати значај свог дела, нити да управља својим поступцима. Тај појам садржи два кључна елемента: интелектуални и вољни. Интелектуални елемент односи се на способност појединца да разуме суштину свог дела, његову противправност и последице које оно производи у стварности. Вољни елемент означава способност да, упркос емоцијама, импулсима или унутрашњим поремећајима, човек задржи контролу над својим понашањем и усмери га у складу са свесно прихваћеним вредностима. Када један или оба елемента изостану услед психичког поремећаја, болести или тешке душевне сметње, лице се сматра неурачунљивим и не може му се приписати кривица у правном смислу.

Реконструкција мотива (*de lege ferenda*) у том контексту има пресудну улогу, јер представља психолошко-правни инструмент којим се утврђује унутрашњи ток мисли, емоција и намера који су претходили делу. Она омогућава да се продре у унутрашњи свет учиниоца и да се разјасни како је дошло до одлуке да се дело учини, које су мисли претходиле радњи и да ли је уопште постојала свесна контрола тог процеса. У случајевима неурачунљивости, реконструкција мотива често открива да се радња није родила из рационалног избора, већ из унутрашње психичке нужности, халуцинације, заблуде или компулсивне идеје коју субјект није могао да савлада. Такав мотив нема структуру која би омогућила свесно вредновање последица, што значи да у тренутку дела воља није деловала као посредник између мисли и поступка.

С друге стране, ако реконструкција мотива открије да је мотив логички повезан, циљно оријентисан и да је учинилац имао јасну представу о користи, ризику и последици свог понашања, онда то указује на очувану способност схватања и самоконтроле. У том случају, постојање јасног мотива потврђује урачунљивост, јер показује да је дело било резултат свесног и вољног избора. Тако се преко структуре мотива разликује рационално планирано дело од дела које је настало као резултат поремећеног психичког процеса.

Зато се може рећи да реконструкција мотива делује као „психолошка призма“ у праву. Док психијатријско вештачење даје медицинску дијагнозу, реконструкција мотива допуњује тај налаз објашњењем начина на који је душевно стање конкретно утицало на процес одлучивања. Она повезује психопатологију са правном нормом и без такве доказне радње процена неурачунљивости остала би површна и ослоњена само на клиничке описе, без разумевања како је конкретна психичка сметња изменила унутрашњу логику поступања.

3.2. Битно смањена урачунљивост, реконструкција мотива и забрана двоструког вредновања

Битно смањена урачунљивост не искључује кривицу, али отвара врата факултативном ублажавању казне и мери безбедности. Са становишта мотива, ова институција је простор могућности највећих грешака двоструког вредновања. Ако суд из истог јединственог мотива извлачи, с једне стране, закључак о постојању битно смањене урачунљивости, а с друге стране, поштрава казну позивајући се на „лошу побуду“, која је у ствари манифестација истог поремећеног мотива, долази до забрањеног двоструког вредновања једне исте околности. У овом случају се чини да је најправилније прво реконструисати мотив као јединствен систем, затим одредити психичку способност у оквиру урачунљивости, па тек онда ценити побуду као олакшавајућу или отежавајућу околност у мери у којој она није већ исцрпљена у оцени урачунљивости.

3.3. Скривљена неурачунљивост

Код *actiones liberae in causa* тежиште се помера на мотиванат пре увођења учиниоца у стање неурачунљивости. При реконструкцији мотива тражи се да ли је мотив усмерен на искоришћавање неурачунљивости као средства. Ако јесте, онда је психолошка структура у тренутку одлуке јасно умишљајна, те ако учинилац није хтео последицу, али је из нехата себе довео у стање које је познато по ризицима, оцена у односу на каснију последицу највероватније иде кроз нехат. Реконструкција мотива би најпре описала континуитет одлуке, од мотива за конзумирање алкохола, преко знања о ризику, до односа према забрањеној последици. Без таквог поступања остаје празнина, те постоји ризик да је суд често попуњава инертивним закључивањем.

4. Мотив и виност

Мотив је шира, трајнија унутрашња оријентација личности ка одређеним вредностима и циљевима, док је побуда конкретан, актуелизован психички подстицај који покреће на „баш ову радњу у баш овом тренутку“. Побуда је, дакле, дериват и тренутни рефлекс мотива, али није исто што и мотив. Облик виности, напротив, јесте нормативно-психолошка категорија, која описује да ли је учинилац последицу хтео и узео као циљ (директан умишљај), да ли је последицу предвидео и свесно прихватио као могућу (евентуални умишљај), да ли је последицу предвидео али је лакомислено рачунао да ће је избећи (свесни нехат – нехат самопоуздања), или је уопште није предвидео иако је морао и могао (несвесни нехат). Реконструкцијом мотива добили бисмо одговор на питање зашто је неко започео радњу извршења или радњу саучесништва, а облик виности даје одговор на питање како се психички односио према последици и законским обележјима дела.

4.1. Где и како мотив утиче на облик виности

Мотив не „ствара“ облик виности и не сме се поистоветити са њим, али јесте доказни показатељ који указује на свесни и вољни садржај радње. Када је мотив преко побуде усмерен ка циљу чије постизање подразумева или логички условљава настанак последице, постоји снажна веза са умишљајем. Када је побуда која из мотива извире импулсивна, афективна или таква да последицу оставља ван фокуса, веза пре нагиње ка нехату. Увек би, међутим, пресуђивали конкретни докази о предвиђању и хтењу/прихватању, а не сам мотив.

4.2. Животне корелације побуде и виности.

Потенцијални значај доказне радње реконструкције мотива

Реконструкција мотива би представљала процес поновног откривања унутрашњег психичког пута учиниоца од пробитне мисли до извршеног дела.

То је у суштини форензичка и психолошка анализа свести која стоји иза радње, односно испитивање зашто је неко нешто урадио, шта је хтео да постигне и како је оправдао себи последицу. Реконструкцијом мотива може се открити не само шта је учиниоца подстакло већ и у ком је облику његова свест деловала – рационално, афективно, импулсивно или неосетљиво. Управо се ту спајају појмови мотива и побуде.

Побуда је психолошки мост између мотива и радње. Без ње мотив остаје апстрактан, а радња недовољно разумљива. Зато реконструкција мотива подразумева најпре идентификацију побуде, она је њен најопипљивији траг. Када, на пример, ако реконструишемо побуду користољубља, откривамо унутрашњу логику учиниоца који верује да му противправна корист припада. Мотив, као што је жеља за лаком зарадом или осећање надмоћи, показује како се тај мотив манифестовао у конкретној радњи. Иста аналогија важи и за побуду освете. Ако се мотив реконструише као дубоко осећање неправде,

побуда „да се поравна рачун“ показује у којем је тренутку то унутрашње осећање прешло у одлуку да се делује. Ако се докажује да је учинилац свесно изабрао радњу као средство узвраћања понижења, онда реконструкција показује да је постојао јасан умишљај. Ако је пак деловао у афекту, без контроле над последицом, та побуда открива делимично ослабљену свест и могућност евентуалног умишљаја или чак афективног нехата.

Код побуда „демонстрације силе“ или доказивања, мотив је често социјалне природе, а то је жеља за признањем, потврђивањем сопствене вредности. Реконструкцијом мотива видимо да је циљ био прихватање или дивљење, не наношење штете. Побуда „да се покаже сила“ указује на механизам лакомисленог одбацивања ризика од наступања последице. То је типична линија од мотива ка побуди која води ка свесном нехату.

Када се ради о побудама равнодушности, реконструкцијом мотива се откривају ментална празнина, навика, инертност. Мотив није активна сила, већ одсуство покрета. Побуда не постоји као страст, већ као хронично непостојање свести. То је најчистији пример несвесног нехата, односно радње без свести о последици, иако се морала и могла предвидети.

У случају алтруистичке побуде, реконструкцијом мотива долази се до дубоког моралног конфликта у свести учиниоца. Мотив је саосећање, а побуда је деловање вођено уверењем да се чини добро иако се зна да је противзаконито. Та веза показује јаку свест о последици и неизбежни умишљај, али и моралну дилему која може утицати на казну. Реконструкција мотива тако разјашњава зашто умишљај није увек злонамеран, већ може имати етичку позадину (пример контрадикторног мотива).

Побуда мржње пак открива најсветлију везу између мотива и радње. Мотив је дубоко укорењена нетрпељивост или предрасуда, а побуда је њена спољна појава у конкретном нападу. Реконструкција мотива овде показује да је радња била не само свесна већ и вредносно усмерена, а последица није случајна, већ симболичка. Мржња је мотивациони склоп који обједињује емоцију и свест, па је умишљај неизбежан.

Зато је реконструкција мотива у суштини метода за декодирање виности. Она враћа у фокус унутрашњи процес учиниоца који се одиграо пре радње. Облик виности је њен завршни производ, онај моменат у којем побуда постаје покретач. У пракси то значи да се утврђивање облика виности не може свести на просто питање „да ли је учинилац знао шта ради“, већ „зашто је желео, прихватио или игнорисао последицу“. Дакле, увек је реч о питању „зашто“. Управо реконструкција мотива, уз анализу побуде, даје одговор на то питање. Зашто је учинилац уопште био спреман да делује? Тако реконструкција мотива и анализа побуде заједно представљају најпоузданији инструмент у индивидуализацији казне. Њима се утврђује да ли је радња била производ хладне свести, емоције, равнодушности или моралног убеђења. У томе лежи суштина субјективног елемента кривичног дела, не у формалној дефиницији умишљаја или нехата, већ у разумевању пута од мисли до дела, од мотива до побуде, а потом од побуде, преко виности, до последице.

4.3. Мотив и свест о противправности

Мотив је психолошки посредник који утиче на то како учинилац схвата чињенице и норме, па самим тим и на настанак стварне или правне заблуде.

Чини се да мотив повезује психолошку страну кривице са интелектуалном компонентом заблуде. Мотив би могао да јасно покаже да ли је учинилац погрешно схватио стварност (стварна заблуда) или право (правна заблуда), те да ли је та грешка била искрена и неизбежна, или последица свесног потискивања знања и одговорности.

5. Процесни алгоритам јавног тужиоца за доказивање кривице уз доказну радњу реконструкције мотива (оквирна замисао)

Non progredi est regredi.

(Не напредовати значи назадовати.)

Јавни тужилац приступа доказној радњи реконструкције мотива (*de lege ferenda*) тек када се у току поступка поуздано покаже да постоје објективне и субјективне противуречности које се не могу разрешити уобичајеним доказним средствима, а да мотив има суштински утицај на исправну квалификацију дела или на индивидуализацију казне. Реконструкција мотива се не спроводи као рутина, већ као специјализована доказна радња у сложеним случајевима где је потребно проникнути у унутрашњу логику одлуке учиниоца и разумети њен психолошки узрок. На законодавцу би било да одреди тачне услове за предузимање ове доказне радње.

Услов за приступање реконструкцији најпре је формално-процесне природе. Она се може предузети тек када је прикупљен довољан број доказа који омогућавају њено спровођење, односно када се са оправданом сумњом не може доказати постојање или врста квалификоване или привилегујуће побуде или/и када су докази од којих зависи примена члана 54. Кривичног законика нејасни и противуречни. Такво стање указује да постоји празнина у доказној слици субјективног односа учиниоца према делу, те да је неопходно дубље аналитичко испитивање унутрашњих психичких узрока и односа између мотива и побуде како би се правилно утврдило најпре евентуално постојање квалификаторне или привилегујуће побуде, а затим и корелација са чланом 54. КЗ, како би се индивидуализовала санкција. Реконструкција мотива би се користила и као допунско средство за доказивање већ познатих побуда (привидна побуда), у случају да су оне у супротности са другим прикупљеним доказима, као самостална радња усмерена на расветљавање унутрашњег процеса одлучивања који је остао недокучив кроз класичне доказе.

Потреба за реконструкцијом постоји када јавни тужилац са оправданом сумњом оцени да је мотив сложен, вишеслојан или контрадикторан, те када је мотив прикривен и споља исказани разлози не одговарају видљивом унутрашњем покретачу, када је у колизији са већ претпостављеном побудом или квалификатором, те постоји ризик од двоструког вредновања делова истог мотива, или када је у питању афективни или психопатолошки порив који није могуће правилно разумети без стручно-аналитичког посредовања, када је мотив кључан за разграничење умишљаја и нехата, односно за оцену степена урачунљивости, посебно када се побуда не може свести на типичне побуде као што су користољубље или освета, као и у осталим случајевима које би одредио законодавац. Чини се да би неопходан услов за предузимање ове доказне радње била оправдана сумња у постојање горенаведених разлога, као и евентуални разлози процесне економичности, као што су кривична дела код којих посебан максимум запрећене казне прелази висину од осам (8) година затвора, а сама доказна радња би могла бити прописана законским описом појединих кривичних дела у зависности од њиховог заштитног објекта, без обзира на распон запрећене санкције.

Суштински, јавни тужилац приступа реконструкцији мотива онда када постоји оправдана сумња да без дубљег увида у унутрашњу мотивациону структуру није могуће донети правичну одлуку о квалификацији дела или индивидуализацији предложене санкције. У пракси то значи да се реконструкција спроводи као последња, а не као прва доказна радња у процени субјективне стране кривичног дела, онда када су докази о спољашњем понашању исцрпљени, а унутрашњи разлог поступања остаје недовољно разјашњен. Као и по свим другим основама које би закон прописао.

Таква доказна радња могла би се спроводити уз ангажовање мултидисциплинарног вештачења, које би обухватало психијатријску, психолошку и криминолошку анализу. Извештај тог вештачења имао би задатак да реконструише мотив у целини, утврди његову структуру, унутрашње противречности

и доминантни (примарни) елемент, као и да процени да ли је мотив јединствен или је састављен од више самосталних, али повезаних импулса, из којих извире више подмотива. Посебна вредност реконструкције мотива показала би се у односу на квалификаторе и на елементе члана 54. Кривичног законика.

У пракси, део мотива би требало исцрпети у квалификационо обележје кривичног дела, на побуду користољубља, свирепости, подмуклости или безобзирне освете. Тај део мотива који постаје саставни део бића дела више се не може поново вредновати при одмеравању казне, јер би то значило двоструко вредновање исте околности. Али мотив, по својој природи, ретко је потпуно исцрпљен квалификатором. Његови преостали, неисцрпљени елементи настављају да делују у процесу индивидуализације казне, и ту се јавља потреба за прецизним разликовањем између дела мотива који је правно исцрпљен и дела мотива који и даље делује као психолошка реалност, јер и даље постоји.

Преостали делови мотива би се након детектовања и утврђења реконструкцијом, исцрпљивали у складу са чланом 54. КЗ, у оквиру општих правила о одмеравању казне, као олакшавајуће или отежавајуће околности. Наиме, на тај начин би се обезбедила целовита и правично распоређена процена унутрашњег односа учиниоца према делу, без опасности да исти елемент мотива буде два пута вреднован, први пут у квалификацији, а други пут при одмеравању казне.

Чини се да би било најлогичније да се притом поштује сам редослед који је законодавац у норми поставио, те би се чињенични скуп мотива најпре исцрпљивао у елементу евентуалне битно смањене урачунљивости, потом у интензитету облика виности, а затим у евентуалном одсуству свести о противправности. После тога, а тек након што је кривица учиниоца утврђена, мотив би се даље исцрпљивао у постојању побуде у смислу морално негативне или морално позитивне побуде, која се вреднује на основу врсте доминантног мотива из ког извире (градација и коефицијент мотива, следи у даљем излагању). Исцрпљивање мотива кроз побуду је централна

тачка исцрпљивања мотива у члану 54. став 1. КЗ, приликом реконструкције јединственог мотива. Јачина угрожавања или повреде заштићеног добра (нпр. побуда мржње може повећати тежину повреде заштићеног добра), околности под којима је дело учињено (место, време, начин), као и понашање учиниоца након извршења кривичног дела (нпр. стварно кајање код афективних побуда) и његове личне прилике (нпр. сиромаштво као извор опортунистичког мотива), односе се на делове релевантног мотива који се не исцрпљују директно, већ из спољних чињеница и услова и утврђују се преко чињеница које су већ исцрпљене на претходно описан начин. На крају, држањем учиниоца у поступку, одређени мотив може бити потврђен или негиран кроз став учиниоца током поступка, те се исцрпљује завршни индикатор његовог моралног става.

Међутим, у методологији реконструкције мотива, централна тачка у којој се завршава суштинско вредновање јесте исцрпљивање мотива у побуди. У тој фази мотив престаје да буде предмет моралног мерења и постаје предмет чињеничне провере. Побуда представља врхунац вредносне анализе, јер у њој мотив добија свој коначни етички облик, она показује зашто је свест учиниоца била усмерена ка делу, који је био њен морални смер и какав је квалитет унутрашњег узрока. Када се мотив у побуди исцрпи, односно када се утврди његов морални знак и одреди коефицијент мотива, све што следи након тога више не утиче на вредносни квалитет мотива, већ служи искључиво као контролни фактор.

Наиме, можемо закључити да би се у степену кривице мотив празнио рационално, а у побуди морално. У оквиру кривице утврђује се психолошки механизам мотива, односно начин на који је свест учиниоца обухватила радњу, последицу и нормативну забрану, те се у урачунљивости испитује способност да се мотив контролише, у виности се утврђује како су свест и воља прихватиле последицу (да ли су је хтеле или на њу пристале), док се у свести о противправности утврђује како се учинилац односио према правној норми, да ли ју је прихватио или рационализовао. У поменутој целини мотив

се исцрпљује као психолошки узрок поступања, он искључиво показује како је учинилац мислио и хтео, али не и зашто.

Међутим, када мотив пређе у фазу побуде, он се празни морално, будући да се више не испитује ниво свести учиниоца, већ само етички разлог због ког је учинилац поступио. Побуда би ту открила вредносни смер мотива, да ли је усмерен ка добру, користи, освети или нужди. Овде би мотив добио свој морални знак и интензитет, односно коначни коефицијент моралне вредности.

Апстрактни пример: Учинилац проваљује у апотеку и узима лекове за своје болесно дете, јер нема новца да купи лек. Реконструкцијом мотива утврђено је да се у степену кривице мотив исцрпљује рационално, учинилац је урачуњљив, зна да краде и хтео је радњу (виност), свестан да је противправна, али верује да чини нужан чин. У побуди се мотив исцрпљује морално, разлог је алтруистички, усмерен ка добру другог, па мотив добија позитиван знак (+0.60) као посебна олакшавајућа околност. Околност извршења је чињеница да је радња изведена без покушаја стицања личне користи, што потврђује да мотив није био користољубив ни деструктиван, већ ограничен на нужност спасавања. Понашање након дела, у коме учинилац враћа остатак лекова, сам пријављује поступак и сарађује са органима поступка, показује да мотив није био симулиран нити привремено афективан, већ доследан и свестан. Коначно, држање у поступку, прихватање одговорности, искрено кајање и емпатија према оштећеном, потврђује моралну стабилност мотива и његову унутрашњу аутентичност.

Дакле, суштина претходне анализе јесте да се у кривици мотив празни као рационалан узрок поступка, односно „како је учинилац мислио“, а у побуди као морални разлог поступка, односно „зашто је то хтео“.

Реконструкцијом је утврђено да је мотив био алтруистички и да се у потпуности исцрпео у побуди, односно у самом чину узимања лека ради добробити другог. Након тога, све накнадне фазе поступка више не стварају нови морални садржај, већ имају искључиво верификациону функцију, те су,

дакле, контролни филтер моралне истине мотива. Њихов циљ није ново вредновање, већ проверавање усклађености између онога што је унутра утврђено (мотив у побуди) и онога што се споља манифестује (понашање и околности), те ако је мотив у побуди био морално позитиван, али понашање након дела показује циничност, равнодушност или прикривање, контрола ће указати да је мотив био привидан и потребно га је ревидирати, али ако пак понашање након дела потврђује кајање и доследност, мотив остаје важећи и стабилно утврђен.

Разлог што се након побуде не врши ново вредновање јесте у самој природи мотива, јер мотив се може процењивати само док делује као унутрашњи узрок, односно док усмерава свест на радњу, те када радња престане, мотив више није активни психички покретач, већ само резултат који се може потврдити или оспорити на основу спољних манифестација. Зато све што долази након исцрпљивања мотива у побуди припада доказном, не вредносном слоју реконструкције. Суд тиме не ствара нову моралну оцену, већ проверава истинитост већ дате.

(Одредба члана 55а Кривичног законика представља механизам поопштравања казнене политике према вишеструким повратницима, односно лицима која показују трајнију криминалну оријентацију и понављају кривична дела из истог унутрашњег мотивационог узрока. Његова суштина је у томе да суд мора да изрекне казну изнад половине законског распона ако је учинилац два пута раније осуђен за кривична дела учињена са умишљајем на затвор од најмање једне (1) године и ако од дана отпуштања са издржавања те казне до новог дела није прошло пет (5) година.

Било би правично да у пракси исцрпљивање мотива изгледа тако што суд најпре утврђује да су испуњени услови за вишеструки поврат, те да потом спроводи реконструкцију мотива како би се утврдило да ли је мотив који је водио новом делу исти као у ранијим делима. Ако јесте, суд га означава као исцрпљен мотив, што значи да се он више не исцрпљује као самостална отежавајућа околност побуде (у смислу одредбе

члана 54. КЗ), јер је већ била обухваћена у претходним казнама и дошло би до двоструког вредновања. Али ипак, управо та исцрпљеност постаје доказ трајности криминалне воље и представља разлог због кога би суд свакако морао да примени члан 55а КЗ и постави казну изнад половине оквира.)

Јавни тужилац би, у том систему, могао имати кључну улогу у иницирању реконструкције мотива као доказне радње. Његова процесна функција би се проширила у смеру активног сагледавања мотивационе структуре, нарочито у предметима где се мотиви преклапају, односно када се исти психолошки садржај делимично појављује у квалификатору, а делимично у околностима за одмеравање казне. Међутим, тужилац не би имао капацитет да сам реконструише мотив. Он би могао препознати потребу за реконструкцијом, али би за спровођење био неопходан тим стручњака. Јавни тужилац би, дакле, могао бити покретач поступка вештачења мотива, али не и његов извршилац. Личност судије би, са друге стране, имала одлучујућу улогу у оцени резултата реконструкције мотива. Судија би морао да разуме како се мотив „исцрпљује“ у односу на квалификатор, а како се његови преостали делови „преливају“ у члан 54. КЗ. Тај процес исцрпљивања мотива би подразумевао постепено трошење његовог правног дејства: најпре у квалификацији дела (у случају да мотив није јединствен), а затим на остале околности које се цене при одмеравању казне. Када се мотив у потпуности исцрпи, када су сви његови релевантни делови већ вредновани, даље позивање на његов садржај било би противно принципу забране двоструког вредновања из одредбе члана 54. став 3. КЗ.

Ипак, ни јавни тужилац ни судија не би имали довољно стручних знања да самостално изведу реконструкцију мотива. Она би подразумевала дубоку психолошку, етичку и криминолошку анализу личности учиниоца, што превазилази домен правне струке. Правници могу да вреднују резултате реконструкције, али не и да је самостално спроведу. Зато би се, уместо на лични утисак и правну интуицију, одлуке о мотиву морале ослањати на стручни извештај вештака који би

објективно представио структуру, снагу и делове мотива, као и његов степен исцрпљености у правном смислу.

У таквом систему, реконструкција мотива би постала мост између психе и права, а судска пракса би добила стабилност. Судија би задржао слободу вредновања, али у оквиру стручне и проверљиве основе. Јавни тужилац би имао ширу могућност да свој предлог санкције утемељи на анализи целине мотива, без опасности да предлаже већ вредноване елементе. Мотив би престао да буде непредвидива, интуитивна категорија, зависна од личности судије или јавног тужиоца, и постао би доказно утврђена чињеница која пролази кроз процес исцрпљивања: од евентуалних квалификатора, па до до индивидуализације казне сходно одредби члана 54. КЗ.

Тако би реконструкција мотива могла постати темељ правичне казнене политике и алат за очување правне сигурности, уз поштовање забране двоструког вредновања и пуно разумевање психичке структуре сваког појединог учиниоца.

6. Комисијско вештачење као доказна радња реконструкције мотива (оквирна замисао)

Реконструкција мотива као доказна радња (*de lege ferenda*) била би сложени спој форензичких и правно-логичких поступака којима се из различитих врста доказа реконструише унутрашњи психички процес који је претходио радњи кривичног дела. Основна премиса јесте да мотив као унутрашња чињеница не може бити непосредно опажен, већ се о њему само посредно закључује из спољашњих показатеља. Вештачење реконструкције мотива требало би да буде комисијско, састављено од најмање три члана: клиничког психолога, судског психијатра и форензичког аналитичара (са искуством у реконструкцији догађаја и процени веродостојности исказа).

Налаз и мишљење комисије имали би карактер стручног налаза и мишљења у доказивању релевантних чињеница, који се прилаже у списе и на који се јавни тужилац и суд могу позвати при утврђивању, односно доказивању чињеница битних

за одлучивање, односно при одмеравању санкције, а сходно регулативи одредаба чл. 113–132. ЗКП (изузев посебних случајева вештачења из одредаба чл. 127–129. ЗКП).

Поступак почиње систематском анализом свих већ постојећих доказа, исказа, вештачења и материјалних трагова, уз логичку реконструкцију низа догађаја који су довели до радње. Тужилац и суд повезују спољашње понашање са унутрашњом намером преко околности које су мотив објективизовале, као што су припрема, избор жртве, понашање пре и после дела, начин прикривања трагова и степен контроле над последицама. На тај начин се обликује логичка путања која води од мисли до дела.

Следећи корак обухвата вештачење личности и психичког стања учиниоца у тренутку дела, с циљем да се утврди унутрашњи порив из ког је поступак произашао. Процењује се степен рационалности одлуке, интензитет осећања, као и могућност да је одређена емоција или интерес била доминантни покретач (сложен мотив). Утврђује се да ли је мотив био свестан, потиснут, рационализован или изведен из дубљег психичког процеса.

Увидом у односе, комуникацију, финансијске токове, дигиталне трагове и сведочења из окружења утврђују се реалан психолошки притисак и интерес који су могли бити покретачи радње. Тај контекст омогућава да се мотив види као логичан и доследан производ животних околности, а не изолован импулс.

У одређеним случајевима могуће је извршити и реконструкцију у контролисаним условима, симулацијом или приказом кључних ситуација које могу активирати сећајне и емоционалне реакције учиниоца. Посматрањем реакција и њиховим поређењем са исказом могуће је утврдити несразмере које упућују на прикривени мотив. Посебна пажња усмерава се на анализу вербалних изјава, где се испитује унутрашња доследност у објашњењу разлога поступања. Противречности у објашњењу „зашто“, а не „како“ је нешто учињено, често откривају прави мотив и омогућавају реконструкцију његовог тока.

На крају би сви резултати формирали синтезу у јединствену слику мотива који се дефинише као проверљива и логичка хипотеза, компатибилна са осталим доказима. Та хипотеза се потом уноси у материјалноправни и процесни контекст, било као елемент који утиче на квалификатор, било на одмеравање казне.

6.1. Ризик постојања привидне побуде и реконструкција мотива

Привидна побуа (*de lege ferenda*) лажно је представљен или накнадно створен психички подстицај, који није стварни унутрашњи импулс радње, већ њена маска. Док је прави мотив из ког побуа извире као његов дериват унутрашњи афективни набој који непосредно покреће вољу, привидна побуа служи да споља оправда поступак и учини га прихватаљивим пред законом или друштвом. Она је често рационализована, мирна, логички склопљена, али без емотивног корена који би потврдио њену истинитост.

Реконструкција мотива има улогу да открије ту разлику између стварног и привидног. У том процесу се испитује склад између изјаве и понашања учиниоца, његових претходних поступака, афективног стања и контекста дела. Ако се побуа коју учинилац наводи не подудара са доказима или животном логиком случаја, она се препознаје као привидна.

Замислимо учиниоца који је лишио живота свог блиског сарадника. У својој одбрани он тврди да је то учинио „из страха“, јер је веровао да ће га жртва прва напасти. На први поглед, побуа страха делује као афективни импулс који би могао утицати на урачунљивост и тежину казне. Међутим, током поступка се утврђује да је учинилац пре догађаја дуго планирао сукоб, купио оружје, постављао замке и чекао погодан тренутак. Из таквих доказа произлази да страх није био покретач већ само изговор, односно привидна побуа.

Стварна побуа би се открила тек реконструкцијом мотива. Када се анализирају односи учиниоца са жртвом,

материјални интереси, понижења која је доживљавао и жеља да се освети, показује се да су прави мотив евентуално били користољубље и освета, а не страх. Привидна побуда је настала као покушај да се прикрије стваран унутрашњи мотив и ублажи морална тежина поступка. Реконструкција мотива у овом примеру делује као мост између побуде и истине: она повезује емоционални импулс који је учинилац приказао са реалним разлогом који је поступак условио. Тиме се суду открива да иза привидне побуде стоји другачији, дубљи мотив, што омогућава правилну квалификацију кривичног дела или/и правично одмеравање казне.

6.2. Ризик постојања „несвесног“ мотива и његова реконструкција

Несвесни мотив (*de lege ferenda*) представља унутрашњи психички узрок дела који делује испод нивоа свести, али суштински обликује одлуку и понашање учиниоца. Он није рационалан нити свесно вођен разлог, већ дубински покретач који произлази из потиснутих осећања, страхова, понижења или неразрешених конфликта личности. Учинилац у таквом случају верује да поступа из једне побуде, док га у стварности покреће други, несвестан процес.

Право, међутим, не може на основу самог постојања несвесног мотива ослободити лице одговорности, јер се одговорност заснива на урачунљивости и свести о забрањености дела, а не на степену самопознања. Несвесни мотив се зато третира као елемент индивидуализације казне, не као изговор.

Ако несвесни мотив указује на афективно оптерећење, страх или потиснуто понижење, чини се да би се он могао формирати као олакшавајућа околност, јер показује смањену опасност личности учиниоца. Међутим, ако пак открива дубоку агресивност, мржњу или патолошку сујету, може упућивати на повећану опасност и оправдавати строгу санкцију.

Реконструкција мотива има у том контексту двоструку улогу: прву, којом се разоткрива стварни унутрашњи мотив

радње без обзира на то што га учинилац није свестан, и правну, којом се тај налаз уклапа у индивидуализацију казне по члану 54. КЗ.

Апстрактни пример: Учиница годинама трпи понижавање од стране надређеног, али никада не показује отворено незадовољство. Сматра себе смиреним и рационалним човеком, уверен да „не узима ствари к срцу“. Једног дана, након наизглед безначајне примедбе, он изненада физички нападне надређеног и нанесе му тешке повреде. У својој одбрани тврди да је поступио јер је био „испровоциран“ и „ван себе“ тог тренутка, наводећи ситан повод као једини разлог реакције.

Међутим, реконструкцијом мотива утврђује се да тај тренутак није узрок, већ окидач дубоко потиснутог осећања понижења, које се годинама нагомилавало. Учиница није био свестан тог афекта, јер га је потискивао у жељи да сачува слику о себи као прибраном човеку. Његово дело је, у суштини, резултат несвесног мотива поновног успостављања контроле, а не свесне намере да жртву повреди.

6.3. Апстрактни примери односа облика виности, степенa урачуњливости и потенцијалног мотива

Када се мотив, облик виности и степен урачуњливости посматрају заједно, добија се комплетна слика психичке структуре дела. Умишљај без јасног мотива може бити недовољно доказан, као што и мотив без урачуњливости губи правни значај. Зато реконструкција мотива служи као веза која спаја ова три елемента: она открива унутрашњи садржај умишљаја, објашњава тачан облик виности и пружа увид у реалне границе урачуњливости.

Пример 1. Линија између евентуалног умишљаја и свесног нехата у саобраћају (мотив и виност): Возач улази у кратку једносмерну улицу супротним смером, верујући да „за тих двадесет метара нико неће наићи“. Мотив је уштеда времена, праћен опсесивно-компулсивним поремећајем учиниоца. Повређен је пешак на излазу из гараже. Постоји свест о

ризик, али и реалистична процена на ниску вероватноћу, без прихватања исхода. Свесни нехат је убедљив. Насупрот томе, ако учинилац на ауто-путу дуго вози у супротној траци, рачунајући да ће га други избећи, мотив су адреналин и демонстрација моћи, а непоштовање добра живота других је упадљиво. Евентуални умишљај постаје снажан јер учинилац нормативно пристаје да вероватноћа одлучи да ли ће неко страдати.

Пример 2. Битно смањена урачунљивост и побуда мржње (забрана двоструког вредновања из одредбе члана 54. став 3. КЗ): Учинилац са тежом поремећеношћу личности врши напад на припадника мањинске групе. Вештачење показује битно смањену способност контроле, али и дуготрајну систематску опсесију групом жртве. Мотив је комбинација поремећене потребе за доминацијом и фиксираних идеја. Побуда мржње свакако повећава степен угрожавања заштитног објекта. Међутим, ако се та побуда у целисти сведе на исти патолошки образац који је већ исцрпљен као битно смањена урачунљивост, не може се истовремено и додатно поопштравајуће ценити у истом обиму. Притом би било и правилно нагласити да је побуда мржње посебно отежавајућа околност тек у оној мери у којој превазилази патолошки део и показује слободну, свесну идеолошку изабраност.

Пример 3. Скривљена неурачунљивост и породично насиље (мотив, урачунљивост, виност): Учинилац планира да „себи да храбрости“ пре разговора са партнерком, па се доводи у стање тешке алкохолисаности, знајући из искуства да тада постаје агресиван. Након свађе долази до тешке телесне повреде. Реконструкција мотива открива да је алкохол био свесно изабрано средство за снижавање инхибиција ради наметања воље. Кривица се оцењује према времену пре опијања. Намера контроле и свест о ризику чине суштину умишљаја у фази одлуке, што искључује ослонац на неурачунљивост у тренутку извршења.

VI. ЛЕГИТИМИТЕТ НУЖНОСТИ ГРАДИРАЊА МОТИВА И ИДЕЈА ГРАДАЦИЈЕ МОТИВА ПО СВОЈОЈ ТЕЖИНИ У СИСТЕМУ ОДРЕДБЕ ЧЛАНА 54. КЗ – КОЕФИЦИЈЕНТ МОТИВА (*de lege ferenda*)

Имануел Кант, у својој *Kritik der praktischen Vernunft* (1788) (*Критика практичног ума*) наводи да „морална вредност деловања не лежи у његовом исходу, него у максими према којој је одлучено“.

Георг Вилхелм Фридрих Хегел у *Grundlinien der Philosophie des Rechts* (1821) (*Основне црте филозофије права*) наводи да је „деловање остварење воље“, те да је „дело испољавање воље у стварности“.

Дакле, Кант је указивао да морална вредност поступка не лежи у његовој последици, већ у намери која га је покренула. Исту детерминанту следи и Хегел, који у својој филозофији права истиче да дело није ништа друго до воља која је стекла облик спољашњег постојања. Санкција би, дакле, требало да представља реакцију друштва не на догађај, већ на степен свесности и слободе у којој је воља деловала. Без увида у мотив, држава санкционише форму без садржаја, последицу без разлога, што је супротно идеји правичности као моралне мере човекове одлуке.

Наиме, легитимитет нужности градирања мотива након његове реконструкције проистиче најпре из саме суштине кривичног права, најпре као етичког система који казну не изриче само због последице кривичног дела већ и због свесне воље учиниоца која га је до последице довела. Према начелу из одредбе члана 2. Кривичног законика (*de lege lata*), казна и мера упозорења се могу изрећи само учиниоцу који је крив за учињено дело, што значи да је мерило кривице учиниоца управо унутрашње, а не спољашње природе, те је онда логичан след да кривичноправна законодавност мора пронаћи инструмент којим ће ту унутрашњу природу адекватно измерити. Градација мотива након његове реконструкције би зато

имала и нормативни и етички легитимитет. Нормативни би се огледао у продубљивању примене одредбе члана 54. КЗ, који налаже да се казна одмерава према степену кривице и етички, јер приближава казну правичности, а не пукој репресији. Таквим приступом се кривично право употребљава најпре као инструмент моралног расуђивања, а не као механички систем санкционисања, јер оно што се кажњава није само коначни чин већ човекова унутрашња одлука да га учини.

Такође, сврха санкционисања у оквиру свог општег појма (*de lege lata*, члан 4. став 2. КЗ) почива на заштити друштвених вредности које предметно законодавство штити. Међутим, уколико се не разуме унутрашњи узрок дела, кривична санкција губи свој етички темељ и своди се на акт државне одмазде. Зато би се увођењем реконструкције и градације мотива заправо тежило обнови правичне сврхе прописивања и изрицања кривичних санкција, те да она не буде инструмент страха, већ средство моралне равнотеже између учиниоца, дела и друштва. Отуд градација мотива добија свој аутентични правно-филозофски легитимитет унутар саме сврхе санкционисања. Ако је санкција реакција друштва на злоупотребу слободе, онда је нужно разумети квалитет те слободе, њен свест и њен мотив. Без тога, санкција постаје спољна сила, не унутрашњи етички одговор. Модел градације мотива омогућава да се казна приближи правичности, да тежина санкције одговара тежини унутрашњег узрока, а не само последици дела. На тај начин сврха санкционисања постаје морална реакција друштва на свест која је угрозила или повредила заштићене вредности, али са разумевањем степена намере учиниоца којом је то учињено у сваком конкретном случају.

Будући да се сама сврха кажњавања у кривичном праву, сходно одредби члана 42. КЗ, а у вези са претходно наведеном општом сврхом санкционисања (*de lege lata*, члан 4. став 2. КЗ), заснива на двоструком ефекту, односно на специјалној и генералној превенцији, где је специјална превенција усмерена на учиниоца, како би се његовим кажњавањем спречило понављање дела, док се генералном превенцијом делује према

друштву, како би се казном учврстила свест о нужности поштовања права, стиче се утисак да у пракси обе ове функције често остају механичке ако се не разуме унутрашњи разлог због кога је дело настало. Казна која не познаје нормативни појам мотива постаје само дисциплински инструмент, а не морална мера. Наиме, увођењем и нормирањем појмова реконструкције и градације мотива омогућило би се да обе превентивне функције добију етички садржај. Специјална превенција би добила смисао само ако се индивидуалној свести приђе са разумевањем њеног унутрашњег узрока, те би тада казна постала процес самоспознаје и етичког преумљења, а не само пуко ограничење. Чини се да би тада генерална превенција стекла снагу не страхом од казне, већ јасним осећањем правичности, у ком би друштво научило да држава кажњава не зато што може, већ зато што разуме. У том смислу, градација мотива би након његове реконструкције представља морално-филозофску обнову идеје казне, специјална превенција би се претворила у процес унутрашње ресоцијализације, а генерална превенција у поруку друштвене правичности.

Мотив у кривичном праву није једнодимензионална појава, већ вишеслојна структура у којој се преплићу свест, осећање и воља. Ево неколико апстрактних градација мотива.

а) Алтруистички и морално оправдани мотиви имају најлакшу тежину. То су мотиви у којима постоји елемент човечности, хуманости или заштите ближњег, чак и када је поступак правно забрањен. Они нису законске привилегије, али имају исту моралну димензију. Учиниолац који краде храну да би нахранио дете, који претњом реагује на неправду према ближњем, или лекар који прекорачује пропис ради спасавања живота, делују из етичке конфузије, али не и моралне деградације. Зато ти мотиви заслужују најблажи третман у оквиру члана 54. КЗ.

б) Афективни мотиви имају средњу тежину. Они нису вођени разлогом већ емоцијом. У њима се унутрашња равнотежа човека руши под утицајем околности – љутње, страха, љубоморе, стида или бола. Они нису привилегујући по закону,

осим ако не достигну интензитет из члана 115. КЗ (убиство на мах), али се у пракси често јављају као блажа варијанта тог феномена. Ако учинилац убија брачног друга у афекту изазваном издајом, али не одмах, нема услове за „мах“, али афективна природа мотива ипак утиче на кривицу. Ови мотиви показују поремећај вољне контроле, али не и одсуство свести, па би у систему члана 54. КЗ било најадекватније да се третирају као значајне олакшавајуће околности.

в) Инструментални и себични мотиви имају повећану тежину. Овде се јавља мотив свесне користи, хладне калкулације или манипулације. Побуде коју манифестују не морају нужно бити квалификатори ако нису изражени као користољубље или безобзирна освета, али имају исту моралну боју. Када учинилац лажно пријављује лице да би себи прибавио углед, или искоришћава туђу невољу ради добити, он делује хладно, свесно и без етичке колебаљивости. Такви мотиви захтевају строже кажњавање, јер откривају рационално поступање и манипулативни однос према туђим вредностима.

г) Злонамерни и деструктивни мотиви имају највећу тежину. То су мотиви који показују унутрашњу духовну деградацију, задовољство у наношењу зла, презир према животу и достојанству другог. Они могу бити садржани у квалификатору (безобзирна освета), али ако нису, онда се њихов остатак у члану 54. КЗ третира као најтежа отежавајућа околност. Понижавање жртве пре наношења смрти, уживање у патњи, злочин из мржње који није препознат као дело из мржње по одредби члана 54а КЗ, или насилничко понашање ради осећања моћи представљају примере мотива који указују на одсуство људске мере. Суд у тим случајевима не кажњава само радњу већ и стање свести које угрожава саму идеју човечности.

Недвосмислено се примећује да идеја градације мотива има више нивоа легитимитета. Етички, јер представља начин да се у казни сачува морална симетрија између учиниоца и његовог унутрашњег разлога. Није праведно једнако кажњавати дело које је последица бола и дело које је последица „зlobe“. Психолошки легитимитет произлази из чињенице

да је мотив централна детерминанта кривице, у којој се мотиви разликују по дубини свесности и по својој свесности, па градација омогућава да се те разлике трансформишу у правну меру. Тиме се постиже уједначавање судске праксе и спречава произвољност, јер судија више не одмерава казну само по слободном утиску о „побуди“ већ унутар хијерархије моралних тежина. Градација мотива тиме постаје и превентивно средство: шаље поруку друштву да закон разуме људску слабост, али и да понајмање трпи хладнокрвну злонамерност.

1. Метод градирања јединственог и сложеног мотива

Јединствени мотив би се градирао по дубини и усмерености, а сложени мотив по интензитету и доминацији појединачних покретачких разлога. Код јединственог мотива степен тежине одређивао би се према моралној или деструктивној природи унутрашњег узрока који прожима целину поступања.

Ако је мотив алтруистички, морални или произлази из вишег уверења, он би био лакшег карактера, јер изражава позитивну унутрашњу тежњу, чак и када је спољни резултат противправан. Ако је, напротив, побуда која из мотива изви-ре користољубива, осветничка, садистичка или идеолошки фанатична, онда је његова тежина већа, јер изражава дубљи поремећај вредносне структуре личности. Јединствени мотив се, дакле, градира по вертикали: од морално позитивних ка морално неприхватљивим, од унутрашњег императива дужности ка хладној инструментализацији туђег добра.

Сложени мотив би се градирао по хоризонтали, у зависности од односа, судара и снаге појединачних мотива унутар јединке. Тежи мотив указује на унутрашњу неусаглашеност и нестабилност психичког апарата учиниоца. Још је тежи када је доминантни мотив негативан, а позитивни само привидно ублажавају дејство целине, на пример када се корисни мотив представља као морални, али га у стварности прати себични подстицај (привидан мотив).

2. Одмеравања коефицијента мотива

Стиче се утисак да је *de lege ferenda* оправдано конструирати коефицијент мотива као квантитативни израз психолошко-етичке тежине мотива након његове реконструкције. Тај коефицијент би представљао меру унутрашњег узрока, која би се могла уградити у систем индивидуализације казне као прецизнија допуна члана 54. КЗ.

Основна идеја јесте да се мотив након реконструкције не посматра више само квалитативно (добар, лош, алтруистички итд.), већ и интензитетно, кроз степен његове енергије, усмерености и моралне оријентације. На тај начин би се увео параметар који омогућава упоредивост мотива међу случајевима и елиминише произвољност у вредновању. Стандарде по којима би се одредио сам коефицијент би *de lege ferenda* свакако одредило стручно радно тело, а ево и хипотетичког предлога аутора.

а) Коефицијент од +1.00 до +0.85 означава чист морални мотив, у коме учинилац делује вођен љубављу, дужношћу или жртвом ради добра другог, док побуда потиче из саосећања, одговорности и унутрашње потребе за правдом. Такав мотив има потпуно позитиван карактер и може оправдати предлог да се цени као посебно олакшавајућа околност. Тако родитељ украде лек из апотеке да би спасао живот детету; возач хитне помоћи намерно оштети туђе возило на паркингу како би прошао и стигао до болесника; мајка отима дете од насилног оца супротно судској одлуци, јер верује да ће га отац повредити; лекар фалсификује медицинску документацију да би хоспитализовао сиромашног пацијента итд.

б) Коефицијент од +0.84 до +0.65 означава мотив алтруистичке исправности, где је свест усмерена на заштиту живота, части или правде. Побуда проистиче из емпатије, страха за друге или моралног нагона, па овај мотив снажно ублажава казну. Лекар примењује забрањени лек да би спасао пацијента; грађанин физички одбрани старицу од напада, иако тиме прекорачи границе нужне одбране; учитељ потписује лажан

документ како би омогућио вредном ученику стипендију и наставак школовања, службеник прикрије правни акт да би заштитио по његовом мишљењу невино лице итд.

в) Коефицијент од +0.64 до +0.45 представља мотив праведне компензације, када учинилац делује ради исправљања неправде или враћања равнотеже. Побуда се јавља из револта или потребе за изједначењем, што мотиву даје делимично позитиван, али емоционално обојен карактер. Радник који је годинама трпео понижавање уништи део имовине послодавца; грађанин физички одгурне службено лице које га је јавно вређало; лице оштети службено возило из револта због неправедне новчане казне итд.

г) Коефицијент од +0.44 до +0.25 описује мотив одбране и очувања идентитета, заштиту себе, породице или веровања, где је побуда најчешће страх, гнев или бол. Мотив је морално разумљив, али афективан, па има неутрално-позитиван ефекат. Младић удари особу која га је јавно понизила; отац прикрије доказ да би заштитио част породице; жена наведе лаж у исказу како би заштитила углед супруга; жена сведочи неистину да би сакрила породични срам; запослени уништи записник који доказује његов пропуст итд.

д) Коефицијент од +0.24 до 0.00 означава неутралан мотив, у којем нема ни моралног ни деструктивног садржаја; побуда је инстинктивна или механичка, без етичке релевантности и без утицаја на казну. Човек у афекту разбије стакло у локалу после свађе; возач у пијаном стању удари у паркирано возило; пешаци се потуку у гужви након ситне провокације без стварног разлога итд.

ђ) Коефицијент од 0.00 до -0.25 представља мотив користи или комфора, где лице делује ради сопствене добити или сигурности, без намере да нанесе зло. Побуда је себичност или прагматична потреба, што мотив чини благо негативним и благо отежавајућим. Службеник прими мали поклон за услугу „из навике“; возач насилно вози или прође кроз црвено светло да би стигао кући раније; продавац намерно превари купца за безначајан износ ради ситне користи итд.

е) Коефицијент од -0.26 до -0.50 означава мотив надмоћи или контроле, где је свест усмерена ка доминацији и владању другима. Побуда је сујета, понос или нарцисизам, што мотиву даје средње негативан карактер и указује на етичку деформацију ега. Надређени понижава подређене да би показао ауторитет; супружник вређа и физички злоставља партнера како би одржао осећање контроле; полицијски службеник прекомерно употреби силу ради доказивања доминације и власти итд.

ж) Коефицијент од -0.51 до -0.75 означава мотив освете или мржње, где је воља усмерена на наношење зла из огорчења или понижења. Побуда је гнев и агесија, а мотив тежак и негативан, са високим степеном опасности личности по добра која се штите. Бивши партнер уништи аутомобил из љубоморе; радник запали имовину послодавца након отпуштања; комшија оштети или уништи ограду из освете због спора око међе; човек намамљује противника и пребија га из одмазде итд.

з) Коефицијент од -0.76 до -0.90 представља мотив циничне користољубивости, где је свест хладна и калкулативна, без емпатије. Побуда је похлепа и равнодушност, што мотиву даје изразито отежавајућу природу. Запослени фалсификацијом или давањем лажног исказа саботира колегу да би добио унапређење; син фалсификује исправу и прода породичну имовину без знања родитеља ради личне користи; секретар присваја новац хуманитарне акције итд.

и) Коефицијент од -0.91 до -1.00 означава деструктивни мотив, у коме је зло сврха самом себи. Побуда произлази из садизма, презира и безосећајности. То је крај негативне скале и показатељ опасне личности, са максимално отежавајућим дејством. Насилник нападне ножем случајне пролазнике ради забаве; лице злоставља животиње због уживања у њиховој патњи; хулиган уништава споменике из мржње према туђим симболима или презира према народу којем припадају; група малолетника снима мучење бескућника ради забаве, терориста поставља експлозив у школу због идеолошке мржње итд.

Мотиви који се у поступку реконструкције вреднују у распону од +1.00 до 0.00 представљају спектар морално разумљивих, етички неутралних или позитивних унутрашњих разлога због којих је учинилац поступио. Такви мотиви не показују деструктиван смер свести нити усмереност ка злу, већ откривају да је воља била покренута околностима које су у људском и моралном смислу схватљиве: страхом, афектом, нуждом, заштитом породице, дужношћу или алтруизмом. Због тога се мотивни коефицијенти у овом распону у правнопсихолошкој анализи могу третирали као олакшавајуће околности у смислу члана 54. Кривичног законика.

С друге стране, мотиви који се вреднују испод 0.00, односно од -0.01 до -1.00, означавају себичне, осветничке, користољубиве или злонамерне узроке и стога представљају отежавајуће околности.

Наиме, коефицијент мотива би био унет у оптужни акт и образложење пресуде као нумеричка последица реконструкције. Он не би заменио судијску оцену, већ би је објективизовао, јер би се заснивао на вештачењу и унапред дефинисаној методологији. С временом би судска пракса акумулирала статистичке вредности које би омогућиле израду табела за оријентационо вредновање мотива.

Јединствени мотив би се по својој природи одмерио јединственим коефицијентом, јер он представља један континуиран психички узрок који прожима целину понашања учиниоца. Његова структура је хомогена, те у том случају, све што се споља манифестује, било која врста побуде, само је израз исте унутрашње линије. Зато је у поступку реконструкције могуће представити његову тежину једним бројем, односно једним коефицијентом мотива који одражава укупан степен моралне или деструктивне снаге тог мотива. Тај коефицијент би представљао интегралну вредност целокупног унутрашњег узрока и као такав би се директно примењивао при одмеравању казне.

Апстрактан пример: Учиниоца након вишегодишњег понижавања на радном месту физички напада надређеног и

наноси му тешке телесне повреде. У овом примеру мотив је јединствен, а он је заштита личног достојанства и унутрашњег осећања вредности, али се у његовој унутрашњој структури јављају три (3) подмотива различитог моралног знака, и то подмотив праведне компензације, који представља тежњу да се исправи дуготрајна неправда и вреднује се коефицијентом +0.4, затим подмотив афективног ослобођења, који означава нагомилани бес и реакцију на понижење и вреднује се коефицијентом +0.10, и на крају подмотив демонстрације моћи, који се појављује у тренутку извршења као осећање краткотрајне надмоћи, и вреднује се коефицијентом -0.20. Иако ови подмотиви носе различите моралне знакове, сви гравитирају око исте унутрашње психолошке осе, односно потребе за обновом личног достојанства, из чега следи да мотив остаје јединствен, јер је циљ један и континуиран.

Дакле, коначни коефицијент мотива израчунава се као средња вредност свих подмотива: $(+0.45 + 0.10 - 0.20) / 3 = +0.116$, односно заокружено +0.12, те такав резултат показује умерено позитиван морални интензитет и открива да је мотив морално разумљив, али делимично афективно нарушен. Зато се мотив са коначним коефицијентом +0.12 цени као блага олакшавајућа околност у смислу одредбе члана 54. Кривичног законика.

Међутим, сложен мотив не може бити оцењен једним бројем, јер не садржи јединствен унутрашњи узрок, већ више различитих мотивационих токова који нису у међусобној хармонији. Он је по структури хетероген и мора се аналитички разложити на појединачне делове. Сваки од тих делова има свој извор, свој циљ и своју психолошку боју; један може бити алтруистички, други злонамеран, трећи себичан. Зато би реконструкција морала да идентификује све саставне елементе, да им додели појединачне коефицијенте и да затим израчуна њихов комбиновани ефекат у складу с тим на ком се месту исцрпљују.

Тако би се у пракси јединствени мотив процењивао као једна целина – један интегрални број који одражава укупну

тежину унутрашњег узрока, док би се сложени мотив процењивао по деловима, кроз њихово међусобно одношење, тежину и интеракцију. Јединствени мотив се мери по дубини, а сложени по распону. У првом случају суд мери интензитет једне воље, у другом више паралелних воља из којих произлази више различитих релевантних околности у смислу одредбе члана 54. став 1. КЗ. Дакле, на тај начин би реконструкција мотива постала не само описна већ и функционална доказна радња, чији би резултат представљао систем коефицијената који омогућава да се мотив претвори у мерљиву категорију у поступку индивидуализације казне.

Апстрактан пример: Учиница, службено лице у локалној самоуправи, злоупотребљава свој положај тако што незаконито додељује новчану помоћ породици са децом са инвалидитетом. Поступак је свестан и планиран, али мотив има сложену структуру. Овде је примарни подмотив алтруистички, односно жеља да помогне породици којој је новац заиста потребан (+0.60). Секундарни подмотив је користољубив, а то је очекивање да ће од породице добити новчану „захвалност“ (-0.40). Трећи подмотив је страх од губитка угледа у средини ако одбије захтев, јер га познаје локална заједница (+0.10).

Наиме, ови подмотиви нису део истог психичког правца, већ се укрштају и делују паралелно. Зато мотив није јединствен, већ сложен, јер у себи садржи више самосталних унутрашњих узрока. Код сложеног мотива не израчунава се средња вредност, већ се изводи сабирање без дељења, како би се добио укупан морални биланс свих супротстављених елемената: $(+0.60) + (-0.40) + (+0.10) = +0.30$.

Коначни коефицијент мотива износи +0.30 и означава умерено позитиван унутрашњи биланс. Он показује да је укупни психички смер више алтруистички него себичан, али је морална чистота мотива нарушена користољубљем. Зато се такав мотив може сматрати неутрално-позитивним и вредновати као олакшавајућа околност, али ограниченог домета у смислу члана 54. Кривичног законика.

2.1. Метод исцрпљивања мотива и његов коефицијент

Реконструкција мотива (*de lege ferenda*) као доказна радња заснива се на потреби да се психичка страна дела сагледа у свом унутрашњем узроку, а не само у спољашњем испољавању. Мотив представља суштински разлог због кога је радња предузета, док побуда представља околност која је само њен непосредни покретачки облик. Зато би се у процесу реконструкције вредновао искључиво мотив, као изворни носилац етичког и правно-психолошког садржаја поступка, док се побуда третира као његов облик манифестације.

Методологија реконструкције подразумева да се мотив најпре утврди као унутрашња структура, затим, ради дубље анализе, разгради на околности које су га сачињавале, а потом утврди да ли је реч о јединственом или сложенем мотиву. Побуде се не посматрају као самосталне околности, већ као делови једног унутрашњег механизма који мотив обликује, појачава и даје му унутрашњи идентитет учиниоца. Када је мотив јединствен, примењује се јединствени коефицијент мотива, који представља целокупну тежину и моралну вредност тог унутрашњег узрока. Све побуде које се јављају унутар таквог мотива, страх, гнев, љубомора, корист, стид или дужност, само су различити облици испољавања једне исте психичке струје. Зато се јединствени мотив вреднује као целина, једним коефицијентом, без раздвајања на поједине побуде. Он је недељив, јер у себи садржи јединствен вредносни правац свести учиниоца.

Када дело већ садржи квалификатор или привилегујући облик, мотив је кроз побуду већ делимично законски исцрпљен, постао је норма. Међутим, у пракси скоро никад није исцрпљен у целини. Оно што остаје иза правне квалификације кривичног дела јесте вишак моралне енергије, који наставља да делује при одмеравању казне. Тај остатак мотива би орган поступка постепено исцрпљивао у оквиру члана 54. став 1. КЗ, најпре у степену кривице (ако је учинилац урачунљив)

– колико је мотив утицао на свест и вољу и свест о противправности; затим у побуди – колико је мотив емоционално бојио поступак у случају да тај део мотива није урачунат у квалификатор; и на крају, у осталим елементима члана 54. КЗ – колико је мотив условио околности извршења, држање после дела и однос према жртви. Чини се као најбољи редослед. Један исти део мотива не сме бити вреднован два пута. Када је, рецимо, користољубље већ садржано у квалификатору, остатак мотива се може евентуално одразити само на карактер хладнокрвности, док се његова економска компонента више не сме користити као отежавајућа околност. Тако се поштује начело забране двоструког вредновања и мотив се постепено црпи док се у потпуности не исцрпи.

Када је мотив сложен, постоји више унутрашњих осовина (подмотива), које могу бити различитог или супротног знака, а који се мотиви манифестују кроз различите независне побуде, на пример алтруизам и користољубље, страх и мржња, дужност и освета. У тим случајевима свака унутрашња осовина представља подврсту мотива и добија свој посебан коефицијент мотива. Тај коефицијент показује колико је одређени унутрашњи покрет био снажан и у којем је смеру усмеравао одлуку. Коначни мотивни резултат добија се сабирањем тих вредности.

Тако, ако је мотив алтруистички, а побуда користољубива, меродаван је коефицијент алтруизма, јер је алтруизам суштина мотива, док је користољубље само средство његовог испољавања. Побуда нема самосталан етички идентитет; она црпи свој смисао из мотива коме служи. Ако је мотив био чист, а средство погрешно, право вреднује мотив као позитиван, јер оно суди о разлогу поступка, не о његовом техничком облику.

Апстрактан пример: Учиницац проваљује у просторије приватне фирме, његова мајка је тешко оболела и потребан јој је лек који породица не може да приушти. Учиницац, свестан да новац у каси не припада њему, одлучује да узме 50.000 динара како би лек одмах купио и тиме јој спасао живот. Он тиме противправно одузима туђу покретну ствар, чиме је остварено кривично дело тешка крађа из одредбе члана 204.

КЗ. Умишљај постоји, он зна да новац није његов и жели да га присвоји. Међутим, унутрашња структура мотивације показује две различите вредносне равни, побуду и мотив. Побуда је користољубље, јер он прибавља себи или другом имовинску корист на противправан начин. Та побуда носи негативан морални знак и као таква би уобичајено упућивала на користољубив карактер радње. Међутим, мотив као сврха због које он прибавља ту корист јесте алтруистичан, спасавање живота мајке. Тај мотив има јак позитиван морални знак, јер се односи на заштиту највише вредности, а то је живот. Сходно скали од +1 до -1, где се највиши позитивни мотиви односе на очување живота, мотив се вреднује коефицијентом +0.8, јер показује да учинилац делује у смеру очувања највише друштвене вредности и да његов вредносни правац, упркос противправности радње, има доминантно алтруистичку оријентацију. Тако се у истом делу јавља комбинација негативне побуде и позитивног мотива. У фази оцене кривичне одговорности то не мења чињеницу да је дело остварено, јер побуда и мотив нису елементи бића кривичног дела крађе. Али у фази одмеравања казне (члан 54. КЗ), суд узима у обзир ове околности. Јак алтруистички мотив може да делује као снажна олакшавајућа околност.

Међутим, ако је намера учиниоца да тај новац употреби на начин који не служи ни његовим основним потребама, ни преживљавању, нити за било коју социјално разумљиву сврху, већ искључиво да би показао надмоћ над колективом и избегао осећање личне безначајности које га прати у свакодневном животу, стварна сврха прибављања новца није сам новац као такав, већ психолошка компензација осећања инфериорности и нагомилане фрустрације. Дакле, дело је у својој објективној структури крађа из члана 204. КЗ, са постојањем умишљаја, јер је учинилац знао да новац није његов и хтео је да га противправно присвоји. Побуда остаје користољубље, јер он себи прибавља имовинску корист која му не припада. Али мотив који стоји иза те побуде има тежак негативан морални знак, а мотив је фрустрационо-нарцисоидна компензација, односно

понижавање других симболичким уздизањем себе, без било какве социјално прихватљиве сврхе, и вредносно негативнији мотив од економског преживљавања или заштите ближњег. У кривичноправној структури то не мења постојање бића дела, јер мотив није елемент кривичног дела, али у одмеравању казне (члан 54. КЗ) мотив добија централни значај, те оваква комбинација негативне побуде и негативног мотива по правилу води ка строжој казненој политици, јер указује на дубље морално одступање учиниоца и повећани ризик по социјалне вредности.

Сходно скали вредновања мотива од +1 до -1, где позитивне вредности припадају мотивима заштите живота, достојанства или других социјално признатих добара, а негативне мотивима који изражавају себичност, агресију или вредносно снижавање других, овакав мотив се одређује као тежак негативан мотив и вреднује коефицијентом од приближно -0,8. Та вредност означава да мотив представља дубље одступање личности од моралне норме, јер циљ радње није имовина сама по себи, већ успостављање надмоћи кршењем норми и понижавањем других. У фази одмеравања казне по одредби члана 54. КЗ, овакав мотив делује као изразита отежавајућа околност, јер открива повишену опасност личности, односно вредносни правац деловања који је супротстављен основним друштвеним нормама и вредностима.

У оба случаја мотив је меродавна јединица вредновања, јер он дефинише правац воље и суштину деловања. Побуда је само његов психолошки облик. Зато је у методологији реконструкције основно правило: увек се примењује коефицијент мотива, и то један када је мотив јединствен, више коефицијената подмотива када је мотив сложен, док се побуда вреднује искључиво унутар мотива или подмотива коме припада.

Код јединственог мотива, подмотиви су различите нијансе истог етичког смера, па се сабирају и деле са бројем подмотива да би се добио просечни морални интензитет.

Код сложеног мотива, подмотиви су различити морални смерови, па се сабирају без дељења, јер се утврђује коначни морални биланс супротних вредности.

На тај начин мотив постаје мерљива, али и вредносно поуздана категорија, која омогућава суду и тужилаштву да психолошку стварност претворе у правичну меру кривице.

(Овај концепт, као и све претходно наведено, представља тек апстракт аутора који има теоријску и криминалнополитичку вредност, али није део важећег позитивног права, а ни правне доктрине. Коефицијент мотива и метод реконструкције његове унутрашње структуре замишљени су као модел који би тек требало нормативно уподобити постојећем Кривичном закону поступком законодавног уобличавања. То значи да би законодавац морао да формулише јасне норме које би дефинисале појам реконструкције мотива као посебне доказне радње, да одреди ко је овлашћен да је спроводи, на који начин се вештачење изводи и како се резултат уноси у поступак одмеравања казне. Поред тога, концепт би морао бити поступно развијан кроз јавнотужилачку и судску праксу, јер тек кроз конкретне случајеве постаје могуће установити критеријуме који раздвајају морално релевантан мотив од психолошки неутралног, као и мерила по којима би се вредновао степен његове тежине. Јавно тужилаштво би имало посебну улогу у иницирању реконструкције мотива као доказне радње у случајевима где је мотив од суштинског значаја за доказни поступак и индивидуализацију казне, док би судска пракса постепено градила стандарде оцене и тумачења добијених резултата. До тада она остаје у домену *de lege ferenda* размишљања, као могући смер у којем би се кривично право могло развијати ради дубље и прецизније процене унутрашњег узрока дела.)

VII. ЗАКЉУЧАК

Предлог *de lege ferenda* за увођење реконструкције мотива у кривичноправни систем Републике Србије заснива се на ставу да важеће законодавство, иако развијено у погледу појмова кривице и околности које утичу на одмеравање казне, не садржи прописан метод утврђивања унутрашњег психичког узрока кривичног дела. Српско право, по садашњем стању

(*de lege lata*), у пракси се задржава на побуди као спољашњој манифестацији мотива, док је сам мотив, као дубински разлог радње, препуштен интуитивним проценама суда и тужилаштва. Тај недостатак системског стандарда доводи до неуједначеног вредновања субјективне стране, различитих домета у индивидуализацији казне и ограничених могућности да суд уопште утврди шта је био унутрашњи разлог дела.

Сагласно томе, *de lege ferenda* предлаже јасно нормирање института реконструкције мотива у процесном и материјалном праву.

Дакле, било би ваљано у Законик о кривичном поступку увести нови члан, којим би се дефинисала реконструкција мотива као посебна доказна радња. Њен циљ је утврђивање унутрашњег психичког узрока дела структурираном, методолошки уједначеном и стручном синтезом правних, психолошких и криминолошких сазнања. Комисија би утврдила основни мотив, његов морални знак, однос мотива и побуде, степен усаглашености мотива са радњом и евентуалном последицом кривичног дела, као и његову унутрашњу структуру када се састоји од више подмотива. Налаз и мишљење комисије постају доказ у поступку, који суд цени у складу са начелом слободне оцене доказа. Предметни члан би се допунио обавезом суда да одреди комисијско вештачење када је за разумевање унутрашњег узрока дела потребно прецизно стручно знање. Такође, у члан 16. ЗКП би се увела и одредба да се налаз реконструкције мотива нарочито узима у обзир приликом утврђивања субјективне стране дела.

У Кривични законик би се увеле одредбе којима би мотив постао нормативно препозната и правно релевантна категорија. Члан 22. КЗ би се допунио ставом да се приликом утврђивања кривице може узети у обзир и мотив, као унутрашњи психички узрок дела када је од значаја за утврђивање степена кривице. Члан 25. КЗ би предвидео и да утврђивање умишљаја не искључује потребу за утврђивањем мотива будући да је реч о одвојеним институтима, док би се члан 36. КЗ допунио ставом да се у случају саучесништва мотив сваког саучесника

може ценити посебно, уколико реконструкција мотива покаже да су унутрашњи разлози дела различити. Коначно, нови члан 112а би дефинисао мотив као унутрашњи психички узрок који претходи побуди и чини унутрашње оправдање радње учиниоца. Та норма истиче да мотив може бити једноставан или сложен, те да се његов морални знак одређује према вредносној оријентацији ка доброј или рђавој последици. У члан 61. КЗ би се додала одредба да се у продуженом кривичном делу мотив цени у целини ако је радње повезивала јединствена мотивациона основа.

Наиме, допуне члана 54. Кривичног законика, увођењем ст. 4, 5, 6. и 7, представљале би кључну тачку овог предлога. Предвидело би се да суд при одмеравању казне нарочито цени мотив учиниоца као унутрашњи психички узрок дела, његов морални знак, структуру и степен усаглашености са радњом и последицом (став 4). Када је мотив утврђен као морално позитиван, алтруистички, егзистенцијални или усмерен ка вредности која није супротна правном поретку, суд може изрећи казну ближу законском посебном минимуму (став 5). Када је мотив утврђен као себичан, користољубив, деструктиван или усмерен ка вредносним циљевима несагласним са заштићеним друштвеним добрима, суд може казну поопштрити у границама запрећеног посебног максимума (став 6). Било би предвиђено да, када је реконструкција мотива спроведена, суд мотив утврђује пре свега на основу налаза и мишљења стручне комисије, али уз пуно уважавање начела слободне оцене доказа (став 7).

Јавни тужилац би имао задатак да већ у фази истраге анализира све „симптоме“ мотива, припрему радње, избор средстава, понашање пре и после дела и однос са жртвом, као и све остале релевантне околности. Када постоји противречност у доказима или опасност да се мотив неправилно процени, јавни тужилац би предузимао предметну доказну радњу, те би у диспозитиву оптужног акта посебно раздвајао мотив, његову градацију и његов коефицијент, а потом све релевантне околности које се из њега манифестују, побуду и

место њиховог правног дејства и исцрпљивања, и предлагао висину казне према тежини мотива.

Даље, у оквиру реконструкције морале би постојати процесне гаранције, мотив не сме заменити доказивање умишљаја или нехата, налаз и мишљење комисије би требало да буду проверљиви и подложни унакрсној провери, а одбрани би увек било омогућено контролно вештачење.

Суд би у образложењу пресуде морао да прикаже све ове елементе, односно чињеницу да ли је мотив јединствен или сложен, на који начин је реконструисан, којим коефицијентом је градиран, шта је већ евентуално исцрпљено у бићу делу, а шта је остало за оцену по члану 54. КЗ и која је коначна вербална оцена тежине мотива.

На крају, било би целисходно да Министарство правде РС, у сарадњи са струковним удружењима, донесе правилник који би прописао обрасце и методолошке стандарде за реконструкцију мотива, као и обрасце за налазе комисија и за образложење судских одлука, те би у првој фази овај институт могао бити уведен као препоручени стандард у пракси, а након пробне (пилот) фазе, када се сакупи довољно искуства и судске праксе, унео би се као обавезна одредба у Кривични законик и Законик о кривичном поступку.

Овај *de lege ferenda* модел системски интегрише мотив у материјално и процесно кривично право, на начин који обезбеђује јаснији, стручнији и правично утемељени приступ субјективној страни кривичног дела. Реконструкција мотива омогућава да се мотив више не утврђује интуитивно, већ стручном анализом, што значајно умањује произвољност у одмеравању казне и уједначава судску праксу. Формално дефинисање мотива као унутрашњег узрока дела, уз могућност нормативног одмеравања казне у складу са његовим моралним знаком, враћа индивидуализацију казне у њен изворни контекст, који је вредновање човекове одговорности у складу са дубином његове психичке и моралне позиције. На тај начин законодавство уређује однос између норме, психолошке стварности човека и правичности казне, чинећи систем

казненог права доследнијим, научно утемељенијим и ближим ономе што се у савременој доктрини сматра суштином правичног кажњавања.

Коментар аутора

Овај рад није коначна формула, већ само кратак оквир једне визије, која стоји на темељу доктринарне замисли која тек треба да се развије, очисти од неодређености и једнога дана прецизно нормира. Циљ ове визије није да установи ново правило, већ да позове право да поново постави питање „зашто“. Док позитивно право често мери само последице, овај предлог позива да се измери унутрашњи узрок, јер у њему лежи права мера правичности.

Максима да се „за мисли не кажњава“ остаје тачна само ако се схвати правилно: мисао се не сме санкционисати, али мора бити док краја схваћена. Без разумевања мисли која је покренула дело, казна остаје правно исправна, али морално слепа. Реконструкција мотива не кажњава идеју, она открива зашто је човек своју идеју претворио у чин. Овај концепт, још у зачетку, тежи да споји право и психологију, закон и савест. Он предвиђа да реконструкција мотива постане институционализован инструмент мерења унутрашње истине дела. Али до тог циља води пут, а то је најпре доктрина, затим пракса, па тек потом норма. Оваква визија је стога позив на дијалог. Позив теорији да прецизира, пракси да провери, законодавцу да уобличи. Позив судијама и тужиоцима да уоче све бенефите од уједначеног вредновања мотива, али и да јасно обележе границе да не би дошло до кажњавања „за мисли“. Позив судским вештацима да заједно с правницима развију проверљив и транспарентан инструмент који ће подићи ниво правичности у одмеравању казне. Док се такав договор не постигне и норма не донесе, предложени модел остаје *de lege ferenda*, свестан својих ограничења, али уверен да без унутрашњег узрока нема истински правичне казне. Управо зато овај текст није последња реч, него прва страница једне конструктивне расправе.

